

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická Fakulta

Katedra Teorie Kultury

(Kulturologie)

K u l t   V e l k é   b o h y n ě

Z kulturologického pohledu

The cult of The Great Goddess from culturological view

Rigorózní práce

Autor: Mgr. Kristýna Titěrová

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

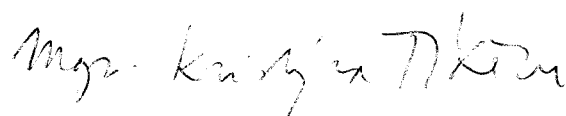
Místo: Praha

Rok: 2009

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 11. března 2009.

Mgr. Kristýna Titěrová

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Mgr. Kristýna Titěrová', written in a cursive style.

Obsah

Rigorózní práce	0
Místo: Praha	0
Rok: 2009	0
Obsah	2
1. Úvod	4
2. Postava Velké bohyně	9
2.1. Tellurický aspekt	9
2.2. Lunární aspekt	11
2.3. Aspekt vody	12
3. Symbolika bohyně	14
3.1. Měsíc - voda - plodnost- smrt - regenerace	14
3.1.1. Měsíc	14
3.1.2. Voda a plodnost obecně	16
3.1.3. Smrt	18
3.1.4. Regenerace	20
3.2. Měsíc - had - magie	21
3.2.1. Had	21
3.2.3. Magie a moudrost	23
3.3. Země-plodnost	24
3.3.1. Bohyně obilí a prase	26
3.3.2. Bohyně jako Paní zvířat	27
3.4. Venuše-ženskost	29
4. Bohyně jako projekce archetypů	32
4.1. Psychoanalýza	32
4.1.1. Freud	32
4.1.2. Moderní psychoanalýza	36
4.1.3. Psychoanalýza a Velká bohyně	37
4.2. Analytická psychologie	40
4.2.1. Jung	40
4.2.2. Neumann	46
4.3. Shrnutí	48
5. Konstrukce matriarchátu	49
5.1. Bachofen a představa matriarchátu	49
5.2. Marija Gimbutas a civilizace Staré Evropy	49
5.3. Je matriarchát utopie?	50
6. Historické inkarnace bohyně	52
6.1. Paleolit a civilizace „Staré Evropy“	52
6.1.1. Paleolit	52
6.1.2. Neolit a civilizace „Staré Evropy“	56
6.2. Mezopotámie	59
6.2.1. Velká bohyně jako pralátka	60
6.2.2. Velká bohyně jako Matka Země	63
6.2.3. Dvě podoby jedné bohyně	64
6.2.4. Inanna a Ištar, Velká bohyně ve svém aspektu lásky, plodnosti a války	68
6.2.5. Bohyně Matky a plodnost	74
6.2.6. Nymfa Siduri	76
6.2.7. Démonizace Velké bohyně	77
6.2.8. Babylón a čin par excellence	80
6.3. Sýrie a Palestina	83
6.3.1. Ugaritské náboženství	84

6.3.2. Chetitská mytologie.....	87
6.3.3. Kanaánská mytologie	89
6.4. Egypt.....	89
6.4.1. Náboženství v Egyptě obecně.....	90
6.4.2. Vznik světa a Bohyně Matky.....	91
6.4.3. Eset a její sestry	93
6.4.4. Egyptské dárkyně života i smrti	96
6.5. Kréta	99
6.6. Řecko	101
6.6.1. Chaos a kosmos aneb stvoření světa a první božské generace	102
6.6.2. Telurická Matka Gaia a její děti	103
6.6.3. Obilná bohyně, matka, dcera a smrt	105
6.6.4. Hadí bohyně nebo žárlivá manželka?	109
6.6.5. Dcery Diovy	111
6.6.6. Bohyně sahající za olympské časy	116
6.6.7. Trojitě bohyně.....	118
6.7. Řím	124
6.7.1. Nejstarší božská trojice a bohyně Vesta	125
6.7.2. Řecké bohyně v římském vydání.....	126
6.8. Keltové.....	130
6.9. Germáni	135
6.10. Slované	140
6.11. Judaismus.....	142
6.11.1. Jahveho ženské protějšky a Eva	142
6.11.2. Ženy Starého Zákona a kabalistické tradice	145
6.11.3. Lilit	149
6.11.4. Sofia, Jahveho Moudrost	151
6.12. Křesťanství	151
6.12.1. Matka Boží, Marie	152
6.12.2. Pohanské Madony a čarodějnictví.....	156
7. Gender jako projekce Velké bohyně	159
7.1. Eva jako matka	161
7.2. Marie jako světice.....	163
7.3. Lilit jako čarodějnice	164
7.4. Ištar jako svůdnice	165
8. Závěr.....	169
8.1. Shrnutí	173
9. Bibliografie	174
10. Seznam ilustrací.....	179

1. Úvod

Tématem této rigorózní práce je, jak ostatně napovídá její titul, kult Velké bohyně, což je určitý archetyp a předobraz všech ženských sakrálních postav. Cílem práce je alespoň nastínit rozsáhlý soubor ženských božstev, které se v dějinách vyskytovaly a které vykazovaly shodné prvky, zahrnuté do sféry Velké bohyně. Z výčtu oblastí je zřejmé, že jsem byla nucena omezit počet popisovaných bohyní, přestože jsem původně zamýšlela popsat všechny důležité ženské sakrální postavy, které kdy byly na světě uctívány. Důvodem k mé redukci je nedostatek prostoru, který bych pak jednotlivým bohyním mohla věnovat. Proto jsem zvolila pouze ty bohyně, které mohly nějakým způsobem ovlivnit naše (tj. evropské) představy o ženském božství, ženství, popřípadě o nás samých (jako lidských bytostech). Jsem totiž přesvědčena, že nejenže se tyto náboženské představy ovlivňují navzájem, jak už mnoho religionistů ukázalo, ale že také ovlivňují náš pohled na ženský gender a že mají také vliv na postavení žen ve společnosti.

Uctívání bohyně a její symbolika se vyvíjí s lidstvem již od jeho prvo počátku. Možná snad je i spojena se samotným lidstvím, kdy pravěký člověk odevzdával tělo svého zemřelého nazpět Matce Zemi s nadějí, že se o něho dobře postará a on se prostřednictvím jejího plodného lůna navrátí k novému životu. Tímto aktem si uvědomil svou konečnost, což ale byl prvotní záblesk na cestě k uvědomí, že smrt je výzva, která teprve dává životu smysl. Je to temný aspekt života, jenž jej ovšem doplňuje v celosti bytí. Bez smrti není ani života a skrze smrt je teprve možný Nový život. Toto uvědomění je sama Velká bohyně, v níž se pojí jak život, tak smrt, jejímž prostřednictvím přichází i regenerace.

Ať již tento prvotní záblesk v lidské mysli proběhl jakkoliv, jisté je, že Velká bohyně provázela člověka již od paleolitu a v jisté podobě se do-

chovala až do dnešních dnů, ovšem její status v posvátném prostoru se velice změnil. Moje práce tedy nevypovídá pouze o historických projevech Velké bohyně, ale také o ztrátě Velké bohyně, kterou naše civilizace prošla, a která se odrazila na vnímání nás samých, našeho světa. Jak napsal C.G. Jung, „co se vědění týče, zbohatli jsme, nikoliv však, co se týče moudrosti. (...) Veškerou tvořivou sílu, kterou moderní člověk vynakládá na vědu a techniku, věnoval antický člověk své mytologii“¹.

Postavou Velké bohyně, které se věnuje první kapitola, se zabývala již americká archeoložka litevského původu *Maria Gimbutas* (1921-1994), již k tomu vedla její archeologická výzkumná činnost v jihovýchodní Evropě, při které našla velké množství ženských figurek vyznačujících se nápadně podobnou symbolikou. Po jejich důkladném studiu a nemalém interpretačním úsilí vytvořila svou teorii „Staré Evropy“ spolu s popsáním „jazyka“ Velké bohyně, na tomto území uctívanou. Její teze mne inspirovaly k hledání aspektů Velké bohyně z paleolitu a neolitu i v bohyních pozdějších, klasických panteonů starověkých mytologií.

Domnívám se totiž, že původní podoba Velké bohyně, která byla uctívána na počátku lidských dějin, se objevuje i v pozdějších epifaniích vzývaných ve starověku. V paleolitu a neolitu byl tento ženský rozměr posvátna zobrazován jednak ve formě „Venuší“, které na první pohled souvisely s životadárnou funkcí, ale také v její temnější, supí podobě, spojované s aspektem smrti, který je ovšem vždy obohacen i prvkem regenerace, příchodem nového života.

Tato podoba Velké bohyně plynule přešla do panteonů starověkých říší, kde si ovšem její sféry a atributy, spojené se zrozením, smrtí a regenerací, rozdělily její starověké dcery jako dědictví. Oddělením jejích sfér na jednotlivé dílčí části docházelo pomalu k oslabení jejího vlivu, ale

---

¹ C.G. Jung, 2004, s.38.

přesto byly starověké dědičky odkazu Velké bohyně ještě stále mocné představitelky ženské dimenze posvátna.

Velká bohyně v těchto panteonech zastávala stejné funkce Bohyně plodnosti, smrti a regenerace, ovšem její moc byla postupně redukována a spolu s jejími atributy ji přebírali mužští bohové, tak jak se společnost vyvíjela směrem k patriarchátu. Z Bohyně Smrti, která do svého těla přijímá tělo mrtvého, které transformuje jako semeno na nový život, se postupně stala vládkyně podsvětí nebo bohyně válek. V této podobě sice měla stejné funkce, symboliku a atributy, ale často ji již doprovázel její manžel, popřípadě otec, jehož funkce jsou obdobné, ale který se postupně stal na základě mýtických vysvětlení mocnějším než původní vládkyně nad smrtí a znovuzrozením.

Bohyně v životadárném aspektu prošla redukcí na úroveň postavy manželky a matky bohů, popřípadě lidí. V jiných případech měla formu pralátky, z níž byl svět stvořen, většinou ale již mužským bohem a byla tedy ryze pasivním mateřským principem. Její cyklická podoba, ukazující smysl (lidské) existence v znovuzrození skrze (symbolickou) smrt, byla redukována na bohyně moudrosti, osudu a podobně.

Přes veškeré změny, kterými tato starověká podoba Velké bohyně prošla, byla její podstata ještě stále celistvá, měla dimenzi dobra i zla, života i smrti, které se na vyšší úrovni bytí proměňují na nový život. Byla ambivalentní, zahrnovala oba své protiklady. V čistě patriarchálním judaismu a po něm především v křesťanství ovšem svou celistvost ztrácejí, její temná stránka je demonizována a odsunuta za hranice možného uvědomění a uctívání. Křesťanská posvátná dimenze ženství v podobě Marie je dokonalá a dobrá. Zahrnuje již ovšem jen aspekt mateřský, ta démonická a temná stránka, jejíž přítomnost ve vědomí je pro celistvost člověka i světa nutná, už u Marie chybí.

Historická kontinuita Velké bohyně, které jsem věnovala nejobsáhlejší část této práce, je pro ucelený pohled doplněna o aspekt psychologický, teorii matriarchátu a také o problematiku genderu.

Kromě symboliky a charakteru postavy Velké bohyně se tedy před historickými inkarnacemi zabývám její genezí na úrovni lidské psychiky. Zajímala mne její archetypální podoba, která se objevuje napříč prostorem i časem a je tedy pravděpodobně původním a vlastním obsahem našeho kolektivního nevědomí. Jedná se o psychologický aspekt náboženské dimenze bytí, který je nám imanentní, je vlastní naší psyché. Z teorií, které se touto problematikou alespoň z části zabývaly, jsem vybrala psychoanalýzu S. Freuda a analytickou psychologii C.G. Junga. Velká bohyně a její postupné nahrazování mužskými bohy úzce souvisí s teorií matriarchátu, jenž byl vystřídán patriarchálním zřízením, což se na nebeské úrovni projevilo přejímáním atributů a moci ve prospěch mužských bohů. Proto jsem také teorii matriarchátu věnovala krátkou kapitolu. Poslední část práce je věnována tématice genderu ženství, ve které jsem se pokusila utřídit čtyři základní typy genderu podle charakteristických náboženských postav spojených s Velkou bohyní.

Toto je tedy stručné shrnutí mé práce, v níž se netajím svým zaujetím pro starověké příběhy, spojené s hlubokou symbolikou, která vychází z ještě hlubšího poznání vnějšího i vnitřního světa, pověstného mikro a makrokosmu. Starověké mytologie, pocházející z úplných počátků lidských dějin, v sobě odrážejí jistou poetickou krásu a moudrost z dětství lidstva. Přestože byl mytologický způsob uvažování již dávno odsouzen jako nevědecký a tudíž překonaný, stále podněcuje naši imaginaci a ve většině velkých uměleckých děl se s ním opět setkáváme. Prostřednictvím mýtických vyprávění se také můžeme dozvědět něco o struktuře naší psychiky, našeho duchovního života.

Lidská duše, imaginace a nevědomí se utváří dle jiných zákonů než materiální svět, který nás obklopuje, a proto jsou nám tato vyprávění stále

blízká. „Vždyť mýtus tvoří základ života, je to schéma mimo čas, zbožná formule, která ožívá tím, že do ní denní život vnáší své rysy čerpané z nevědomí“². Tak jako většina náboženských zkušeností přichází z hlubin člověka, z nevědomé stránky jeho duše, tak také celý náboženský systém, který je obsažen ve starověkých mýtech dávných kultur, byl pravděpodobně vytvořen na základě vhledu do lidského nevědomí. Odrazí tak esoterickou moudrost o identitě mikrokosmu a makrokosmu, o jejich zaměnitelnosti a shodnosti jejich struktury.

Mytologická vyprávění se táhnou od počátků lidstva, od jeho dětství, jako nit, která spojuje generace právě pomocí těchto poselství a příběhů, v nichž si lidé uvědomovali, ale také utvrzovali své lidství. A tak jako je v nich odvyprávěn vznik uspořádaného světa, tak také obsahují základní rozdělení a uspořádání lidské společnosti. A mnohé z těchto mýtů jsou právě o Velké bohyni, které se bude věnovat následující text.

---

² K.Kerényi, 1996, s. 11.

2. Postava Velké bohyně

Postava Velké bohyně je univerzální představou lidské mysli a setkáváme se s ní proto ve všech známých mytologiích po celém světě. Všude se vyskytuje Velká bohyně, „*kteřá je laskavá (jako kráva) a strašná (jako lvice), a je spojována s růstem, výživou a smrtí všech živých bytostí a zvláště s vegetací*“³. Základní charakteristikou postavy Velké bohyně je její ambivalentní charakter. Na jedné straně je dárkyní života a na druhé straně je její odvrácená tvář Bohyně Smrti. Tato její povaha se v našich zeměpisných šířkách dochovala pouze do starověku, středověk s jeho křesťanskou zvěstí, její podobu rozdělil a tu strašnější odkázal do oblasti pekel, zatímco vyzdvihl pouze její mateřskou část. Proto je nám tato náboženská představa již velice vzdálená. Její „hodina slávy“ je dávno pryč. Já se jí tímto pokusím na chvíli vrátit mezi nás.

2.1. Tellurický aspekt

Ve většině mytologických nebo náboženských systémů se nesetkáváme přímo s Velkou Bohyní, tato titulatura nepochybně náležela mnohým z nich, ale přesto jsou nám známější spíše pod jmény Velká Matka, Matka Země, Terra Mater atp. Velká bohyně je pojem, ke kterému jsem se nechala inspirovat M. Gimbutas, ale zmiňují se o ní i jiní autoři. Dle Kena Wilbera se u Velké Matky a Velké bohyně jedná nejen o dvě zcela odlišné postavy, ale obě spočívají na odlišných rovinách vědomí. „*Velká Matka požaduje krev, Velká bohyně uvědomění*“⁴.

Velká Matka, nebo také Matka Země je klasická postava všech panteonů, ve kterých zaujímá místo bohyně plodnosti, která je spojována se zemí, jako matkou, z níž vše pochází. M. Eliade se domníval, že země

---

³ J.Campbell, 2004, s. 63.

⁴ H. Traugott, 2003, s. 48, převzato z K. Wilber: Halbzeit der Evolution. Goldmann, 1988, s. 164.

původně nebyla bohyně matka, ale nejdříve byla přímo Matkou, Tellus Mater. Až pozdější vývoj jí transformoval na Bohyni rostlinstva a úrody a její mateřský aspekt pomalu vymizel (v Řecku je to vyjádřeno Gaiou, kterou v uctívání nahradila Déméter)⁵.

J. Hillman zase odlišuje rovinu gé, hmatatelnou zemi, zelenou rovinu plnou růstu, Déméterin svět. „Zde slouží gé jako základna člověka, který je závislý na výživě a plodnosti, tady vládne mateřský princip, který teprve umožňuje plodnost na hmotné úrovni a je jejím duchovním prázkladem. A pak je tu ještě chtón, propast, svět mrtvých. Hillman píše: *„Chtón se svými derivacemi je původně vztažen ke studené, mrtvé hlubině a s plodností nemá nic společného. Taková hloubka se nedá srovnávat s černou zemí; a Velká Vládkyně (pótnia chtón), která posílá TEMNOTOU OKŘÍDLENÉ SNY a může být zvána i Erinye, se nesmí jednoduše rozplynout v jedinečné postavě Velké Matky Země“*⁶.

Země je tedy nejen mateřskou bohyní v jejím plodivém aspektu, gé (která má ale i hrozivé aspekty spojené s krvavými oběťmi), ale také symbolizuje černotu podsvětí, *chtón*. Tito autoři tedy symboliku Velké bohyně od Bohyně Matky odlišují, naopak M. Gimbutas vidí toto rozdělení jako základní nepochopení její funkce a podstaty. Všechny tyto obrazy bohyně představují aspekty jedné Velké bohyně s jejími základními funkcemi: plození, vláda nad smrtí, regenerace a obnova, ze které je zřejmá analogie s přírodou samou. Její „Dobrá“ podoba je spojena s životem, narozením, zdravím a růstem bohatství, v této podobě může být nazývána dobrou Sudičkou (Štěstěnou), Matkou Zemí, Bohyní Plodnosti aj. Její „Hrozivá“ podoba potřebuje hlubší vysvětlení. Její supí a vražedná podoba skutečně nahání hrůzu, ale přesto není strašná sama o sobě, ve skutečnosti v sobě skrývá určitou naději. Symboly, které jsou totiž s touto představou spojeny ukazují na odvrácenou stranu smrti, kde

⁵ M. Eliade, 2004, s. 249.

⁶ H. Traugott, 2003, s. 49, převzato z J. Hillman: Am Anfang war das Bild, Kysel, München, 1983, s. 37.

se skrývá zárodek nového života. Zobrazení Bohyně Smrti v sobě většinou skrývá i aspekty mateřské, totiž prsy plné mléka a symboly ženské dělohy, popř. stydkého trojúhelníku. „*V jejím aspektu smrti je tou stejnou Sudičkou (Osudem, Sudbou), která dává život, ovlivňuje jeho délku a bere si ho zpět, když přijde čas*“⁷.

Ve všech mytologiích je totiž po důkladnějším studiu zřejmé, že si dříve byli lidé vědomi propojenosti života a smrti. Smrt chápali nejen jako součást života, ale také jako určitý katalyzátor života nového. Proto je také ve většině mytologií vegetativní cyklus přímo spojen se smrtí a zmrtvýchvstáním boha vegetace, který tak reduplikuje jarní přírodní děje. Velká bohyně je onou postavou, která je v této události přímo zainteresována (ne vždy jako samotné božstvo vegetace, spíše jako jakýsi element, skrze nějž se vše odehrává). Její podoba se většinou jakýmsi zrcadlovým způsobem rozdvouje na „horní i dolní svět“, kdy je jak bohyní plodnosti světa lidí, tak i bohyní podsvětní říše mrtvých. Vše se transformuje skrze Velkou Bohyni.

2.2. Lunární aspekt

Dalším aspektem Velké bohyně je její podoba lunární. Spojitost ženy a měsíce je lidstvu zřejmě známa již od paleolitu a to samozřejmě díky ženskému měsíčnímu cyklu. Tři fáze měsíce jsou opět symbolicky zrcadleny ve třech podobách ženských božstev : panna, matka a stařena, která se opět cyklicky omlazuje. Tento koloběh je následně spojen s již výše zmíněnou symbolikou života a smrti, kdy Bohyně, stejně jako měsíc, je plodící, usmrcující a transformující; představující tak růst, zánik a obnovení. Dárci života jsou v této symbolice též vládci smrti.

Skrze tuto symboliku je zřejmé, že již v paleolitu existovalo přesvědčení a porozumění, že život na zemi je neustálá rytmická proměna mezi

---

⁷ M. Gimbutas, 1991, s. 317, (překlad K. Titěrová).

tvořením a destrukcí, narozením a smrtí. Jestliže podle Wilbera představuje Velká bohyně uvědomění, tak je to nepochybně právě uvědomění provázanosti života a smrti.

Ovšem kategorie života a smrti se netýká pouze fyzického světa, uvědomění je nutné především na úrovni duchovní. A v tomto smyslu může být chápán i například již zmíněný vegetační mýtus o sestupu do podsvětí a symbolické smrti a následném vzkříšení. Podsvětí představuje samo nevědomí a vzkříšení pak nalezení celosti své duše, *self*, při poznání odvrácené strany svého já, Velké bohyně Smrti, svého *stínu*.

2.3. Aspekt vody

Nevědomí je symbolizováno vodou a to je také další aspekt bohyně. Pravodstvo, symbolické nevědomí a počáteční chaos, to vše je Velká bohyně. Voda je také dárce života, stejně jako aspekt plodnosti, který je Velké bohyni vlastní. Regenerace začíná ve chvíli smrti skrze tělo bohyně v její *vlhké* děloze. Aspekt vody byl Bohyni zřejmě tím nejprvotnějším (přestože ho zde uvádím jako poslední). I v mýtech je prvotní Matka představována vodním živlem, pravděpodobná je souvislost s vodním prostředím prenatálního stádia našeho života, které se odehrává v prvotním plodovém „moři“. Matka Země přišla až s neolitickou revolucí.

Velká bohyně nakonec symbolizuje samu přírodu. Její podstata je čistě imanentní, narozdíl od transcendentních bohů patriarchálního řádu. Velká bohyně nám neukazuje, jací máme být, ukazuje nám jen, jací jsme. Jsme smrtelné tělo, které podstupuje zkázu a skrze které se může zrodit nový život. Jsme ale také duchovní bytosti, které při poznání sami sebe dojdou k uchopení *self* v jeho celosti. „**Kdo spatří druhou polovinu Sebe sama, spatří Pravdu**“⁸. A tato celost nás mimo jiné spojuje

---

⁸ A. Cameronová, 2003, s. 30.

s dávnou minulostí lidstva, zasutou v našem nevědomí a čekající na paprsek světla.

3. Symbolika bohyně⁹

Symbolika Velké bohyně je nesmírně složitá a provázaná, a to především díky mnohoznačnosti samotné Bohyně, která přesahuje několik rovin bytí. Je to také nepochybně dáno její starobylostí, přičemž za dlouhá tisíciletí jejího uctívání se její symbolika musela zákonitě vyvíjet. M. Eliade zmiňuje několik rovin uctívání Velké bohyně, které v sobě zahrnují mnoho symbolů a sfér. „Všechno, co nějak souvisí s plodností, náleží do širokého okruhu Měsíc - Voda - Žena - Země“¹⁰. Dále tyto sféry rozdělil do dalších komplexů symbolů. První oblast symboliky vidí v komplexu měsíc- voda- déšť- plodnost žen, zvířat, rostlinstva - posmrtný život - iniciace¹¹. Druhou oblast charakterizuje komplex měsíc-déšť-plodnost-žena-had-magie¹². Třetí komplex je země-žena-plodnost¹³. Tyto komplexy samozřejmě nejsou vyčerpávající, protože i mezi nimi navzájem dochází k prolínání, ale přesto nám naznačují sféry vlivu Bohyně. Já jsem je rozdělila do následujících oblastí:

3.1. Měsíc - voda - plodnost- smrt - regenerace

3.1.1. Měsíc

V prvních dvou komplexech symbolů je na prvním místě **měsíc**. Proto se budu jeho symbolice věnovat jako první. Jak jsem již zmínila výše, měsíc je se ženou spojován již od počátku. Lunární symbolika je založena na spojení cyklu měsíce a ženy. Pravidelný měsíční cyklus, který ukazuje měsíc v jeho třech základních fázích, kterými jsou novoluní, úplněk a „smrt“, podněcoval lidskou imaginaci již od nepaměti. Toto jeho neustálé vstávání z mrtvých inspirovalo víru v cyklické obnovová-

⁹ V celé kapitole, pokud není uvedeno jinak, je čerpáno z knihy M. Gimbutas : The Language of the Goddess.

¹⁰ M. Eliade, 2004, s. 109.

¹¹ Tamtéž, 166.

¹² Tamtéž, s. 189.

¹³ Tamtéž, s. 243.

ní života, které se děje prostřednictvím ženy, která je s měsícem úzce spjata. Měsíc je spojen s vegetativním cyklem, „*organické pouto mezi měsícem a rostlinstvem je tak silné, že velmi mnoho bohů plodnosti je zároveň měsíčními božstvy, např. egyptská Hathor, Ištar, atd.*“¹⁴. Měsíční fáze byly spojeny nejen s cyklickým obnovováním života, ale i s cyklickým obnovováním panenství bohyně.

Tři fáze měsíce se také odrážejí v **trojnosti** Bohyně, která se objevuje ve třech podobách, jako tři sestry, popřípadě jí náleží všechny tři sféry (nebe, země a podsvětí). Již od paleolitu se objevují v symbolice Bohyně tři paralelní čáry. Trojitá čára byla používána i samostatně na keramice, např. v lineární hrnčířské kultuře na Moravě a na Slovensku. Trojitá čára pod očima je charakteristickým rysem neolitických masek a masek z doby měděné nalezených jihovýchodní Evropě, stejně jako u břidlicové plakety s portréty Soví Bohyně z portugalských megalitických hrobů.

Tato trojitost nebo trojjedinnost bohyně je představa, která provází lidstvo už od nepaměti (z Magdalénienu z Francie se dochoval reliéf se třemi ženskými postavami se zdůrazněnou pochvou), řecké Moiry, Hekaté se třemi tvářemi, římské Matrony neboli Grácie, germánské Norny, irská trojitá Brigit, tři sestry Morrighany, baltská trojitá Laima a slovenské Sudičky, vždy se objevuje Bohyně jako vlastník trojitého zdroje energie života, nutné k jeho obnově. Trojitost provází hroby ve všech oblastech, James Mellaart poukazoval na fakt, že se v hrobkách z Çatal Hüyük často objevují věci po třech¹⁵.

S měsíční symbolikou je v počátcích úzce spjat i **býk**, jehož roh představuje srpek měsíce. Lebky býka nebo krávy, tzv. bucrania, byla uctívána jako symbol regenerace a jsou také symbolem dělohy. Jejich po-

---

¹⁴ M.Eliade, 2004, s. 172.

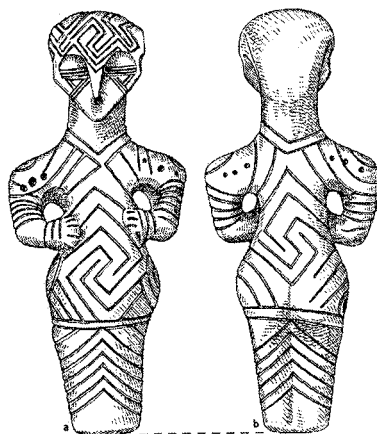
¹⁵ M. Gimbutas, s. 97.

zůstatky byly nalezeny uvnitř hrobů, kde představovali nepochybně víru ve znovuzrození.

Bohyně na sebe často bere podobu nebeské **krávy** (opět např. Hathor, Eset, krétská hadí bohyně, Héra, keltské bohyně a mnoho dalších), která je úzce spjata s plodností. Ve starých příbězích slavila bohyně měsíce svatbu v podobě krávy se Sluncem v podobě býka¹⁶. Kravský nebo býčí roh je symbolem plodnosti (roh hojnosti), spojen bývá i s dorůstajícím měsícem.

3.1.2. Voda a plodnost obecně

Vodní živel je zastoupen mnoha symboly, které jsou s Bohyní spojovány. Jeho spojení s plodností, zde v obecném smyslu jako zdroje života, je dáno skrze vlhkost¹⁷, která s ženou souvisí. Již od paleolitu byla uctívána Ptačí Bohyně, která byla zobrazována v podobě **vodních ptáků**, konkrétně rytiny hus, jeřábů a labutí, později jako **hybrid ženy s ptačí hlavou**. V mytologiích velkých starověkých kultur byl vodní prvek zastoupen vždy bohyní. Ať už se jedná o sumersko-akkadskou Nammu,

Obrázek 1
Ptačí Bohyně s labiryntem na břiše a zádech a „chevrony“ na ramenou.
Vinča, Jugoslávie, 4500 př.Kr.

„Prvotní Moře“, nebo babylonský praoceán Tiámat, egyptskou Tefnutu, vláhu, nebo řeckou Téthis, prapůvodní vládkyni a bohyni moře.

Mezi její základní, nejstarší symboly, spojené s touto sférou, patří **V, dvojité nebo trojité V**, tzv. „chevron“, které odkazují k vodním ptákům a vodním symbolům. Nepochybnou inspirací je život dávající vlhkost těla Bohyně, v neposlední řadě můžeme písmeno V

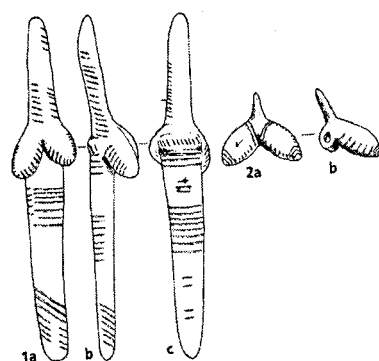
¹⁶ K. Kerényi, 1996.

¹⁷ Lze srovnat i s čínskou symbolikou jin a jang.

považovat za schematizaci nebo redukci stydkého trojúhelníku. Ještě starším motivem než V, odkazujícím do sféry bohyně, je tzv. **klikatice (zig-zag) a M**, což je samo o sobě symbolem vody. Klikatice je nejstarší zaznamenaný motiv. Neandrtálci ji používali 40 000 př.Kr., v mladším paleolitu byla častým motivem, odkazujícím k antropomorfním, ptačím, rybím nebo falickým motivům. Stejně motivy má i sobí žebro z Aurignaciénu nalezené v J Francii (30 000 př.Kr.) s rytinou primitivního antropoida s ptačí hlavou, na jehož těle jsou vyryté M a klikatice. Pokud se jedná o hybrid člověka a vodního ptáka, je to první takto nalezený symbol odkazující k vodnímu živlu jako síle regenerace a znovuzrození¹⁸.

Samostatné, zdvojené nebo ztrojené M se často také vyskytovalo jako samostatný ornament na vázách z 6. a 7. tisíciletí př.Kr. ve střední Evropě, Maďarsku, Švýcarsku i Řecku, stejně také na Blízkém Východě. Symbolika M pro vodu vedla v Egyptě dokonce k vytvoření hieroglyfu **M, mu**, znamenající voda¹⁹.

Dalším symbolem, který zastupuje, popřípadě označuje bohyni, je **labyrint**. Ten je také metaforou vody. Všechny tyto symboly (především

Obrázek 2
Přívěšky ve tvaru prsou

právě labyrint, který se objevuje jako dekorace jejího oblečení naznačují, že říší bohyně je vodní sféra²⁰.

Dalším symbolem Velké bohyně, zdůrazňující plodnost, jsou její **prsa**. Známe jsou příklady „Venuší“ s ptačími obličejí nebo maskami z Magdaléniénu, s visícími prsy (jeden z nejstarších příkladů je z Dolních Věs-

tonic, 25 000 př. Kr.). Prsy jako symbol bohyně se objevují i samostatně

¹⁸ M.Gimbutas, 1991, s.19

¹⁹ Tamtéž, s. 19.

²⁰ Tamtéž, s. 25.

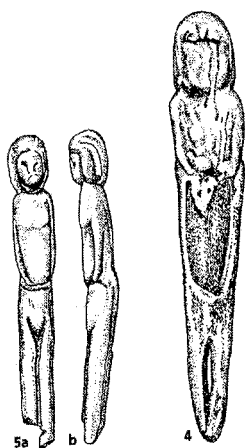
ve formě přívěšků ve tvaru poprsí. „Jejich objevení na více než 50 místech dokumentuje obrovské kosmické a světské rozšíření tohoto stereotypu“²¹. Otázkou je, jestli zdůrazňování prsních partií symbolizovalo Ptačí Bohyni jako Zdroj Výživy (mléka a deště), nebo jako Dárce Života obecně.

Plodnost symbolizující symbol par excellence je samotný porod a obrazy pohlavních orgánů obecně. Rytiny ženského pohlaví se objevují již od paleolitu, konkrétně z Aurignacienu 30 000 př. Kr. na skalách v jižní Francii. A jako symbol plodnosti se dochovaly i v neolitu, kde již představovali spíše symboliku semene v děloze, jež je předobrazem semene v zemi.

Co se týče porodu, opět jsou dochované figurky z paleolitu, které znázorňují tento „magický akt reduplikace“. Nejznámější je ovšem zřejmě neolitická soška rodící bohyně z Anatólie, konkrétně lokality Çatal Hüyük, sedící na trůně, obklopená kočkovitými šelmami. Tato soška ovšem, kromě plodnosti obecně, souvisí již s plodností země, což napovídá fakt, že byla nalezena v nádobě na zrní.

3.1.3. Smrt

Noční aspekt Dárkyně života je Bohyně Smrti a Regenerace. Objevuje

Obrázek 3
tzv. „Vyhublí naháči“, mladší paleolit,
Malta, Sibiř, 16-13000 př.Kr.

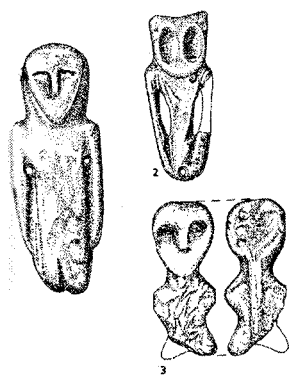
se v nepočitatelném množství epifanií. Jako smrt je dravým ptákem: **supem, sovou, havranem, vránou a jestřábem**; nebo zvířetem: **kancem a psem**. Ale současně mají tyto symboly smrti moc regenerace. Symbol nejbližší smrti je holá kost. Vyhublé nahé sošky představující smrt měly barvu kosti.

Zájem o **supa** jako symbolu smrti sahá až do mladšího paleolitu, v malbách a rytinách na

²¹ Tamtéž, s. 31.

zdech jeskyní se objevují supu podobní ptáci (jižní Španělsko, střední Magdalénien, 13000- 11000 př.K.). Z oblasti Sibíře z vrchního paleolitu pocházejí nálezy pohřbených ptačích hlav a krků, poblíž nich byli nalezeny slonovinové figurky tzv. „vyhublých naháčů“ („*stiff nudes*“), představující Bohyni v aspektu Smrti, a sošky ptáků a hybridů „ptakožen“²². Transformace Bohyně do podoby supy je známa z Egypta a Řecka. Bohyně Nut měla supí hlavu. V *Odysseji* se jednou Athéna změnila v supu. **Vraní** bohyně jsou ze severnějších oblastí. Jedno ze jmen Trojité Bohyně z Irska bylo *Badb*, „vrána“, Morrighana je nazývána bojovnou vránou. Germánské Valkýry jsou spojeny s havranem, černým ptákem smrti. Stejně tak řecké Harpie a Sirény, které mají podobu žen/dravců, jsou určitě pozůstatky staroevropské a Anatolské Supí Bohyně. Sirény lákaly svou písní, která byla tak svůdná, že na jejím konci byla smrt. Podle některých autorů je ptačí žena démon smrti. Tuto démonickou podobu měla i biblická upírka Lilit, která byla také zobrazována jako okřídlená bohyně s dravčími drápy místo chodidel a doprovázely ji sovy.

Sova je již od prehistorie posel smrti, v Egyptě byla sova hieroglyf pro

Obrázek 4
Soví bohyně,
Litva, 4. tisíc.př.Kr.

smrt. Kromě její zlověstnosti představuje na druhou stranu moudrost, věštecké schopnosti a schopnost odvrátit d'ábla. Zobrazování sovy sahá až do paleolitu a pokračuje přes neolit až do postavy řecké Athény. V Mezopotámii je známá jako Lilit, jejíž jméno znamená „houkání sovy“²³. Zobrazení soví bohyně je

možné najít po celé Evropě od Britských ostrovů po Portugalsko, Bulharsko atd.

Symbole spojovány se Soví Bohyní jsou had, pupeční šňůra, vagína, trojúhelník, síť, labyrint, dvojité a trojitá čára, hák a sekera; což opět

²² Tamtéž, s. 187.

²³ Tamtéž, s. 190.

ukazuje k druhé stránce Bohyně Smrti – její schopnost regenerace a zdroje života a životní energie.

Athéna a Héra na sebe v Homérovi braly podobu **holubice**, germánská Hell a Freya se také objevují v podobě holubic; **kukačka** je jednou z inkarnací polské Živy, život dávající Bohyně jara. Až do 20. století byly kukačka a holubice považovány za prorocké ptáky, znamení a duchy smrti.

Na Blízkém Východě a v evropských mýtech je **kanec** zvířetem smrti, které zabíjí mužského boha vegetace. V norské mytologii byla Freya, Bohyně plodnosti, smrti a regenerace, úzce spjata s kancem, její přezdívkou byla *Syr*, „prasnice“²⁴.

Poslední zvíře spojené se smrtí je **pes**. Když pes zavil u domu nemocného, již mu nebylo pomoci. Hekaté přicházela s vytím psů, lovecký pes je její zvíře a epifanie, byli jí také obětováni. Stejně tak germánskou Hel doprovázejí psy. Divocí lovečtí psy byli spojováni se srpy a měsícem v úplňku a tak, jako jejich paní, dohlíželi na cyklický čas. Stejně tak byli později ochránci života, měli vliv na rodící se vegetaci a stimulovali ji k růstu²⁵.

3.1.4. Regenerace

Smrt je odvrácená stránka života, přesto pouze skrze ni může život pokračovat ve své nové podobě. Jestliže smrt je spojená s bohyní, tak u regenerace je to zrovna tak. Regenerace probíhá skrze dělohu Velké bohyně. Ta se objevuje v podobě zárodku nebo zvířete ve tvaru dělohy, kterými jsou **žába, ropucha, ještěrka, želva, zajíc, ježek** nebo **ryba**. Jedná se o pohřební symboly i symboly života. Žába symbolizuje duši ještě nenarozeného dítěte, ropucha je předzvěst těhotenství. U Junga symbolizuje nevědomý impulz, který se má stát vědomým. V Anatolii

---

²⁴ Tamtéž, s. 197.

²⁵ Ibid.

byla běžná zobrazení žabích bohyní, pocházející z 6. tisíciletí př.Kr., zde představovaly také symbol regenerace. Ježek je noční zvíře, které přezimuje, proto bývá spojen s měsícem, který se stejně jako on omlazuje. Ryba bývala v prehistorii spojována s dělohou, což jasně ukazuje

nádoba, nalezená v hrobce v Thébách, 700-675 př.Kr. Na nádobě na obr.5. je bohyně s rybou místo dělohy obklopena hady,

Obrázek 5

Kresba na váze. Bohyně má místo dělohy rybu jako symbol regenerace. Théby, Řecko, cca 700 př.Kr.

psy, ptáky, býkem a svastikou. Na druhé straně nádoby se Bohyně

objevuje již v podobě ryby s křídly, opět obklopena symboly spojenými s regenerací, jako jsou spirály, zajíc, ptáci a znovu svastika.

Býčí lebka je také symbolem dělohy, skrze níž dochází ke znovuzrození. Nový život je představován **včelou** nebo **motýlem** vylétávajícím z býčí lebky. Jeskyně a hroby jsou zaměnitelné s lůnem, vejcem a dělohou. Sloupy života, stromy, hadi a faly jako ztělesnění životních sil vyrůstají z lůna Bohyně, jeskyně nebo hrobu²⁶.

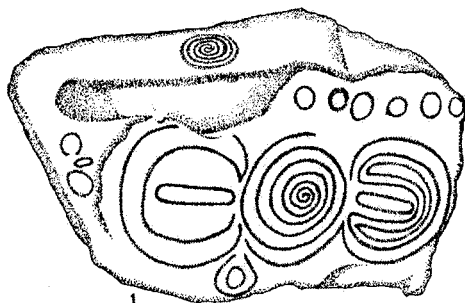
3.2. Měsíc - had - magie

3.2.1. Had

Zvíře které je spojováno s měsíční symbolikou je **had**. Existence tohoto spojení je na základě víry v hadí nesmrtelnost, díky své zdánlivé obnově skrze svlékání z kůže, čímž symbolicky zrcadlí schopnost měsíce. Had je symbol bohyně ve všech jejích aspektech: plodnost, smrt i znovuzrození. „Had je životní síla, klíčový symbol, ztělesnění uctívání života na

²⁶ Tamtéž, s. 185.

této zemi. Není to jeho tělo, co bylo posvátné, ale energie sálající z tohoto spirálovitého nebo stáčejícího se tvora.(..) Stejná energie je ve spirálách, vínu, rostoucích stromech, falech a stalagmitech, ale hlavně je koncentrována v hadovi, a proto je také silnější. Had byl něčím prvotním a mystickým, přicházejícím z hlubin vod, kde počíná život. Jeho

Obrázek 6 Rytina na kameni.
Propojení symboliky cyklu měsíce, hada a
spirály. Irsko, 2. polovina 2. tis.př.Kr.

sezónní obnova svlékáním z kůže a přeměňováním ho učinila symbolem pokračování života a spojení s podsvětím²⁷.

Had je reprezentován stejnými symboly jako voda a Ptačí

Bohyně. Jeho spirály jsou zaměnitelné s rohy

posvátného zvířete Ptačí Bohyně, **berana**. Spojení hada a vodního ptáka, Hadí Bohyně a Ptačí Bohyně sahají od prehistorie až po historickou dobu. Ve starověkém Řecku byl Athéniným posvátným atributem pták a had. Podle M. Gimbutas existuje úzké spojení mezi dvěma hlavními řeckými bohyněmi, Athénou a Herou, které jsou pravděpodobně pozdějšími následnicemi Hadí Bohyně. Svatyně obou těchto bohyň stávaly často poblíž. Had, spojovaný s Athénou, byl viděn jak létá v oblacích jako pták. I skřítki z evropského folklóru, kteří přinášejí farmářům poklady, jsou létající hadi nebo ptáci²⁸. **Spirála**, která je jako symbol s hadem téměř identická, sama vyjadřuje energii, ale také nesmrtelnost, stejně jako had. Spirála také „symbolizuje plodnost vod i Měsíce a vyvedena na ženských idolech vyjadřovala sepětí všech těchto center života a plodnosti“²⁹. Spojení symboliky měsíce, hada a spirály ukazuje obr. 6. Had je v ráji, podle Junga, chápán žensky, jako svádějící prvek v ženě (starými umělci je také znázorňován žensky). Podobnou změnou vý-

²⁷ M. Gimbutas, 1991, s. 121, (překlad K. Titěrová).

²⁸ Ibid.

²⁹ M. Eliade, 2004, s. 196.

znamu se v antice stal had symbolem země, která byla vždy chápána jako ženská³⁰. Klasický mýtus o boji boha s hadí nebo dračí nestvůrou, který se nám dochoval jak ze starověku (boj Marduka s Tiámat) nebo z legend středověku (sv. Jiří vítězí nad drakem), popřípadě v pohádkách, je ve své podstatě porážka staršího boha bohem nového řádu a nejedná se o nic jiného, než o varianty jednoho archetypu porážky matriarchátu patriarchátem³¹.

J. Campbell také zmiňuje podobu mezi mýtem, jak se Zeus přiblížil k Persefoné v podobě hada a ta pak porodila „*znovu umírajícího a zase oživujícího boha chleba a vína Dionýsa, který se narodil a byl vychováván v jeskyni, jako dítě roztrhán a opět vzkříšen*“³² a legendou o Panně Marii, k níž se Duch svatý přiblížil v podobě holubice, a ta následně „*počala Božího syna, který se (také) narodil v jeskyni, zemřel a byl vzkříšen a je hypostaticky přítomen v mešním chlebu a vínu*“³³. Jak holubice, tak i had je atributem a symbolem Velké Bohyně, která přináší život, smrt a následnou regeneraci. A to i přes to, že nositelem jejího poselství se stává mužský bůh nebo hrdina.

3.2.3. Magie a moudrost

Velká bohyně disponuje magickým poznáním. Je dárkyní této moudrosti nejen ostatním bohům (např. germánská Freya darovala tyto schopnosti Ódinovi), ale i lidem. Tam kde již není uctívána magie pro svou přílišnou temnost, je Bohyně dárkyní moudrosti. Moudrost a magie představují v postavě Velké bohyně spojení s instinktivní a intuitivní povahou ženství, které souvisí s hledáním pravdy a moudrosti prostřednictvím vhledu do nevědomých sfér duše. Velká bohyně, stejně jako archetyp animy, symbolizuje samo nevědomí, které nám ukazuje naše

---

³⁰ Jung, 2004, s. 147.

³¹ J. Campbell, s. 25.

³² Tamtéž, s. 27.

³³ Ibid.

Já v jeho celosti. A to většinou prostřednictvím poznání těch temných zákoutí naší duše, jež jsou personifikovány opět Velkou bohyní v podobě smrtonosné a kruté vládkyně nad smrtí.

S moudrostí a magií také souvisí aspekt Velké bohyně jako **dárkyně řemesel**, což ukazuje její aspekt náležející k předení, tkaní, metalurgii a hudebním nástrojům (například řecká Athéna vynalezla předení a tkaní, flétnu, trumpetu, ale i např. pluh nebo hrábě). Jinými slovy, byla tvůrcem nejen ženských, ale *všech* umění. Stejně tak i její předchůdkyně z paleolitu byla pravděpodobně také paní řemesel, protože její symbolika se objevuje na nástrojích potřebných k těmto řemeslům. Předení samo má i hlubší symboliku ve spojení s osudem, jehož délku určuje právě Velká bohyně. Ta je zde zastupována Měsícem (nebo ho zastupuje?), který „jakožto pán všeho živého a spolehlivý průvodce mrtvých „utkal“ všechny osudy. (...) Moiry, spřádající síť osudů, jsou měsíčními božstvy“³⁴.

M. Eliade dále tvrdil, že v kulturách, kde v sobě Velké bohyně „*soustředily vlastnosti měsíce, Země a rostlinstva, se vřeteno a přeslice, s jejichž pomocí snují nitě lidských osudů, stávají jedněmi z jejich atributů*“³⁵. Jak je tomu např. u Ištar, Atargatis a Velké bohyně Chetitů.

3.3. Země-plodnost

Symbolika spojená s plodností se v době neolitické revoluce zaměřila i na symboliku Matky Země, jako zdroje obživy. „*Plodnost země souvisí s plodností ženy; ženy se stávají zodpovědné za hojnou úrodu, neboť znají „mystérium“ tvoření*“³⁶. Žena souvisí se zemí, rodnou hroudou, ale také se smrtí, již podstupuje semeno v zemi, a následným znovuzro-

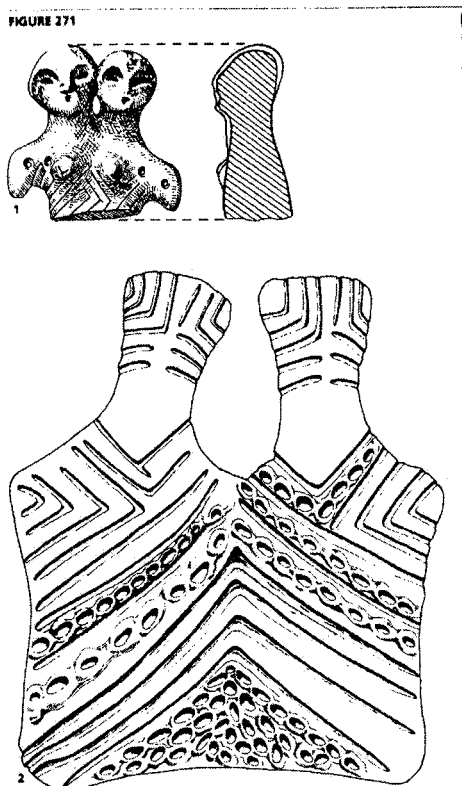
---

³⁴ M. Eliade, 2004, s. 189.

³⁵ Tamtéž, s. 189-190.

³⁶ J. Campbell, 2004, s. 51.

zením a zmnožením semene v podobě úrody. „Složitá symbolika s antropokosmickou strukturou spojuje ženu a sexualitu s lunárním rytmem, se zemí (jež je připodobňována k děloze) a s tím, co musíme nazvat „mystériem“ vegetace“³⁷. Země je ale také nemilosrdná a chladná, smrtící, do níž se vše navrácí, což je temný aspekt této Bohyně.

Obrázek 7
Dvojitá bohyně
1 Vinča, Rumunsko, 5000-4800 př.Kr.
2 Anatolie, doba bronzová, 2600 př.Kr.

S Matkou Zemí v její plodné, ale i smrtící podobě se setkáváme v již zmíněném vegetačním mýtu, kdy se „mystérium vegetace“ transformuje skrze **dvě podoby** Velké bohyně. Už od mladšího paleolitu se objevují zobrazení dvojité bohyně se dvěma hlavami a dvěma páry prsou (obr.7.), nebo jen dva páry prsou, kdy je vždy podle velikosti nebo postavení naznačena hierarchie matky a dcery nebo starší a mladší sestry. Prvním a nejstarším takovým příkladem je rytina

z jižní Francie z mladšího paleolitu, cca 25 000 př.K., na níž jsou v oválném, vejčitém tvaru vyryty dvě protilehlé postavy s prsy a spojenými končetinami. Mnoho dalších příkladů je z neolitu a doby měděné, nejstarší je dvouhlavá figurka se dvěma páry prsou nalezená v Çatal Hüyük, 6500 př.K., další jsou z oblasti Vinča. Jedná se pravděpodobně o zobrazení jedné bohyně ve dvou aspektech, jarní, panenský a podzimní nebo zimní aspekt již dospělé nebo staré bohyně. Síla dvou je symbo-

³⁷ Ibid.

lizována také dvěma vejci, někdy i dvěma paralelními čarami³⁸. Ve většině vegetativních mýtech jsou zainteresovány dvě bohyně, jedna jako dárkyně života na zemi a druhá, jejímž prostřednictvím dochází k symbolické smrti a zmrtvýchvstáním.

Symbolem plodnosti je kosočtverec a trojúhelník s tečkami, což je pravděpodobně schematické vyjádření pochvy a stydkého trojúhelníku, tečky představují semínka nebo zárodky uvnitř lůna, popř. pole. Kulaté vázy naplněné semínky nebo pomalované tečkami mohly představovat lůno Matky a semínka pak duše zemřelých. „*Ve starověkém Řecku, nádoby se semínky obilí, schované poblíž domácího krbu, symbolizovaly mrtvé, kteří odpočívají v lůnu (nádobě) a jsou na jaře vzkříšeni. Mrtví byli nazýváni „Demetrioí“, ti co patří Démétér, Matce Zrna, a kteří odpočívají jako obilí v lůně Bohyně*“³⁹.

3.3.1. Bohyně obilí a prase

Plodnost země je symbolizována také bohyní v podobě obilí (egyptská Eset, řecká Démétér, aj.), jejíž posvátné zvíře bylo **prase** nebo **prasnice**. Její oválné, tlusté a rychle rostoucí tělo bylo alegorií plodnosti semene a pole. Spojení s touto bohyní je zřejmé z jejích zobrazení, při nichž má na sobě masku prasete. Samotné masky prasnice byly nalezeny v kulturách Vinča a Karanovo, z období kolem r. 4500 př.Kr.⁴⁰.

Prasata hrála důležitou roli v kultu Démétér a Persefony, byla jim obětována selátka, stejně jako všem bohyním zajišťujícím plodnost⁴¹. Svátek Thesmophoria, podzimní setí, v říjnu na počest Démétér, trvaly tři dny. Ženy házely selata do podzemních jeskyní, kde hnila tři měsíce. Poté byla pokládána na oltář spolu s koláčky ve tvaru mužských genitálií. Následně byly smíchány se semeny na setí. Věřilo se, že zbytky pra-

³⁸ M. Gimbutas, 1991, s. 171-2.

³⁹ M. Gimbutas, 1991, s. 145, (překlad K. Titěrová).

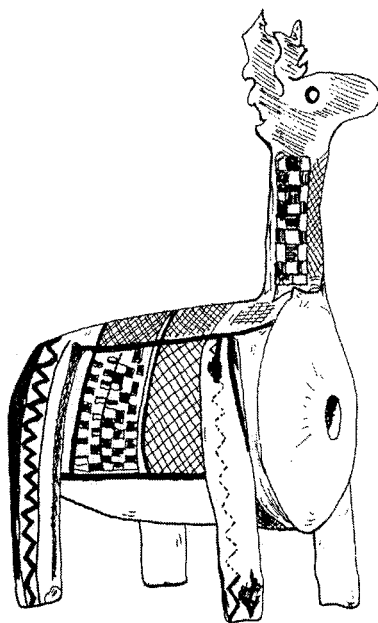
⁴⁰ Tamtéž, s. 146.

⁴¹ Srov.: J.G. Frazer, 1994.

sat zvýší úrodnost. Podobný zvyk byl popsán mezi Egypťany, ti zas nechali prasata dupat po semenech a tím je zatlačit do země. Římané obětovali březí prasnice bohyním Ceres a Tellur (Terra Mater) při svátku Sementiva, dne setí. Černá selata byla nabízena jako oběť litevské Matce Zemi Žemynė až do 17. století. Stejně tak je tučné vepřové maso symbol plodnosti. Bývalo používáno například při prvním orání, kdy si farmář nesl na pole např. slaninu, jejíž jednu část snědl a druhou přenechal pluhu.

3.3.2. Bohyně jako Paní zvířat

Velká bohyně také vystupuje v podobě Paní zvířat, obklopená divokými zvířaty jako jejich paní a velitelka, a také matka. Tato bohyně byla Paní hor, kamenů, vod, lesů a zvířat, což ji představuje jako vtělení mystické

Obrázek 8

Laň jako symbol Bohyně,
pokrytá znaky dárkyně života,
nalezená v hrobce.
Athény, Řecko, okolo 900 př.Kr.
Protogeometrická keramika

síly a plodnosti divoké přírody. Jako vlastník studní, pramínek a léčivých vod byla dárce zdraví. V prehistorii se zjevovala jako pták, ptačí žena, nebo žena. Byla pravděpodobně považována za předka klanu nebo rodiny a uctívána v domácích svatyních. Podle Gimbutas je hlavní chrámovou bohyní v jihovýchodní Evropě (jak dokládají chrámy z Achilleionu, Thesálie, datované 6000-5800 př. Kr.). To, že byla domácím božstvem dokládají nálezy na Mal'tě, v centrální Sibiři, kde byly

nalezeny figurky Ptačí Bohyně podél hran kruhových obydlí z mamutích kostí. Jako Paní Hor byla uctívána na vrcholcích kopců. Tato bohyně se také objevuje v podobě **jelena** a **medvěda**.

V mýtech se často objevují přeměny bohyní v **laně** nebo **jeleny** (klasický případ je Artemis). Kult jelena je doložen z Magdalenienů východně od španělské Altamiry, v El Juyo, okolo 14000 př. Kr., kde byly v jeskyni nalezeny zbytky červeného jelena (čtyři částečně vyřezané parohy) v úmyslně vyhloubené jámě. Některé křesťanské koledy obsahují archaické předkřesťanské části, jako např. koledy, ve kterých zvíře překračuje řeku a v paroží nese kolébku s děvčátkem, které mu říká, aby ji nesl opatrně, jinak ho její bratři, lovci, zabijí a ona se „vdá s jeho krví, postaví si dům z jeho kostí, střechu z jeho kůže, pomaluje ho jeho krví a jeho lebku si připevní na bránu a z jeho kopyt si udělá šálky na pití“⁴².

Portréty nebo sochy sedících žen s jeleními parohy, které jsou zaznamenány v době bronzové pokračují i v době železné. Motivy vody na obr. 8. odkazují k přímému vztahu k vodě života a k plodové vodě.

Posvátnost **medvědů** pro jejich sílu a majestátnost je univerzální po celé severní polokouli. Jako duch vegetace byl medvědí samec obětován každé jaro k obnovení života. Malby z mladšího paleolitu ukazující medvěda s krvácející tlamou, nosem a ušima, mohou být spojeny s těmito oběťmi. Na druhou stranu byly samice spojovány s mateřstvím. Potvrzuje to také lingvistický základ slov pro medvěda, související s narozením, popř. nošením dětí (Staroevropský kořen *bher-*, germánský **beran* znamená rodit, nosit děti. Germánsky **bernam*, dítě, staronorsky *burdh*, „porod“). Mezi Slovany byl medvěd uctíván až do 19. st. Bulhaři např. připravovali na sv. Ondřeje jídlo obsahující všechny druhy zrní, kukuřici, hrášek a fazole, jehož část byla prohozena komínem se slovy „bud' zdráva, Babičko Medvědice“(Da si zdrava, baba meco)⁴³.

⁴² M. Gimbutas, 1991, převzato z rumunské koledy.

⁴³ M. Gimbutas, 1991, s. 116.

3.4. Venuše-ženskost

Planeta Venuše je kromě měsíce jediné nebeské těleso, jemuž je již od starověku připisován ženský charakter. Jedná se o třetí nejzářivější nebeské těleso (hned po slunci a měsíci), což mu v astronomii a samozřejmě i ve výkladu světa, jehož je mytologie nejstarším uceleným pokusem, dodává nemalé důležitosti. Venuše, jako nebeské těleso, bývala mnohokrát nazývána Vlákyní nebes a bohyně, které tuto její podobu přijaly, byly nazývány také tak.

Zatímco pro měsíc je charakteristické střídání fází, které představuje všechny etapy života, ale i fáze ženského cyklu, pro Venuši je naopak typická její dvojí přítomnost na noční obloze v podobě Jitřenky a Večernice. Díky tomu ji v mnoha mytologiích zastupuje velké množství bohyň a i astronomové měli pro její nebeskou podobu dříve dvě jména. Venuše, jakožto klasická (ve smyslu římská) bohyně krásy a lásky měla také dvě podoby, stejně jako má dvojí povahu i láska, tedy duchovní a smyslovou.

Měsíc v podobě Luny představuje trojjedinost bohyně a regeneraci života skrze zmrtvýchvstání, Venuše naopak zosobňuje „*smyslovou, tělesnou a citovou stránku ženství, prvotní fázi ženského života, pannu nebo milenku, kterou naplnění jejího mateřského poslání teprve čeká*“⁴⁴. Smyslová podoba Venuše odpovídá tedy panenské podobě Velké bohyně, jež je zároveň i svůdnou kráskou lákající k hledání (nejen fyzické) lásky. Jako taková odpovídá archetypu animy, která kromě svůdnosti ovšem odkazuje i k hlubší symbolice života a poznání, skrze lásku duchovní.

Jméno Venus znamenalo původně půvab, krásu, vděk a vnady. Nejprve toto jméno patřilo staroitalské bohyni jara a probouzející se přírody, až

---

⁴⁴ [http://cs.wikipedia.org/wiki/Venuše_\(planeta\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Venuše_(planeta)), přístupno online, 30.1.2009, 10:30.

později ho převzala i bohyně krásy a lásky. Někdy ve 3. století př. n. l. po první punské válce došlo u Římanů ke ztotožnění římské bohyně s řeckou bohyní lásky Afroditou⁴⁵.

Astrologický symbol Venuše (♀), který vznikl z podoby zrcátka, jež bylo atributem bohyně Venuše, byl následně přijat i v biologii, kde představuje znak pro samičí pohlaví, jde tedy o symbol ženství jako takového. Jeho hlubší symbolika tkví v nadřazení kruhu ducha nad křížem hmoty, neboť Venuše ovládá jak duchovní, tak materiální hodnoty⁴⁶.

Tento symbol připomíná také egyptský hieroglyf *anch*, tzv. kříž života, znamenající život, ale také narození, znovuzrození a oživení nebo nesmrtelnost. Což jsou všechno sféry Velké bohyně. Tento symbol držela na svých vyobrazeních většina egyptských bohů, ale nejčastěji byl zobrazován ve spojitosti s bohyní Eset/Isis, mateřskou bohyní, jež byla kromě svého vztahu s plodností země (byla personifikací obilí) také matkou boha Hora, tedy bohorodičkou, na kterou navázala nejznámější bohorodička dnešní doby, Panna Marie.

Dalším symbolem Venuše, který vychází z astrologických pozorování, je **pentagram**. Planeta Venuše totiž každé čtyři roky opíše při svém putování na oběžné dráze pravidelný pětiúhelník, jehož vrcholy, spojené jednou čarou, představuje právě pentagram.

Tento symbol, nazývaný také jako „muří noha“, býval ochranným znamením malovaným na kolébku při narození dítěte ještě v 19. stol. Jeho pět cípů znamená koloběh světa a lidského života - zrození, zrání, dospělost, stárnutí a smrt. Jde tedy o klasický symbol, který v sobě obsahuje celistvost života, jež je tolik typický pro Velkou Bohyni. Jiný výklad pěti cípů pentagramu tvrdí, že zastupují čtyři základní živly a pátý je pak duch, neboli duchovno, to by odpovídalo Velké bohyni jako

---

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

zdroje poznání. Obrácení tohoto symbolu odkazuje k odvrácené, „d'ábelské“ tváři Velké bohyně, která byla v křesťanských dobách pronásledována v podobě čarodějnice.

Venuše a její ženskost, která je úzce spojována s životem a plodností, ale i krásou a smyslnou láskou byla jednou z podob mnoha bohyní. Mezi nejznámější patří sumerská bohyně Inanna, akkadská Ištar, syrská Astarté, fénická Astarot, egyptská Aštoret, germánská Freya, řecká Afrodita a římská Venuše.

Tím je alespoň trochu roztríděna symbolika Bohyně. V následující kapitole se budu věnovat vzniku představy bohyně z psychologického pohledu.

4. Bohyně jako projekce archetypů

V této kapitole bych ráda ukázala postavu Velké bohyně z psychologického hlediska. Zmíním zde pozice psychoanalýzy, konkrétně Freuda a jeho následovníků, poté také pohled Junga a Neumanna. Tyto autority zmiňuji proto, že jejich pohled na tuto problematiku může jistým způsobem osvětlit genezi představy Velké bohyně jako univerzálního obrazu lidské mysli.

4.1. Psychoanalýza

4.1.1. Freud

První psychologický pohled na bohyni, který se zde pokusím interpretovat, budou názory Sigmunda Freuda. Není to ovšem přímo proto, že by se Freud nějakým způsobem k bohyni vyjadřoval nebo se k ní dokonce vztahoval. Ale z hlediska vlivu, jaký jeho vývojová teorie měla na psychologii, potažmo na vnímání člověka samotného, je nutné zde zmínit nejdříve jeho hledisko. Přestože je většina Freudových vývojových tezí již nějakým způsobem překonána, popřípadě alespoň zrevidována, jeho myšlenky jsou stále inspirativní, minimálně jako zdroj nebo snad autorita, které je nutno oponovat.

Ve své knize *Totem a tabu*, rozvíjí Freud Darwinovu představu lidské pratlupy, v níž měl ústřední postavení silný samec (muž, chcete-li), který kolem sebe soustředil svůj harém samic. Mladší samci, synové, kteří chtěli najít partnerky pro páření, si je museli hledat jinde a vytvořit si vlastní tlupu, což je základem *exogamie*. Pokud by tomu tak nebylo, hrozil otec, vůdce tlupy, kastrací. Základem touhy mladších členů tlupy byl samozřejmě *oidipovský komplex*, díky kterému se synové vztahovali sexuálně ke svým matkám a žárlili na svého otce (a jeho velký genitál). Tato jejich žárlivost vyústila do agresivní akce, kdy synové svého otce

zabili a pak ho i snědli. Pak je ovšem začalo trápit svědomí a jejich výčitky je dohnali k dodatečné poslušnosti jejich mrtvému otci, jehož postavu si zbožštili.

Tento čin, prvotní hřích, otcovražda, vedl tedy k nastolení exogamie jako základního kulturního uspořádání při výběru partnerů, zákazu incestu, jakožto prvnímu kulturnímu činu, jež dělá člověka člověkem⁴⁷. Ale hlavně tento čin vedl k vytvoření božské otcovské postavy, jež, podle Freuda, provází lidstvo a člověka po celou dobu jeho vývoje. Tento Bůh-Otec následně vytváří (samozřejmě prostřednictvím jeho výčitkami zmožených, a proto poslušných synů) mravní zákon a pravidla sociálního zřízení⁴⁸.

Pro Freuda byla tedy jediná možná představa boha mužský bůh v podobě otcovské postavy. Tato skutečnost je typická pro všechny myslitele, kteří byli ovlivněni myšlenkovými stereotypy patriarchální společnosti. Freud úplně vypouští představu Bohyně Matky, tak typické právě pro počáteční stadia vývoje lidstva.

Ovšem toto Freudovo opominutí se netýká pouze představ o genezi náboženství. Stejně tak je tomu i u jeho vývojové psychologie⁴⁹, kde neuznává roli matky v předoidipovské fázi ani po ní a zdůrazňuje především roli otce.

Freud popírá, že by si dítě vytvářelo v raném dětství nějaké vazby, podle něho si pouze uspokojuje své vnitřní instinktivní touhy prostřednictvím „erotogenních zón“. Konkrétně se jedná o orální, anální a falické oblasti, podle kterých Freud pojmenoval i samotná vývojová stadia. V prvních dvou z nich, tedy v orálním (od 0-1,5 let) a análním (1,5-3 roky) období, se vývoj u chlapců a dívek podle Freuda neliší, ve falické fázi (3-5 let) se ale už začíná jejich vývoj rozcházet.

---

⁴⁷ Srov.: S. Freud, 1998.

⁴⁸ S. Freud, 1991.

⁴⁹ V této části textu vycházím z knihy S. Slipp: *Freudovská mystika*.

Pro chlapce se matka stává předmětem sexuální touhy a otec, jakožto sok, se stává nepřítelem, tudíž cílem agrese (viz pratlupa). Následuje chlapecká obava z kastrace ze strany otce. Tuto část nazývá Freud oedipovská fáze vývoje, která u chlapce, pokud dopadne vše, jak má, končí opuštěním a vzdáním se matky a identifikací s otcem.

Naopak dívky se při svém uvědomění, že nemají penis, cítí podle Freuda již vykastované a připadají si proto méněcenné. Dívky kvůli své domnělé nedostatečnosti propadají závidění penisu⁵⁰, což na jejich vývoji zanechá nesmazatelné stopy. Obracejí se na otce, aby jim nějaký penis daroval⁵¹. Následuje touha a přání mít od otce dítě.⁵² Oedipovská fáze se u dívek vyřeší tím, že se vzdají své touhy po otci a identifikují se s matkou.

To znamená, že podle Freuda první identifikace s rodičem, jeho internalizace, nastává až po vyřešení oedipovského konfliktu a osobou, kterou internalizují jak chlapci tak dívky, je otec, nikoliv matka. Pro dívku není oedipovský komplex podle Freuda vyřešen nikdy tak dokonale jako u chlapce, protože se identifikuje s matkou, ale pouze identifikace s otcem představuje vytvoření superega, tzn. její morální hodnoty nedosahují takových výšin, jako mužské morální vlastnosti.

Podle Freuda se také děti rodí jako bisexuální. Jako ekvivalent falu pak slouží u dívek klitoris. *„Když se podle Freuda dívka vzdá masturbace a přesune emocionální investice od aktivity a „maskulinního“ klitorisu*

---

⁵⁰ Karen Horneyová, psychoanalytička, která s Freudem v mnohém nesouhlasila, hovoří v této souvislosti o *závistí dělohy*, tedy reprodukčních schopnostech žen, díky kterým dochází k neustálému útlaku a nedoceňování ženské populace. Pokud se ve své praxi setkala se závistí penisu, ve skutečnosti se jednalo o závist moci, kterou penis symbolizoval. Stejně tak oponovala Freudovi v jeho pojetí ženy, jako méněcenné bytosti, která si své ženství uvědomí až po překonání závistí penisu a uvědomění si své submisivní pozice. Horneyová je přesvědčena o vrozené ženskosti a co se týče submisivity žen a superiority mužů, ta je podle ní vytvořena až přijetím kulturních vzorců chování a norem, tedy je produktem kultury.

Srov.: <http://webspace.ship.edu/cgboer/horney.html>, 2.12.07.

⁵¹ Freud se také domníval, že svoji vagínu dívky považují za ránu po kastraci a cítí proto nenávist ke své matce, a proto se obracejí na otce, aby jim daroval penis nový.

⁵² S. Slipp, 2007, s. 109.

*k pasivitě a vagíně, dosahuje ženskosti*⁵³. To by znamenalo, že jen pokud si dívka internalizuje submisivitu a pasivitu, stane se ženskou bytostí se vším všudy. Toto pojetí na nejvyšší míru podléhá patriarchálnímu zkreslení reality, jež ovšem se skutečným vývojem lidských bytostí nemá nic společného. Dívka a žena je podle těchto představ vrozeně nespokojená se svým pohlavím a prostřednictvím závidí penisu se následně ztotožňuje se svou submisivní a stejně neaktivní matkou, jakou má být nakonec i ona sama. Proti takovému zkreslení a předsudkům se již za Freudova života ohradilo mnoho jeho kolegů a především kolegyně, které se samozřejmě s takovouto představou nemohly smířit.

Co se týče představy Velké bohyně, kterou Freud ve své koncepci geneze náboženství absolutně opominul, je nutno si uvědomit jeho patriarchální zaměřenost, dalo by se i z dnešního pohledu říci trochu neuctivě „omezenost“, díky níž se Freud zabýval i ve svých psychologických teoriích převážně rolí otce. Mateřskou postavu vnímá Freud pouze jako pasivní objekt dětského zájmu o uspokojování vlastních instinktivních, primárních potřeb⁵⁴.

Samuel Slipp toto jeho opominutí důležitosti rané fáze lidského vývoje, kdy jsme absolutně odkázáni na svou matku, spojuje s jeho vlastním (Freudovým) dětstvím. Ve vývojové fázi, při níž se dítě vztahuje ke své symbiotické předoidipovské matce a potřebuje její postavu pro svoje základní přežití (nejprve ve fyzickém později hlavně v psychickém smyslu), došlo u Freuda k dvojité ztrátě jeho mateřských postav.

V prvním případě šlo o emocionální ztrátu jeho skutečné matky, která v jeho dvou letech porodila a následně po půl roce i bohužel pohřbila jeho bratra Julia, přičemž malého Sigmunda „opustila“, protože na něho zkrátka neměla čas a později, díky své nepochybné bolesti, zřejmě ani náladu. Ve druhém případě šlo o skutečnou, fyzickou ztrátu jeho

---

⁵³ Tamtéž, s. 119.

⁵⁴ Tamtéž, s. 105.

chůvy⁵⁵. Tyto dvě události měly za následek předčasné vztahování Freuda k jeho otci, který se pro něho stal jakousi náhradní matkou. Pro to také pro Freuda postava otce hraje, podle Slippa, tak důležitou roli pro duševní vývoj člověka.

4.1.2. Moderní psychoanalýza

Pokračovatelé Freuda se jeho názory pokoušeli revidovat a samozřejmě jedna z částí jeho teorie vývoje člověka, jež si nápravu zasluhovala, byla postava matky, která ve vývoji jedince zaujímá mnohem větší důležitost a význam, než si byl Freud ochoten připustit.

Narozdíl od Freuda si jsou moderní psychoanalytici vědomi nejen důležitosti matky, ale vnímání dítěte jako takového se posunulo od původního autoerotického autisty a narcisty, jehož zajímá jen uspokojení potřeb a stimulace erotogenních zón, k mnohem přijatelnější podobě bytosti, pro níž nejdůležitější jsou vztahy, přičemž úplně nejdůležitější je ten primární, s matkou⁵⁶.

První identifikace se tedy odehrává již v raném symbiotickém stádiu vývoje (a ne, jak původně myslel Freud, až po vyřešení oidipovského komplexu), přičemž nastává splynutí se všemocnou předoidipovskou matkou. Vztahem matky a dítěte se následně zabývalo mnoho autorů, já zde zmíním teorii D.W. Winnicotta, britského analytika. Ten zjistil, že matka si před narozením dítěte vytváří jakousi zvýšenou citlivost k potřebám dítěte, tento stav nazval „primární mateřskou starostí“. Pokud tedy matka uspokojuje dostatečně dětské potřeby (ovšem nejen fyzické, ale i vyšší potřeby psychického a sociálního charakteru), dochází u dítěte k iluzi, že má nad matkou moc, a splyne s ní. *„Shoda objektu a self, toho, co je vně a uvnitř, a mezi realitou a představou,*

---

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Srov.: vztahová psychologie a teorie M. Kleinové o důležitosti matky a jejího štědrého prsu.

umožňuje dítěti vytvořit si základní důvěru a sebejistotu⁵⁷. Dítě se tak může vztahovat k sobě, ke svému tělu, ale i k ostatním objektům a subjektům, které ho obklopují, a získává tak základní představu o „Já“ a „ne-Já“.

V symbiotickém vztahu s matkou používá podle moderní psychoanalýzy dítě „primitivní obranu rozštěpení, (při kterém) vidí matku buď jako jen dobrou, nebo jen špatnou. Špatná matka se vypustí a odsune, kdežto obraz dobré matky se dále internalizuje, aby se u obou pohlaví zformovalo jádro ega. Aby nějaký chlapec dosáhl mužské genderové identity, musí se od této začáteční femininní internalizace matky distancovat a identifikovat se s otcem a ostatními mužskými postavami. Potřebuje popřít aspekty sebe sama považované za ženské, aby se diferencoval a chránil před pohlcením všemocnou předoidipovskou matkou“⁵⁸.

Oproti Freudovým postulátům ukázala moderní psychoanalýza, že vývoj u dívky je mnohem snadnější než u chlapce, protože se nemusí obávat pohlčení svou symbiotickou matkou, jak je tomu u chlapců. Chlapec, aby dosáhl mužské identity se musí vzdát své všemocné předoidipovské matky a své závislosti na ní a identifikovat se se svým otcem. Dívka naopak svou matku ještě více internalizuje a opakuje pak naučené vzorce chování a jednání, jež u své matky odkoukala.

Co se týče vědomí si svého pohlaví, oproti původní Freudově představě dětské počáteční oboupohlavnosti, moderní výzkumy dokazují, že dítě je si své genderové identity vědomo již ve dvou a půl letech, někteří dokonce tvrdí, že dítě si je svého pohlaví vědomo již od narození.

4.1.3. Psychoanalýza a Velká bohyně

Jak jsem již výše zmínila, Sigmund Freud postavu Velké bohyně úplně pominul. Jeho geneze náboženských představ byla čirou spekulací, za-

---

⁵⁷ Tamtéž, s. 184.

⁵⁸ Tamtéž, s. 61.

loženou pouze na představě důležitosti otce jako původce mravního zákona, jehož si každý (muž, ale ne všechny ženy) internalizuje do podoby svého *superega*. Jakožto postava původní pratlupy byl zabit a následně rituálně sněden v podobě prvotní oběti, jež měla v našem zrodu kultury a náboženství nedozírný následek v jeho zbožštění a vytvoření kulturních norem.

Skutečnost, že Freud považoval za jediné možné božství postavu mužského pohlaví, je klasickou ukázkou, že Freud i přes své novátorství v pojetí člověka, hnaného sexuální pudovou energií libida, byl přesto dítětem své doby. V jeho případě se jedná o paradigma patriarchální kultury, kterou i přes svou snahu nebyl schopen opustit. V tomto případě šlo jak o redukci významu matky v raném vývoji člověka, tak i o opominutí role Velké bohyně v dějinách náboženských představ.

V *Nespokojenosti v kultuře* je iniciátorem a tvůrcem kultury muž, praotec, v knize *Totem a tabu* zrovna tak. Mužská autoritativní postava (otec) vždy potlačuje své instinktivní chování ve prospěch kultury, čímž dává morální příklad svým synům. Naopak přírodu a instinkty představuje žena, kterou je třeba zkrotit a ovládnout (tato snaha může být v mytologii projikována v zabíjení pramatky a z ní stvoření světa - například babylonský mýtus o Mardukovi a Tiamat).

Náboženství je v tomto smyslu chápáno jako způsob, jak zvládnout bezmocnost vůči přírodě, prostřednictvím vztahování k bohu otci, který nás chrání před nevypočitatelnou Matkou Přírodou.

Narozdíl od Freuda se neoanalytici již nebrání důležitosti matky jako osoby ovlivňující duševní vývoj člověka (zřejmě také proto, že mnohé z nich byly ženy). Dítě tedy prochází výše zmiňovanou symbiotickou fází spojení/splynutí s předoidipovskou matkou, prostřednictvím čehož získává domnělou moc. Jestliže přijmeme myšlenku, že při ontogenezi dochází k opakování fylogeneze, tj. že vývoj druhu se opakuje při vývoji jednotlivce daného druhu, o čemž ve fyziologickém vývoji již není

pochyb, a přeneseme ji do vývoje psychologického, tak se to zákonitě musí projevit v našem chápání počátečního stavu náboženských představ.

Dítě se tedy v prvních stádiích svého života cítí s matkou spjato. Stejně je tomu i v představách Velké bohyně, s níž se naši předkové identifikovali a považovali ji za svou matku. Matka je spjata s měsícem prostřednictvím svého měsíčního cyklu, stejně jako Velká bohyně. Matka dává život a je spojena i se smrtí (pokud odmítne dávat k dispozici svůj „štědrý prs“ (Kleinová), toho si je pravděpodobně „podvědomě vědomo“ i novorozeně. Při rozštěpení vidí dítě matku jako dobrou (Matka Země, život dávající aspekt Velké bohyně), zatímco její špatnou a zlou podobu dítě potlačuje do podvědomí, kde ovšem dochází k demonizaci a obrazům pohlcující matky (smrtonosný aspekt Velké bohyně). Pokud ovšem matka dobrá není, je si dítě vědomo pomíjivosti a vrtkavosti svého života a s touto představou je konfrontováno již od svého raného dětství, což na jeho vývoji nechává tragické následky (nedochází k internalizaci základní důvěry).

Následující období, při kterém dochází (převážně u chlapců) k odmítnutí matky a jejího zatlačení do pozice pasivní pralátky, se promítá ve všech mytologiích do podoby boje řádu s chaosem (splnutí s matkou, popř. pohlčení, které nedovoluje osobnosti ustanovit si hranice svého já, tedy utvořit si řád svého světa), boje hrdiny s drakem (který ve formě hada představuje smrtonosný, ale i regenerující aspekt Velké bohyně) atd. Popřípadě může dojít k pozitivnímu vyřešení oidipovské triády, a to konkrétně pro hrdinu a jeho matku, kdy dochází ke spojení nového boha (patriarchálního řádu) s jeho předchůdkyní, jež opět představuje bohyni řádu předešlého.

Freudova představa Boha Otce jako dárce, ale i vymahatele kulturního řádu a norem, který nastupuje v kulturním vývoji s příchodem patriarchálního uspořádání a ve vývoji jedince po vyřešení oidipovského kom-

plexu, je nám samozřejmě známa ze všech zjevených náboženství, v nichž hraje významnou úlohu morální stránka náboženských představ.

4.2. Analytická psychologie

4.2.1. Jung

Je všeobecně známo, že C.G. Jung byl nejprve Freudovým žákem a pokračovatelem jeho psychoanalytické školy. Jejich spolupráce ale i přátelství skončilo pojetím libida, které Jung ve své teorii již nepovažoval jen za jakousi sexuální energii, ale jehož pojetí rozšířil na životní energii vůbec⁵⁹.

Jung se ani příliš nezabýval vývojovou psychologíí v pravém slova smyslu (tu po něm rozpracoval Neumann, o kterém se zmíním později). Jeho hlavním zájmem byla představa kolektivního nevědomí, archetypů a posléze také individuální proces, díky němuž člověk dosahuje celosti svého *self*⁶⁰.

Jungovo kolektivní nevědomí je jakousi zásobárnou vzpomínek celého lidstva, do něhož se ukládají psychické obsahy, se kterými se lidstvo ve svém vývoji setkala. Obsahy kolektivního nevědomí nebyly získány individuálně, ale dědičností⁶¹. Jungovo kolektivní nevědomí má nadosobní povahu a jeho obsahy se vědomými ve svém plném významu stát nemohou. Obsahuje archetypy, což jsou od pradávna existující obecné představy, praobrazy neurčitelného charakteru, které „*jsou přímo vlastní druhu, pokud vůbec kdy vznikly, pak se jejich vznik kryje nejméně s počátkem (lidského) druhu*“⁶². Archetypy jsou podle Junga společné všem lidem, národům a rasám, proto jejich projevy a symboly můžeme najít všude na světě, a to právě v postavách dávných mytologií a v panteonech tamních bohyň a bohů.

---

⁵⁹ C.G. Jung, 2004.

⁶⁰ C.G. Jung, 1999.

⁶¹ C.G. Jung, 1997, s.148

⁶² Tamtéž, s. 189-190.

Jung tvrdil, že archetypy nejsou určeny obsahově (nejsou to konkrétní představy), ale pouze formálně. Nedědí se tedy představy, ale formy, které odpovídají formálně určitým instinktům. Podle Junga odpovídají archetypy určitým etapám ve vývoji lidstva, se kterými se lidstvo vyrovnalo jistým způsobem, a tento způsob zvládnutí je obsažen v daném archetypu. Stejným způsobem, jakým se vyvíjelo lidské myšlení jako celek, postupuje také vývoj konkrétní lidské psychiky, která také prochází určitými etapami vzhledem do skutečné podstaty svého já, které jsou symbolizovány archetypálními zkušenostmi⁶³. Jung považoval archetypy za nevědomé obrazy instinktů, za základní vzory v instinktivním chování. A jako takové pomáhají lidstvu v orientaci, jak v okolním světě, tak v sobě samých.

Jung tedy nepopsal psychický vývoj v nějakých fixovaných stádiích, jak to učinil Freud a po něm mnoho dalších. Přesto jeho teorie archetypů jako formálních představ má charakter procesu na cestě za celostí a poznáním *self*, stejně jako zvládnutím pudové, instinktivní stránky naší osobnosti.

Archetypy nám ukazují situace, se kterými se člověk a lidstvo ve svém vývoji musí vyrovnat, a svým symbolickým jazykem nám také ukazují, jak na to. Na své cestě za poznáním sebe sama (Jung tuto cestu nazval „individuální proces“) člověk poznává složky své osobnosti. Prvním z archetypů, které si člověk musí uvědomit, aby dosáhl celosti svého Já, to znamená spojil své vědomé Já s tím skrytým, nevědomým, je archetyp **Stínu**.

„*Cesta do nevědomí vede přes poznání odvrácené tváře, obvykle zakryté maskou (personou)*“, kterou Jung nazývá stín. „*Setkání se sebou samým znamená setkání se svým stínem*“⁶⁴. Toto setkání většinou nebývá příjemné. Stín totiž obsahuje člověkem vytěsněné a neuvědomělé

⁶³ Srov.: výše zmíněné opakování fylogeneze v ontogenezi.

⁶⁴ C.G. Jung, 1997, s. 119.

nebo pouze nepřiznané vlastnosti, které člověka doplňují v jeho temné celosti. Tento archetyp je určitým způsobem subjektivně zabarven a to v tom smyslu, že každý člověk má svůj stín jiný, protože je nositelem odlišných vlastností.

Stín jakožto archetyp ale i symbol celosti nám evokuje představu Velké bohyně, která v sobě zahrnuje dva zdánlivé protiklady - život a smrt, plození a zánik. Až při poznání, že ze smrti povstává nový život, nám dává pochopit celost a hloubku lidského údělu.

Druhým krokem po poznání svého stínu, který podle Junga musíme při vyrovnávání se s nevědomými obsahy udělat, je nutnost setkání s **animou**. Anima je archetypem smyslu i života. Je to ženská a chtonická část duše, nejdůležitější a nejvíce působící nevědomý faktor u muže. Ženy mají místo animy mužský protějšek své ženskosti, kterým je **animus**. V projekci má anima vždy ženskou formu s určitými vlastnostmi, což ovšem neznamená, že archetyp o sobě je také takový⁶⁵. Anima symbolizuje vůli k životu. „*Anima je chaotické puzení k životu, ale i tajné vědění, skrytý úmysl a smysl*“⁶⁶. Moudrost i pošetilost jsou obě symbolizovány animou. Sama o sobě může být symbolem nevědomí.

Každý archetyp v sobě obsahuje oba dva své protipóly, což je symbolizováno dvojakostí a protikladností jednoho archetypu, který může zastupovat obě své protikladné vlastnosti, což je opět charakteristické pro Velkou bohyni.

Archetypy jsou pouhé praformy představ, jak je naznačeno výše, proto jejich konkrétní zobrazení v mýtu nebo ve snu či vhladu vždy nabývá různých podob. Archetyp animy mívá většinou podobu mladé dívky (ve snech především neznámé a krásné), buď panenské bohyně, nebo naopak bohyně svůdnice. Ovšem striktní rozlišení mezi projekcí archetypu

---

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Tamtéž, s. 132.

animy a matky není možné, což u tak složité a komplexní povahy nevědomých obsahů a forem lze předpokládat.

Dalším archetypem, který se podle Junga již od pradávna projikuje do našich (náboženských) představ, je **archetyp matky**. S tímto archetypem se setkáváme ve všech náboženstvích v postavě Bohyně Matky. Josef Campbell ji popsal takto: „*Mytologická postava univerzální matky přisuzuje vesmíru ženské atributy prvotní, pečující a ochranné přítomnosti*“⁶⁷. „*Ona je stvořitelkou světa, věčná matka, věčná panna. Zahrnuje zahrnující, pečuje o pečující a je životem všeho živého. Je také smrtí všeho smrtelného. Vládne celému životu (...). Je lůnem i hrobem. Ztělesňuje dva způsoby existence matky, osobní i univerzální*“⁶⁸.

Archetyp matky má podle Junga nespočetné množství aspektů⁶⁹, se kterými se můžeme v našich představách, ale i v mýtech, setkat. Jelikož má každý archetyp svou odvrácenou tvář, má jí i archetyp matky. Mezi její ambivalentní aspekty Jung zařadil bohyně osudu (Parky, Graie, Normy), čarodějnice, draka (a každé pohlcující a svírající zvíře jako je velká ryba nebo had), hrob, sarkofág, smrt a noční můru⁷⁰.

Tento archetyp odkazuje na „*magickou autoritu ženství a moudrost*“⁷¹, zvláště pak tu, jenž se netýká spekulací rozumu, ale spíše její intuitivní a imaginativní stránky.

Mezi další vlastnosti tohoto archetypu podle Junga patří dobrotivost, snášenlivost, „*to co poskytuje růst, plodnost, potravu*“⁷², symbolizuje také znovuzrození, tajemství, magii, strach, svádění, neodvratnost osudu

---

⁶⁷ J. Campbell, 2000b, s.109.

⁶⁸ Tamtéž, s.110.

⁶⁹ Patří mezi ně matka, babička, macecha, tchýně, kojná, chůva, Bílá paní, bohyně-matka, panna (Déméter, Koré), Sofia, spása, ráj, království Boží. V širším smyslu to může být církev, univerzita, město, nebe, země, les, moře, hmota, podsvětí, zahrada, jeskyně, strom, pramen, studna, květina nebo nádoba, čarovný kruh (Mandala), roh hojnosti, děloha a jakákoliv dutá nádoba. Mezi zvířata, která symbolizují archetyp matky patří například kráva, zajíc a všechna ta, která lidem pomáhají nebo jsou jinak užitečná, srov.: C.G. Jung, 1997, s.192.

⁷⁰ Tamtéž, s.192-3.

⁷¹ Tamtéž, s.193

⁷² Ibid.

atd. Tento archetyp je také archetypem plodnosti, což naznačuje postavení jeho projekcí v božských panteonech a je, podle Dumézila, vyjádřen třetí funkcí u Indoevropských náboženství.

Jung ve své teorii rozpoznal ještě mnohé další archetypy, které se objevují v lidském nevědomí a podněcují naši imaginaci k tvorbě mýtů, později pohádek, nebo se nám projikují prostřednictvím našich snů. Úkolem mé práce zde ovšem není vyjmenovávat Jungovy archetypy, proto jejich výčet ukončím jen letmou zmínkou archetypů, které se určitým způsobem dotýkají tématu Velké bohyně. Tím je nepochybně archetyp **stromu života**, který se objevuje spolu s Velkou Bohyní a představuje sféry světa. Jeho kořeny jsou v zemi (tomto světě), ale roste k nebesům. Tento archetyp představuje pro Junga člověka a jeho možnosti dosáhnout výšin vhledu a poznání. V alchymii zastupoval symbol stromu sjednocení protikladů. „*Dějiny symbolu vůbec líčí strom jako cestu a růst k neměnnému a věčně jsoucímu, které vzniká jen sjednocením protikladů*“⁷³

Dalším archetypem, který je spojen s Velkou Bohyní, je hrdina. Hrdinův osud probíhá podle vzorce, v němž prochází klasickými přechodovými rituály, obsahující *odloučení – iniciaci – návrat*. Tento vzorec označuje Joseph Campbell za základní jednotku monomýtu⁷⁴. Zahrnuje odloučení od známého světa, proniknutí ke zdroji moci nebo vědění a následný návrat, kdy hrdina přináší světu nově nabyté poznání a rozšiřuje tím možnosti a schopnosti svých bližních. Hrdina může být výjimečná osobnost, která je všemi uctívána a nebo může být opomíjen nebo dokonce zatracován. Svět, ze kterého pochází většinou trpí nějakým nedostatkem, který se hrdina rozhodne, nebo je vyslán napravit. V klasických mytologiích je hrdina představován často mužským bohem, jenž figuruje ve vegetativním cyklu a prostřednictvím Velké bo-

---

⁷³ C.G. Jung, 1997, s.225-6.

⁷⁴ J. Campbell, 2000b, s.41.

hyně podstupuje rituální smrt, aby následně opět vstal z mrtvých a tím přinesl obnovu celému světu. Za archetyp hrdiny považoval Campbell i samotnou Velkou Bohyni Inannu/ Ištar, která podstoupila rituální smrt při jejím sestupu do podsvětí⁷⁵.

Jung nejenže se věnoval studiu náboženských představ, které provázely lidstvo při jeho vývoji, ale také se snažil vysvětlit příčinu jejich vzniku. Považoval obrazy boha a bohyně za komplexy představ archetypické povahy, které jsou reprezentantem „určité sumy energie (libida), která vystupuje projikována. V hlavních náboženských formách, které máme před sebou, se při nejmenším zdá být oním činitelem, jenž určuje formu, imágo otce, ve starších náboženstvích také imágo matky, které podmiňuje atributy božství. Tyto elementy jsou prasilou, tím bázeň vzbuzujícím a hněvivě pronásledujícím otcovským prvkem (starozákonní) a milujícím otcovským prvkem (novozákonní). U jistých pohanských představ o božství silně vystupuje prvek mateřský, k tomu ještě v nejširším vývoji přistupuje prvek živočišný, respektive teriomorfní“⁷⁶.

Jung tedy považuje náboženské představy za určité reprezentanty obrazu rodičů, jež jsou projikovány do božských postav. Ontogenetický vývoj jedince na poli psychologie je zde reprodukován v obecnější, fylogenetické rovině druhu, který si představu rodičů, jako primárně nejdůležitějších postav, zbožšťí. Nejprve jde o matku, která je projikována do představy Velké Matky (u zemědělských národů v Matku Zemi), ale především je to představa Dárkyně života obecně.

Tuto Matku Zemi si, dle Junga, dítě ve svém předsexuálním, tedy předdoidipovském období, spojuje především s výživou, což vyvolává představy bohyně plodnosti v jejím základním, vyživovacím aspektu. V období počínající sexuální stimulace si dítě i lidstvo vytváří představu posvátného sňatku, *hieros gamos*. „Z toho vznikají prastaré symboly

---

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ C.G. Jung, 2004, s. 87.

orby. V úkonu orby se mísil hlad i incest. Kulty Matky Země spatřovaly v obdělávání země oplodňování matky. Cílem konání však je zplození polní úrody a charakter takové činnosti je magický, nikoli sexuální. Regrese v tomto případě vede ke znovuoživení matky jako cíle žádosti, tentokrát ale symbolicky jako živitelky⁷⁷.

V antice se k těmto představám přidaly také orgiastické rituály, „*neboť tak jak býval antický náboženský zážitek často pojímán jako tělesné spojení s božstvím, tak byly i určité kulty prosáklé sexualitou všeho druhu*“⁷⁸.

Představy bohů jsou tedy pro Junga vývojová stádia libida, Matka Země neboli jeden z aspektů Velké bohyně je charakteristický příklad psychologického vývoje libida. Vytvářením těchto projekcí si tedy člověk a následně i lidstvo utváří jakýsi rámec svého světa, díky němuž se svět zdá více poznatelný, bližší a ovladatelný.

4.2.2. Neumann

Vývojová stádia osobnosti podle Jungovy analytické psychologie rozpracoval až Erich Neumann. Inspirovaly ho k tomu nejen Jungovy archetypy, které podle Neumanna vyjadřují jednotlivé fáze ego vývoje, ale také Bachofenovo pojetí matriarchátu.

Symbiotické stádium, v němž je dítě ještě neoddělené od své matky (prenatální a novorozenecké stádium), vyjadřuje podle Neumanna archetyp **urobora**, mýtického hada požírajícího svůj ocas, obraz kruhu, v jehož středu je skryto semeno ega⁷⁹. Uroboros zde symbolizuje nevědomost a nerozlišenost mysli.

Druhé období, při kterém už je matka vnímána jako oddělená osoba je Neumannem⁸⁰ vnímáno jako matriarchální. Archetyp, který toto období

---

⁷⁷ Tamtéž, s. 221-222.

⁷⁸ Tamtéž, s. 101.

⁷⁹ V. Borecký, 2000.

⁸⁰ Dle V. Boreckého.

charakterizuje je Velká Matka. Ta se později rozdělila na Dobrou a Strašnou Matku, což obnáší kladné a záporné elementy jejího charakteru. Představa Velké Matky se dále vyvíjela a rozdělila se ještě na Paní Rostlin a Paní Zvířat⁸¹.

Opuštění archetypu Velké Matky je v ego vývoji, stejně jako v mytologii, symbolizováno představou zavraždění světových rodičů (většinou právě postavy Velké Matky), dochází tak k odpoutání se závislosti na matce a nastolení nového, patriarchálního řádu. Tento vývoj je završen archetypem hrdiny, který přináší obnovu a nový řád⁸².

Neumann tedy dále rozvinul představu, že obrazy bohů vznikají na základě vývojových stádií našeho ega, prostřednictvím projekcí rodičovských postav. Tuto svoji teorii, stejně jako Jung, podpořil obrazy přejatými z mnohých mýtů. Přesto dle M. Gimbutas sám termín Velká Matka devaluje důležitost postavy Velké bohyně a nedovoluje zhodnotit celou její povahu. Maria Gimbutas dále Neumannovi vyčítá, že jeho archetyp je založen převážně na zkoumání Indo-Evropských náboženských představ, kde již Velká bohyně utrpěla mnohé „ponižující proměny“. Proto Gimbutas preferuje termín Velká bohyně jako nejlépe vystihující její absolutní roli, tvůrčí, destruktivní a regenerující síly⁸³. Neumannovu dělení také, podle Gimbutas, neodpovídají žádné dosud nalezené představy z Paleolitu, nevyskytuje se zde žádná představa Velkého Otce, ani pozdější dělení na Dobrou a Strašnou Matku. Život a smrt jsou tak jen dva aspekty jedné Velké bohyně, která je nedělitelná.

---

⁸¹ M. Gimbutas, 1991, s. 316.

⁸² Zpracováno na základě přednášek prof. V. Boreckého a za pomoci internetového článku dostupného online na <http://www.sweb.cz/sffp/archiv/borecky.htm> online 4.12.07.

⁸³ Ibid.

4.3. Shrnutí

Velká bohyně je tedy projekcí ontogenetické představy symbiotické matky, kterou zakoušíme v prenatálním stádiu (primordiální moře) a ve svém raném dětství. Tato představa je ve formě archetypu obsahem našeho kolektivního nevědomí. Lidstvo se s ní tedy setkává na fylogenetické úrovni právě jako s univerzální mateřskou postavou, jejíž doménou je nejen mateřství, ale i smrt a regenerace.

5. Konstrukce matriarchátu

Postavení Bohyně v panteonu podle některých autorů odpovídá i jejímu postavení ve společnosti. Proto, než se budu zabývat samotnými epifanemi Velké bohyně, zmíním nejdříve dvě nejznámější (dle některých autorů utopistické⁸⁴) teorie matriarchátu.

5.1. Bachofen a představa matriarchátu

Konstrukci matriarchátu vytvořil J.J. Bachofen (1815-1887) ve svém díle *Mateřské právo* z roku 1861. Inspirovalo ho k tomu studium starověkých náboženských představ, ve kterých se právě postava Velké bohyně (on ji tak samozřejmě nenazývá) objevuje velice často. Podle Bachofena, který tvořil v duchu klasického evolucionismu, procházelo lidstvo třemi vývojovými stádii: heterismem, matriarchátem a nakonec patriarchátem. Zatímco heterismus byl obdobím sexuální svobody a promiskuity,⁸⁵ symbolizovaný Afroditou nebo Venuší, v matriarchátu se již začala konstituovat rodina, v níž měly hlavní úlohu ženy. Toto jejich postavení odvozoval Bachofen z jejich primární funkce při zavádění zemědělství. Náboženství se zaměřovalo na symboliku chtonickou a lunární a symbolizovala jej bohyně Déméter. Poslední stádium bylo patriarchální, tzn. pro evolucionistu Bachofena to nejvyspělejší⁸⁶.

Bachofen tedy pojímá matriarchát, jako období, jemuž vládly ženy a při němž byla zásadní také matrilinearita a matrilokalita.

5.2. Marija Gimbutas a civilizace Staré Evropy

Marija Gimbutas, americká archeoložka původem z Litvy, byla přesvědčena o existenci matriarchální civilizace „Staré Evropy“ díky vel-

---

⁸⁴ Srov.: I.T. Budil, S. Slipp.

⁸⁵ Srov.: teorie vývoje příbuzenských vztahů L.H. Morgana.

⁸⁶ I.T. Budil, 2001, s. 435-9.

kému množství votivních předmětů, nalezených na rozsáhlém území starého kontinentu. Jak ona sama tvrdí ve své knize *Goddesses and Gods of Old Europe*, na území jihovýchodní Evropy se v 7. tisíciletí př. Kr. vyvinula sídla s domestikovanými zvířaty a rostlinami, jejichž obyvatelstvo si v průběhu 7. až 5. tisíciletí vytvořilo jedinečný kulturní vzor, založený na uctívání Velké bohyně.

Podle M. Gimbutas byl lid této oblasti velice vyspělý⁸⁷, mírumilovný a rovnostářský a žena zde měla díky kultu výsadní postavení. Důkazem je pro autorku propracovaný symbolický systém, v jehož centru stojí Velká bohyně. Tato civilizace „Staré Evropy“ byla silným protipólem civilizací z oblasti Blízkého Východu, ale v 5. tisíciletí, podle této autorky, náhle zanikla díky vpádu Indoevropských kmenů. Jejím přímým pokračovatelem je kultura staré Kréty⁸⁸.

5.3. Je matriarchát utopie?

Ivo T. Budil považuje Bachofenovu představu matriarchátu za výplod postosvícenského evolucionismu a postromantického mytologismu, který byl ve dvacátém století podroben „nemilosrdné nominalistické dekonstrukci“⁸⁹. Stejně tak kritizuje M. Gimbutas pro její nesporný romantismus.

Přestože se mohou konstrukce vytvořené těmito dvěma autory zdát jako výplody romantické mysli (což ovšem, podle mého soudu, není samo o sobě argumentem proti jejich pravdivosti), jedná se především o pokus rekonstruovat dávnou minulost za pomoci omezených podkladů, které jsou k dispozici, a tak se k tomu musí také přistupovat. Je velice jednoduché odsoudit něčí teorii za nevědeckou, popřípadě ji identifikovat

---

⁸⁷ Podle Gimbutas v *The Goddesses and gods of Old Europe* objevili původní obyvatelé Staré Evropy nezávisle zpracování mědi a zlata, stejně jako základy písma a jejich umění ukazuje na vysoké umělecké kvality a vyspělý symbolický systém.

⁸⁸ M. Gimbutas, 1996, s. 17-19.

⁸⁹ I.T. Budil, 2001, s. 439.

jako utopii⁹⁰. Je zřejmé, že k interpretaci archeologického materiálu je zapotřebí jak imaginace, tak odvahy čelit kritice, ale bez ní by byl náš svět ochuzen o většinu informací o nás samých.

Představa Velké bohyně, jak ji předkládá M. Gimbutas, je v jejím případě dostatečně podložena archeologickým materiálem, proto jsem přesvědčena o pravdivosti jejích tezí, co se týče kultu této náboženské postavy. Samozřejmě tvrdit na základě archeologického materiálu, že byla stejně jako v kultu postavena žena sama do popředí společnosti, je již v rovině spekulací. Například antropolog James Preston tvrdí, „že mezi uctíváním bohyně a sociálním statusem žen možná dokonce existoval obrácený vztah; tj. čím bylo v kultuře uctívání bohyně větší, tím byl status žen nižší. Ženy byly obávané a potřebovaly být ovládnuty kvůli svým tajemným magickým silám, jež souvisely s přírodou“⁹¹.

Podle mého soudu existoval v paleolitu a neolitu kult Velké bohyně, při kterém dominovaly ženy, což se muselo projevit i v jejich společenském postavení. Nemyslím si, že by pravěcí lidé byli schopni oddělit kulticko-rituální aspekt své kultury od sociálního. Vzhledem k tomu, že nepochybně praktikovali sympatetickou magii, mělo by to pro jejich pojetí kosmu nedozírné následky. Kloním se tedy spíše na stranu uctívání ženy v pravěkých i raných starověkých kulturách, pro její spojení s přírodou a magickou schopnost plození a reduplikace života. To ovšem ještě zdaleka neznamená, že ženy vládly mužům. Myslím si, zvláště vzhledem k fyzickým dispozicím, že by to byla velmi křehká vláda a jistě by nepřetržovala několik tisíciletí.

---

⁹⁰ Zmíním zde postoj archeologa A. Leroi-Gourhane, který tvrdí, že vidět v ženských soškách zobrazení plodnosti je banální, díky všeobecnému požadavku plodnosti ve všech náboženstvích, a jejich časté nálezy nás mohou utvrdit pouze v předpokladu, že v oblasti žily také ženy....Srov.: J. Komorovský, 1997, s. 7-8.

⁹¹ S. Slipp, 2007, s. 34.

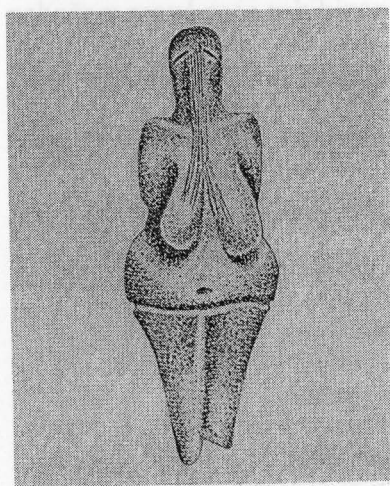

6. Historické inkarnace bohyně

6.1. Paleolit a civilizace „Staré Evropy“

6.1.1 Paleolit

Je samozřejmě jasné, že se z paleolitu nedochovala žádná mytologická vyprávění, tudíž se pohybujeme v oblasti spekulací. Paleolitické nástěnné umění, které nám jediné, kromě způsobu pohřbívání a votivních předmětů, může přiblížit způsob uvažování pravěkých lidí, nám ukazuje

Obrázek 9
Věstonická Venuše
Česká republika, Dolní Věstonice,
cca 29- 25 000 př.Kr.

scény lovu a lovných zvířat, později se v oblasti zájmu tehdejších „umělců“ objevuje i člověk.

Nástěnné malby, které se objevují v jihozápadní Evropě jsou podle J. Campbella svatyně mužských loveckých rituálů, v nichž docházelo k zasvěcení chlapců jak do mužství, tak do rituálních tradic. Jejich prostřednictvím byla zajišťována dobrá vůle zvířat, na niž závisely životy lidské

komunity. Základním mýtem je podle J. Campbella smlouva mezi lidskými kmeny a zvířaty, podle níž krev ulovených zvířat je rituálně navracena Velké Matce Zemi pro znovuzrození, aby bylo dostatek zvěře i pro další sezónu⁹².

Na jeskynních malbách byli většinou, podle dosavadního výkladu, zobrazováni šamani, obklopeni lovenou zvěří. Podle J. Campbella sloužily tyto jeskyně k rituálům, spojeným s lovem a iniciací, tudíž to bylo místo mužského kultu. Naopak kultické předměty ženské bohyně byly naleze-

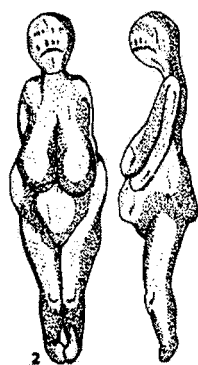
⁹² J. Campbell, 1976.

ny převážně v obydlích, to znamená, že Velká bohyně byla uctívána v domácích svatyních.

Votivní předměty tohoto kultu se proslavily jako „Paleolitické Venuše“, mezi které patří slavné sošky z Willendorfu, Mentonu, Lespugue a mnoho dalších rozšířených po celé Evropě až na východ k sibiřskému Bajkalskému jezeru.

Jedna z nejslavnějších ženských figurek, pocházející přibližně z 23 000 př. K., vytesaná na stěně kamenného úkrytu v Laussel, ve Francii, drží nahoře v pravé ruce roh bizona, známý symbol hojnosti.

Ovšem podle M. Gimbutas je chybou považovat tyto „Venuše“ pouze

Obrázek 10
Slonovinová figurka
těhotné bohyně,
Ukrajina, 20 000
př.Kr.

za Bohyně Plodnosti. „Plodnost je pouze jedna z funkcí bohyně, je nedostatečné nazývat paleolitické a neolitické postavy jen bohyněmi plodnosti, plodnost země se stává podstatnou pouze v oblasti produkce potravy, proto není základní funkcí Bohyně a nemá nic společného se sexualitou. Bohyně byly především dárkyně života, ne Venuše nebo krásky a už vůbec ne manželky bohů“⁹³.

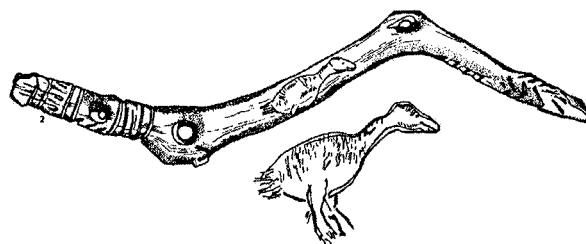
Přestože to jejich tvary naznačují, tak ne všechny

tyto „Venuše“ jsou těhotné, slavné Venuše z Willendorf a Lespugue pravděpodobně těhotné nejsou. Středem zájmu jsou jejich prsa a zadek, drží ruce na prsou a ne na břichu, což právě dělají těhotné bohyně. Naopak figurky nebo rytiny těhotných žen, držících si břicho, jsou z Laussel (jižní Francie, 25-20 000 př.K.), La Marche (Francie, 13 000-12 000 př. K.) nebo naleziště Kostienki I. z Ukrajiny, okolo 20 000 př.K. Naše Věstonická Venuše pochází z let 29-25 000 př.Kr. a zajímavé na ní je, že je vyrobena z hlíny.

⁹³ M. Gimbutas, 1991, s. 316, (překlad K. Titěrová).

Raně neolitické těhotné Bohyně jsou označeny dvěma zářezy na ramennou, ukazující sílu dvou, což byl pozůstatek z mladšího paleolitu, kdy byly březí klisny také označovány dvěma čarami přes těla. V době bronzové zůstala těhotná Bohyně jednou z nejuctívanějších božských postav⁹⁴.

Podle M. Gimbutas se představa Velké bohyně prokazatelně objevuje již od mladšího paleolitu (pokud se nepočítají výše zmiňované „Venuše“), konkrétně od 18 000- 15 000 př.Kr. v podobě rytin vodních ptáků, kteří jsou podobou Velké bohyně, jejíž funkcí je darování a ochrana života a již tato autorka nazývá **Ptačí Bohyní**.

Obrázek 11

Rytina vodního ptáka na kosti. Kost je z obou stran zdobena symboly bohyně. Haute Garonne, Magdalenien, cca 13 000 př.Kr.

Tato Ptačí Bohyně se objevuje od paleolitu a její zobrazení jako vodního ptáka nebo

hybridní ženské postavy s ptačí hlavou, dlouhým krkem, ženskými prsy,

někdy i křídly, přetrvala přes neolit do ikonografie starověkých náboženství v podobě atributů tamních bohů. Mezi její rané, geometrické symboly patří V (i dvojité a trojitě), M, labyrint, klikatice a spirála. Všechny tyto symboly jsou spojeny s vodním živlem, což je jedna z hlavních sfér Velké bohyně. Podle M. Gimbutas byla ptačí Bohyně zdrojem a dárce život dávající vlhkosti, nekonečné oblasti lidského počátku a původu. Jako vodní pták spojovala nebe se zemí, její pozemský domov byl zřejmě zrcadlen v nebeské vodní sféře. Tato kosmologie měla také svou světskou část vztahující se k její každoroční migraci.

⁹⁴ Tamtéž, s. 220.

Nové začátky života na jaře byly ohlašovány jejím znovuoobjevením v Evropě a dlouhé období klidu jejím odletem⁹⁵.

Mezi další její symboly patří prsa, jež se objevovaly i v podobě samostatných přívěšků, stejně tak se Velká bohyně objevovala ve formě jeleňa a medvěda.

Velká bohyně nebyla ovšem ani v paleolitu spojena pouze s plodností a s ní spojenou vlhkostí. Její další dominantní sférou byla země, ovšem nejen ve smyslu mateřském, ale také jako hrob. Hrob je lůno, mrtvý byl již v Paleolitu pohřben zpět do těla matky, připraven na nové zrození.

Paleolitické jeskyně a zemské průduchy byly vybarveny červenou hlinkou, což zřejmě představovalo vnitřní barvu orgánů těla Matky Země. Hroby byly ve tvaru těla/lůna matky jako průchody (pochva), vztyčené valy kamenů (roztažené nohy) a trojúhelníková nebo oválná děloha ve tvaru vejce. Nad nimi byly někdy vztyčeny mohyly nebo megality. Tyto hroby měly často úzké vchody z kamenů s oválným otvorem, připomínající vstup do pochvy. Někdy byly takovéto vstupy používány při iniciaci, kdy iniciant vstupoval do Matky Země, kde podstoupil symbolickou smrt a následné znovuzrození, při němž musel absolvovat obtížnou cestu zpět úzkým průchodem, stejně jako dítě při porodu⁹⁶. On se tímto aktem rodil do nového, již zasvěceného života.

Ptačí Bohyně je tedy také Bohyně Smrti a Regenerace, temný nebo noční aspekt Dárkyně života. Objevuje se v nepočitatelném množství epifanií. Jako smrt je dravým ptákem, supem, sovou, havranem, vránou, jestřábem; nebo zvířetem, a to kancem nebo psem. Ale současně mají tyto symboly smrti moc regenerace. Strnulé nahé sošky představující smrt měly barvu kosti, vyrobeny byly z mramoru, alabastru nebo samotné kosti. Znázorněny byly s nadživotními stydkými trojúhelníky nebo očima kulatýma jako slunce, napuštěné život dávající vlhkostí.

---

⁹⁵ M. Gimbutas, 1991, s. 29.

⁹⁶ M. Gimbutas, 1991, s. 158-9.

Stejnou funkci jako Ptačí Bohyně měla i Hadí Bohyně.

6.1.2. Neolit a civilizace „Staré Evropy“⁹⁷

Neolitická revoluce přinesla kromě změn technologických a sociálních, také mnoho změn v oblasti náboženství a představ o světě. V historii lidstva se každá větší technologická změna nutně odrazila i na změně ve výkladu světa. Člověk se bez představy uspořádaného vesmíru neobejde, proto musí svůj výklad podrobovat neustálým inovacím. A zemědělská revoluce neolitu, která sebou přinesla naprosto odlišný způsob života, nemohla být ve výkladu světa opomenuta. „*Vztahy náboženského řádu se světem zvířat jsou nahrazeny tím, co můžeme nazvat*

mystickou

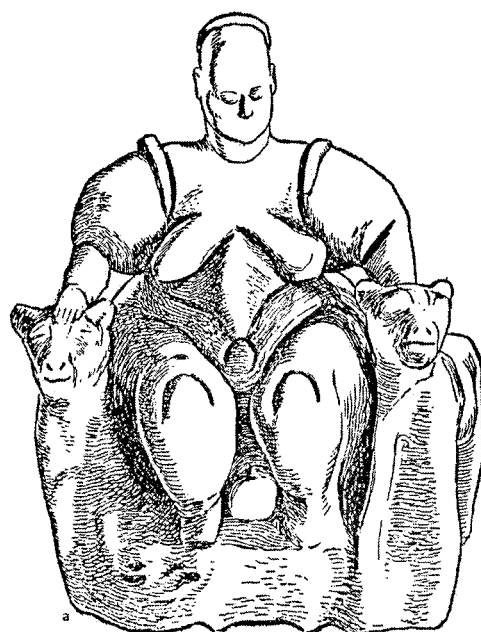
sounáležitostí mezi člověkem a vegetací“⁹⁸. Tehdy se skutečně

a prokazatelně stala ústřední postavou uctívání žena v podobě mateřské bohyně, Matky Země.

Dokladem prastarého kultu Bohyně Matky je městečko Çatal Hüyük v turecké

Anatolii, kde se už v době

10 000 let př.Kr. pěstovaly

Obrázek 12

Rodící Bohyně.

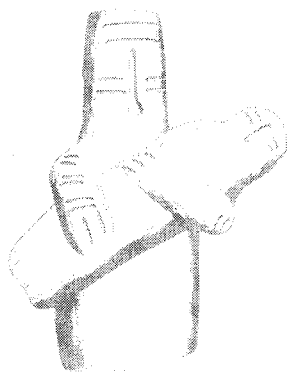
Centrální Anatolie, Çatal Hüyük, 6000 př.Kr.

kulturní plodiny. Jedním ze zdejších nálezů je soška Bohyně Matky. „*Jsou to vlastně dvě totožné postavy stojící zády k sobě. Levá objímá dospělého muže, pravá drží v náruči dítě. Je proměňujícím elementem. Jestliže je v dané kultuře základem zemědělství, potom se prvotní a nejdůležitější mytologickou postavou stává bohyně zosobňující energii přírody, jež přetváří minulost v budoucnost, proměňuje sperma v dítě a*

⁹⁷ Většinou čerpáno z knihy M. Gimbutas: *The Language of the Goddess*, 1991.

⁹⁸ Eliade, 1995, s. 51.

*semeno v úrodu*⁹⁹. Bohyně je zde také zobrazována na nástěnných malbách, a to v podobě mladé dívky, matky s dítětem anebo stařeny. V 7. tisíciletí se v jihovýchodní Evropě objevily vesnice, jejichž obyvatelstvo již prokazatelně disponovalo domestikovanými rostlinami a zvířaty. Na základě nové sociální a ekonomické situace civilizace „Staré Evropy“, jak jí nazvala M. Gimbutas, se vytvořilo umění a náboženství Neolitu. V průběhu 7.-5. tisíciletí př. Kr. si zemědělci jihovýchodní Evropy vytvořili unikátní kulturní vzor, který byl současníkem známých kultur Anatolie, Mezopotámie, Syro-Palestiny a Egypta. Tato kultura uctívala převážně Velkou Bohyni a to v její celistvé podobě dárkyně života, smrti a regenerace¹⁰⁰.

Obrázek 13
Madona s dítětem.
Neznámého původu, 2300-2000
př.Kr.

Již zmiňovanou podobou Velké bohyně byla z paleolitu pokračující Ptačí Bohyně, uctívaná v domácích svatyních a chrámech od raného neolitu. Další epifanií byla **rodící antropomorfická bohyně**. Její zvířata byla jelen, laň, los a

medvěd a může být představitelkou Paní Zvířat. Na obrázku 12 na předchozí straně je rodící anatolská podoba této

Bohyně, sedící na trůnu, který střeží dvě kočkovité šelmy.

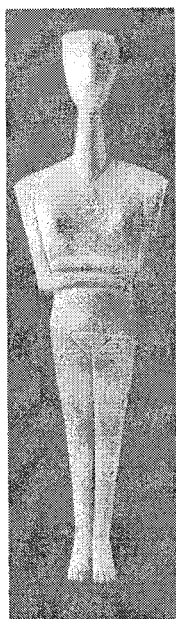
Další z častých podob je představa, která provází a ovlivňuje lidstvo až do dnešních dnů, tedy **Madona s dítětem**, která má někdy ptačí, jindy medvědí masku.

Hadí Bohyně měla většinou místo rukou a nohou hady, dlouhou pusou a oválné oči, na hlavě nosila korunu, symbol moudrosti, postavení a vševedoucnosti. Jejím symbolem je had nebo spirála. Jako strážkyně životní energie a kontinuity byla uctívána v domácích svatyních.

⁹⁹ J. Campbell, 2000a, s.42

¹⁰⁰ M. Gimbutas, 1996, s. 17-19.

Bohyně v podobě dravce představuje smrt nebo posla smrti v podobě supy, sovy nebo jiných dravců popřípadě mrchožroutů. Ale stejně tak ztělesňuje i regeneraci. V megalitických hrobech západní Evropy se objevuje jako sova na kamenných stélách, rytinách a malbách. V její redukované podobě je zastupována očima, prsy nebo vulvou. Její obrovské oči jsou zaměnitelné s hadími spirálami, beraními rohy nebo zářícím sluncem. V žárových hrobech z Podunají a západní Anatolie mají urny tvar sovy. Supí a Soví Bohyně je spojována se symboly regenerace a energie: labyrintem, pupeční šňůrou, spirálou, hady, sekyrami, měsícem a jeho cykly.

Obrázek 14
Mramorová
soška,
Kyklady, 2800
př.Kr.

Záhrobní a temnou podobou Velké bohyně bylo její zobrazování v podobě velice odlišné od paleolitických „Venuší“. Jednalo se o sošky štíhlé až vyhublé bohyně s pozdviženýma rukama, jak těsně svírají svá ňadra, s dlouhým krkem a žádným popřípadě maskovaným obličejem. Pozornost na těchto soškách upoutá stydký trojúhelník v nadživotní velikosti. Vyrobeny jsou vždy ze světlého materiálu (mramoru, alabastru, jantaru, světlých kamenů a kostí). Světlá barva, jako barva kosti symbolizuje smrt (stejně jako Bílá Paní je poslem smrti).

Její redukovanou podobou byla sama kost.

Z paleolitu také přetrvaly zobrazení těhotné Bohyně, která je asociována s kosočtvercem, trojúhelníkem, hady, symboly se dvěma vejci nebo ovocem, popřípadě dvojitou čarou nebo čtyřmi čarami. Jejím posvátným zvířetem je prasnice. Přestože se těhotné Bohyně objevovaly již v paleolitu, až v neolitu je tato představa spojena s Bohyní zrna, jejímž klasickým protějškem je Déméter. Její břicho představuje v neolitu také pec.

Civilizace Staré Evropy je tedy základní kolébkou představy Velké bohyně, která se nám ukazuje ve své dosud neredukované podobě jako

dárkyně života, smrti a znovuzrození. Tato představa byla opuštěna v 5. tisíciletí¹⁰¹ s příchodem patriarchálních indoevropských kmenů z Malé Asie, kteří s sebou přinesli svou symboliku slunečního boha nebes, který si postavu Velké bohyně násilně podrobil (jak nám to na mnohých příkladech ilustrují dochované mýty)¹⁰².

Dále se již budu věnovat mytologiím starověkých říší, známým také jako Orientální despocie, v nichž se Velká bohyně poprvé objevuje v psaných záznamech, ale ve kterých již dochází k jejím prvním reduk-
cím a snižování jejího významu.

6.2. Mezopotámie

Mezopotamská kultura byla první, která zaznamenala svá mýtická vyprávění na hliněné tabulky a tím nám dovolila nahlédnout do jejich náboženského světa.

Mezopotamská populace byla tvořena hlavně dvěma národy, Sumery a Semity. Sumerové, jejichž původ je neznámý, jsou původními obyvateli Mezopotámie, v níž ve 3. tisíciletí př. Kr. žili už usedlým, zemědělským životem v městských státech. A jsou tedy pravděpodobně pokračovateli civilizace „Staré Evropy“. Z Arabské pouště pak přišli semitské národy, představující akkadské a asyrské kmeny.

Semité tedy politicky ovládli Sumery, ale jejich kultura a náboženství podlehlo silnému sumerizujícímu vlivu. Toto náboženství se pak dále šířilo díky výbojnému duchu Semitů do Malé Asie a do Řecka, což by se mírumilovným Sumerům nikdy nepodařilo¹⁰³.

Většina bohů a bohyně je tedy původem sumerská, i když se do okolních národů rozšířili pod semitskými jmény. Příkladem může být nejznámější mezopotamská bohyně Ištar, která se rozšířila mezi všechny semitské

¹⁰¹ Příchod Indoevropanů je datován různě, někteří autoři se kloní ještě k dřívějšímu datu, přibližně 7. tisíciletí př. Kr.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ S. Moscati, 1969, s. 38.

národy, ale jejíž původ je sumerský, kde byla uctívána pod jménem Inanna.

Mezopotamská mytologie prošla procesem patriarchální proměny společenského i myšlenkového světa právě díky příchodu Semitů. Původně to byli obyvatelé pouště, tedy kočovníci (beduíni). Základní prvek společnosti pouštních Semitů byla rodina, nejvyšší autoritu měl otec, uplatňovala se patrilinearita, patrilokalita a polygynní manželství. Nevěsta musela být z příbuzenské rodiny (důležitost tradice a nesmíšené krve)¹⁰⁴. Po usazení v Mezopotámii se postavení ženy zlepšilo. Manželství se uzavíralo na základě smlouvy a druhou ženu si muž mohl vzít, jen když mu ta první nedala děti. Rozvést se mohl jak muž, tak i žena (např. když byl manžel mimo domov a ona neměla prostředky na živobytí), stále byla ale uplatňována patrilinearita, dcery nedědily, jen mohly dostat výnosy z majetku a dar při sňatku¹⁰⁵.

Patriarchální změna náboženského systému starých Sumerů byla tudíž nevyhnutelná, jinak by nemohla odpovídat jednomu z jeho základních funkcí - legitimizace společenského uspořádání. Proto také není vládcem panteonu bohyně, jak tomu bylo dříve v pravěku a pravděpodobně i v nejstarším období starověku, ale bůh. Představitelky Velké bohyně, kterých je v mezopotamském panteonu velké množství, jsou redukovány na manželky a matky bohů, nedosahující na náboženské postavení svých manželů, čemuž odpovídalo i postavení tehdejších žen v mezopotamské společnosti.

6.2.1. Velká bohyně jako pralátka

Hlavní mužští bohové mezopotamského panteonu byli přijati do posvátného prostoru pravděpodobně s nástupem patriarchálního uspořádání společnosti. Tomuto faktu odpovídá i kosmologický mýtus, jenž jako

---

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 14.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 73-75.

prapůvodní látku světa a pramatku všech bohů a potažmo i lidí jmenuje bohyni **Nammu**, „prvotní moře“. Nammu je tedy sumerská bohyně identifikovaná s primordiálním vodstvem plodivé síly, jedna z mnoha bohyň matek. V seznamech bohů se objevuje od 26. st. př.K. jako „*velká paní ve vlnách vod*“¹⁰⁶. Nammu byla klasickou ukázkou Velké bohyně vodního živlu, tzv. „partenogenetickou matkou“, která ke své plodivé síle nepotřebovala mužský princip a sama „*zrodila první pár, Nebe (An) a Zemi (Ki), ztělesňující princip mužský a ženský*“¹⁰⁷. Ti se spojili v „posvátném sňatku“ (*hieros gamos*) a zplodili Enlila, boha ovzduší. Ten pak své rodiče rozdělil a oddělil tím nebe od země, čímž ustanovil uspořádání vesmíru¹⁰⁸.

Nammu ovšem nebyla „pouze“ první Bohyní Matkou, která stvořila sama ze sebe prvotní božský pár, ale hrála také důležitou roli při tvoření lidstva. „*Právě na její přání Enki rozhoduje, aby Ninmach spolu s dalšími sedmi bohyněmi-rodíčkami smísila krev s hlínou nad praoceánem a zbavila božstva nutnosti pracovat*“¹⁰⁹. Tím se bohové osvobodili od práce, kterou pro ně od těch dob dělají obyčejní smrtelníci.

Nammu tedy v sumerské mytologii představuje prvotní látku, vodu, jeden ze základních živlů, a Dárkyni Života, která, jak jsem uvedla výše, sahá až hluboko do paleolitu a provází lidstvo již od nepaměti. Co je ovšem nového na sumerské, potažmo akkadské mytologii? Je tu již přítomen prvek patriarchálního smýšlení, který z Velké bohyně dělá prvotní látku světa, kterému ovšem až bůh mužského principu ustanovuje řád a vládne mu. Proto také je prvotní stvoření této bohyně zatlačeno do pozadí ustanovujícím rozdělením Nebe od Země, provedené Enlilem, čímž se prvotní, nerozdělené, tudíž neuvědomělé, rozdělilo a uvědomilo si sebe sama ve své jinakosti. Enlil je tedy skutečný vládce, který

¹⁰⁶ J. Prosecký a kol., 2003, s. 115.

¹⁰⁷ M. Eliade, 1995, s.66.

¹⁰⁸ Toto je v mytologiích obecně rozšířená představa, s níž se setkáme jak v Egyptě, tak i např. v Řecku

¹⁰⁹ J. Prosecký a kol., 2003, s. 115.

z chaosu dělá řád. A Velká bohyně je jím zatlačována do pozadí, kde figuruje jako něco původního, ale natolik vzdáleného, že již do „současného“ světa nezasahuje. Je redukována na původní materii, odsunuta hluboko do nevědomí, kde si ovšem podržela své původní atributy moci, svůj tvůrčí potenciál, jímž ovlivňuje skrze nevědomé afekty vědomou část mysli.

Druhým vtělením Velké bohyně v sumersko-akkadské tradici starověké Mezopotámie je bohyně **Ki**, sumersky „*místo, země*“. Jedná se o velmi archaickou postavu sumerské a babylonské mytologie. V seznamech bohů se nejprve objevuje pod jménem **Uraš** (sumersky „*úrodná půda, ornice*“) jako božská partnerka vládce nebes Ana¹¹⁰. Po jejich spojení došlo k odstranění chaosu a oddělení nebe od země. „*Ki, jež stála u zrodu stromů, rákosu a vůbec vegetace, byla považována také za matku bohyně spodních vod Nammu*¹¹¹ a bohyně léčení Nin’insiny.“¹¹² V případě bohyně Ki se opět jedná o klasickou podobu Velké bohyně v jejím druhém základním aspektu, tedy jako personifikace země.

U bohyně Ki dochází opět k redukci její funkce, kterou nepochybně zastávala v dřívějším stádiu mezopotamské mytologie a v paleolitu a neolitu, totiž zosobnění ženského principu v živlu země. Její postava se v dochovaných textech již nerozvíjí, nemá žádný velký kult a aspekty

---

¹¹⁰ Zajímavá je zde shoda jmen - původní jméno bohyně Ki je Uraš, ale Uraš byl také „otec“ jejího manžela Ana, který je spolu s ní prvotní pralátkou, z níž je stvořen hmotný svět. Je možné, že se zde opět jedná o pozdější úpravu původně cele matriarchálního mýtu, kde je stejná bohyně jak matkou, tak manželkou stejného boha, což odpovídá opět pravěkým zobrazením dvojité bohyně, matky a dcery, jež jsou obě pouhými epifaniemi jedné prapůvodní Velké bohyně, která se objevuje ve dvou (matka-dcera) nebo třech podobách (panna, matka a stařena).

¹¹¹ Tento genealogický protimluv, jenž určuje za prvotní substanci „praoceán“ neboli „prvotní moře“ Nammu, kdy Ki, spolu s bohem Anu, je její dcerou, zatímco ve výčtu potomků Ki figuruje opět stejná Nammu, bohyně spodních vod, jako dcera Ki odráží cyklický charakter mytologických vyprávění, kdy sice jedna událost předchází druhé, ale události nesměřují do nekonečnosti času, popřípadě do konkrétního konečného bodu v čase (eschatologie), ale naopak se cyklicky vrací ke svému počátku. Nammu jako praoceán, prvotní látka veškerého univerza a Ki, jakožto země, jež tvoří základ našeho poznatelného světa, jsou obě počátky, výchozí body a tudíž zaměnitelné.

¹¹² Tamt., s. 112.

Velké bohyně přejímají jiné ženské postavy náboženských představ tehdejšího myšlenkového světa.

6.2.2. Velká bohyně jako Matka Země

Další Bohyně, která představuje zemi v její plodivé podobě je bohyně **Ninchursag**, „*paní hory*“. Jedná se o další z řady Bohyň Matek, v jejím případě snad o nejdůležitější z mezopotamského panteonu, díky její aktivní funkci (narozdíl od „pasivních“ pralátek-matek Nammu a Ki). Což dokazují její přízviska jako „*matka božstev*“, „*matka (všech) dětí*“. Panovníci jako Chammurapi, Nabukadnezar II. ji považovali za svojí matku. Ve stvořitelských mýtech spolu s Enkim formuje první lidské bytosti z hlíny. Kromě své hlavní funkce mateřské bohyně byla i bohyní divokých zvířat,¹¹³ podobně jako řecká Artemis. Tato skutečnost ukazuje na další aspekt Velké bohyně, jako Paní Zvířat.

Ninchursag byla jedna z nejmocnějších bohyň 3. tisíciletí př.Kr. (předtím než byla ve 2.tisíciletí podrobena mužským bohem Enkim). Byla nazývána také „*Paní kamenné půdy*“ nebo „*Paní podhůří*“. Podobně bylo příjmení řecké Artemis „*Krutá a kamenná*“. Jako dárkyně života byla nazývána **Nintur**, „*Paní rodící chatrče*“, což odpovídá místu, kam byl odváděn dobytek ke slehnutí. Je také nazývána „*Paní dělohy*“ a její emblém tvarovaný jako řecké písmeno omega, bylo interpretováno jako zobrazení kravské dělohy¹¹⁴.

Ninchursag byla manželkou boha Enki, jenž byl pánem Dilmunu, ráje, ve kterém bohové žili. Jednoho dne ovšem Enki usnul vedle své manželky, která byla stále pannou, „*tak jako země sama byla panenská*“¹¹⁵. Po probuzení se „*spojil Enki s bohyní Ninchursagou, pak s dcerou, kterou porodila, a nakonec s dcerou dcery*“¹¹⁶. Tím byla dovršena theogo-

¹¹³ Tamtéž, s. 173-4.

¹¹⁴ M.Gimbutas, 1991, s. 110.

¹¹⁵ M. Eliade, 1995, s. 66.

¹¹⁶ Ibid.

nie v rajskej zemi Dilmunu. Ninchursag v tomto mýtu opäť predstavuje Zemi a požíma do seba také všetky svá stádia, je panenská i plodná zároveň. Enkiho čin, kedy si pohlavným stykom podmaňuje jak svoju manželku, tak i dceru a vnučku, je klasickou ukázkou patriarchálnej zmeny ve spoločenskom usporiadaní, ktoré musela v mytológii odpovedať rovnaká zmena na poli transcencie, teda podmanení ženského princípu princípom mužským¹¹⁷.

Jiné meno pro Ninchursag je **Damgalnunna**, sumersky „*veľká manželka vznešeného*“. V sumersko-akkadskej mytológii bola také manželkou Enkiho a matkou Marduka. Jej meno je doložené jako Damgal již v textoch z Fary pochádzajúcich z let 2600 pŕ.K.. Meno Damgalnunna se strieda se menom bohyni matky Ninchursagy, pôvodne šlo snad o jednu bohyni, ktorá bola pozdŕji rozdŕlena a uctívána oddŕlene¹¹⁸.

Ninchursag figuruje také v mýtu o znásilnení Ninlil (toto je zrejme jiná verze výše zmiňovaného mýtu). Ninchursag měla s Enkim dceru Ninlil a osm ďalších božstev naklonených člověku.

6.2.3. Dvě podoby jedné bohyně

V mýtu o znásilnení Ninlil se její matka, Ninchursag, rozhodla, že ji provdá za Enlila. Radila proto dceři, aby ho svádŕla na břehu moře. On neodolal a na projíždŕce na lodi ji znásilnil. Ninlil s ním otŕhotněla, počali boha měsíce Nanna-Sín, Sína. Enlila však za tento čin stihl trest /„*padesát velkých bohů a sedm bohů, kteří určují osud, Enlila v Kiuru uchopí: Enlile, nestoudníče, z města se klid*...“/¹¹⁹.

¹¹⁷ To, že se bůh spojuje s dcerou, potažmo i se svou vnučkou, může odrážet historické pozmenění mýtu, ale spíše zde tyto bohyně figurují jako personifikace ženské plodnosti, již se zmocňuje mužská plodivá síla. Manželka, dcera i vnučka, ty všechny vyjadřují určitý aspekt Velké bohyně, jenž je v jednom mýtu zachycen v několika postavách, vyjadřujících stádia vývoje (ženy, měsíce, života).

¹¹⁸ J. Prosecký a kol., 2003, s. 51-2.

¹¹⁹ S.N. Kramer, 1977, s. 82.

Skutečnost, že byl Enlil za svůj čin¹²⁰ potrestán, naznačuje, že i v mezopotamském náboženství, stejně jako u Řeků, figurovala božstva osudu, která měla větší moc, než vládci panteonu a jimž se tito bohové museli zpovídat ze svých skutků.

Způsob, jakým byl Enlil za svůj čin potrestán, hraje důležitou roli i pro mýtickou postavu jeho oběti, Ninlil. Ta se totiž nakonec stala Enlilovou manželkou, takže se intrika bohyně matky Ninchursag zdařila, zřejmě ale asi ne podle jejích představ. Enlil byl totiž za svůj skutek poslán do podsvětní říše *kur*, kam ho ovšem jeho milující žena (!) ochotně a poslušně následovala¹²¹. Jelikož oba změnou své oblasti bytí (symbolicky sestupem z vědomé sféry do oblasti nevědomí, tj. podsvětí) změni i svou identitu, musí v symbolické logice mýtů a psychických procesů také změnit i své jméno. Podsvětní jméno Enlila je Gugalanna, představující v této nové podobě mocného nebeského býka, a z Ninlil se stává v podsvětí mocná bohyně **Ereškigal**¹²².

Dvojaká postava bohyně Ninlil tedy stojí za povšimnutí a je nutno říci, že se nepochybně jedná o projekci Velké bohyně, při zdůraznění obou jejích základních aspektů. Tím prvním, život dávajícím je bohyně **Ninlil**, sumersky „*paní-vítr*“, představující spolu se svým manželem Enlilem druhou generaci bohů. Její původní podoba byla Bohyně Matka, tak jako Enlil je považován za boha otce. Vedle Ištar byla Ninnlil druhou nejvýznamnější bohyní mezopotamského panteonu. Byla ochránkyní úrodné krajiny. Svému manželovi byla rovnocennou partnerkou, radila mu v záležitostech správy země. V textech ze Šuruppaku z 26. století vystupuje jako manželka Enlila bohyně **Sud**, což je pravděpodobně

¹²⁰ Ve skutečnosti opět nešlo o nic jiného, než o souboj principu mužského s ženským, z něhož prvně jmenovaný vyšel vítězně na dalších minimálně 5000 let sahajících až do dnešních dnů

¹²¹ Opět se tu dle mého názoru jedná o pozdější patriarchální úpravu mýtu, který z původní mocné bohyně podsvětí, mající v rukách moc nad životem a smrtí, udělal oběť násilnického boha, která ovšem strůjce svého neštěstí ochotně následuje i do vyhnanství, jež se později stane základní sférou jejího působení.

¹²² S.B. Perera, 2002, s. 25-26.

„dívčí“ jméno Ninlil. „*Je velebena jako paní nebes a země, matka velkých bohů a žena, bez níž Enlil nerozhodne žádný osud*“¹²³. Ninlil tedy přejímá atributy bohyně z předcházejících generací, konkrétně své matky Ninchursag, v jejím aspektu Bohyně Matky Země. Jako ochránkyně úrodné krajiny zajišťovala tedy lidem blahobyt, tím byla prezentací Velké bohyně v její život dávající podobě.

Ovšem její podsvětní podoba bohyně **Ereškigal** si zasluhuje nemenší pozornost. Je v mezopotamské mytologii první ukázkou odvrácené strany Velké bohyně v její vražedné podobě Vládkyně Smrti. Ereškigal byla „*Královna velkého podsvětí*“ nebo také „*Královna Velkého dolního světa*“, bohyně smrti. Žila v paláci na okraji podsvětí, strážném sedmi branami, které byly málem osudné největší bohyni mezopotamského panteonu, Inanně, neboli Ištar. Ereškigal byla matkou bohyně Nungal a boha Namtara, jejichž otec byl Enlil. Ve své podobě Ninlil zplodila s Enlilem také měsíčního boha Sína. Provdána byla ale za Nergala, který byl přinucen k odchodu do podsvětí poté, co urazil posla a vezíra Namtara, kterého Ereškigal vyslala na božskou hostinu¹²⁴. K této skutečnosti se vrátím později. V jiné verzi mýtu byla manželkou boha Ninazua, pána uzdravení, a jak jsem již popsala výše, jejím chotěm byla i podsvětní podoba boha Enlila, Gugalann.

Než byla Ninlil vypovězena do podsvětní říše, byla bohyní obilí. „*Symbolizuje Velký koloběh přírody, klasy rostoucí na zemi a semeno zanikající pod zemí, aby mohlo opět vzklíčit. Matriarchální vědomí v ní spatřuje kontinuum, jehož jednotlivé fáze prožívá jednoduše jako transformace jediné energie*“¹²⁵. Ereškigal tedy nepředstavuje pouhou bohyni smrti, jak ji vidí patriarchální vědomí a jak ji jako krutou vražedkyni s pohledem smrti vykresluje mezopotamský mýtus o sestupu Inanny do podsvětí, ale reprezentuje mnohem hlubší obraz Velké bohyně

¹²³ J. Prosecký a kol., 2003, s. 176.

¹²⁴ J. Black a A. Green, 1999, s. 68.

¹²⁵ S. B. Perera, 2002, s. 25.

z paleolitu, která ze smrti tvoří nový život a je původkyní regenerace, obnovy života.

Ereškigalin choť Nergal, byl podle akkadské tradice původně vládcem podsvětí v severní Mezopotámii, zatímco na jihu byla vládkyní Ereškigal, ale ve starobabylonském období se tento rozpor vyřešil jejich spojením v manželství. Popisuje to několik verzí mýtů o Nergalovi a Ereškigal, ve kterých dle starobabylonské verze pořádali bohové hostinu a Ereškigal nepozvali. Ta poslala svého posla, jemuž všichni vzdali hold, kromě Nergala. To Ereškigal urazilo a požádala o jeho vydání. V podsvětí spolu Ereškigal s Nergalem bojovali a Nergal ji porazil¹²⁶. Ereškigal ho však přemluvila, aby se stal jejím manželem a spoluvládcem podsvětí. Dle novoasyrské verze se Nergal rozhodl po výtkách boha Ea za jeho urážlivé chování k Ereškigal sestoupit do podsvětí, aby se jí omluvil. Navzdory radám Ea strávil s bohyní šest nocí lásky, po kterých se chtěl lstí vrátit na nebesa, kde ho ale posel bohyně našel a on se musel do podsvětí vrátit¹²⁷.

Mytologická báseň popisuje boj Nergala s Ereškigal následovně:

„Uvnitř domu vzal Ereškigal,

za vlasy vzal a stáhl ji z trůnu

na zem, aby jí usekl hlavu.

„Nezabíjej mne, bratře,

chci ti teď něco povědět.“

Vyslyšel ji Nergal, uvolnil ruce; plakala a naříkala:

„Bud' mým mužem, já tobě ženou.

Vládu ti dám a království nad širou zemí.

Tabulku moudrosti vložím ti do ruky.

Ty budeš pánem, já tvojí paní.“

Jak Nergal ta slova uslyšel,

¹²⁶ Pravděpodobně opět patriarchální pozměnění mýtu, legitimizace svrchovaného postavení mužů ve společnosti.

¹²⁷ J. Proseckýa kol., 2003, s. 161-2.

chytil ji, políbil, slzy jí setřel.

„Cokoliv budeš teď ode mne chtít,
už napřed jistě se stane.“¹²⁸

Báseň nám na konkrétním příkladu ukazuje, jak násilný může být přechod od matriarchátu k patriarchátu, neboli od uctívání prvotních ženských božstev k uctívání mužských bohů. Stejně tak nám ukazuje hanbu a ponížení, kterým Velká bohyně musela projít při jejím sesazení z trůnu násilnickým mužským bohem.

Tímto procesem prošla tato bohyně dokonce dvakrát. Poprvé v podobě Ninlil, která byla znásilněna svým budoucím manželem Enlilem a podruhé násilným podrobením svým podsvětním druhem Nergalem. Ereškigal je „aspektem nespoutaného prvotního ženství, znásilněného, poníženého, a přece stále rodícího nové plody. Ereškigal se stala pro patriarchální svět obávaným obrazem smrti a byla vypovězena do podsvětí“¹²⁹. Takový osud přichystal patriarchát všem vtělením Velké bohyně, jejichž postavení bylo redukováno na pouhé manželky-matky, sestry a milenky.

6.2.4. Inanna a Ištar, Velká bohyně ve svém aspektu lásky, plodnosti a války

Obrázek 15

Bohyně Ištar, stojící na lvu na pečtním válečku z novoasyrského období.

Další, tentokrát největší mezi mezopotamskými bohyněmi, byla **Inanna**. **Inanna**, akkadsky **Ištar**, sumersky **(N)inanna** „paní nebes“. Její jméno je pravděpodobně odvozeno z rostlinných symbolů plodivé

¹²⁸ S. Moscati, 1969, s. 58

¹²⁹ S. B. Perera, 2002, s. 26.

síly přírody (představující například hrozny datlí, svazky rákosových stvolů), které se vyskytují od konce 4. tisíciletí př.Kr. v archaických textech z mezopotamské oblasti.

Tato bohyně byla snad původně personifikací obilí, nádobou na datle, zrní a maso, což odpovídá jejímu aspektu bohyně plodnosti. Symboly, které reprezentují, popřípadě zastupují tuto bohyni jsou svazek rákosu, nejstarším atributem této bohyně je dokonce samotná nádoba či zásobnice a kus látky, popřípadě rákosiny, uzávěr této nádoby¹³⁰. Symbolický svazek rákosu byl nahrazen ve 2. tisíciletí osmicípou hvězdou, což odkazuje na její spojení s planetou Venuší. O této události pojednává mýtus o povýšení Inanny. Jedná se o dvojjazyčný, sumersko-akkadský hymnický text dochovaný jen v pozdních opisech ze 7.-4. století př.Kr. V tomto mýtu je Inanna, která byla původně vnučkou boha Anua, povýšena do nebeské sféry jako Venuše a stala se zároveň jeho družkou¹³¹. Spolu s ním byla hlavním božstvem Uruku.

Kultovním zvířetem Inanny byl lev, posvátným číslem je číslo 15. Ve výtvarném umění byla znázorňována odhalená s rohatou tiárou na hlavě a se zbraněmi v rukou, což odpovídá její podobě bohyně války. Díky jejímu sexuálnímu aspektu z jejího těla vyrůstaly falické symboly¹³².

Inanna (Ištar) je projekcí Velké bohyně v její podobě dárkyně života. Válečná složka její osobnosti zase odkazuje k vládce nad smrtí, ovšem v její redukované, patriarchální formě.

Skutečnou vládce nad smrtí byla pro Mezopotámii Erereškigal.

Inanna vystupuje v mnoha mýtech. Nejznámější je pravděpodobně její sestup do podsvětí, v němž šla navštívit svou „sestru“ a nepřítelkyni Ereškigal¹³³. Sestup do podsvětí se dochoval ve starobabylonských opisech písařských škol v Uru a Nippuru, vznikl ale již v 21. století př.Kr.

---

¹³⁰ Tamtéž, s. 18.

¹³¹ J. Prosecký a kol., 2003, s. 101.

¹³² Tamtéž, s. 99.

¹³³ Ereškigal byla ve skutečnosti podle dochovaných genealogií Inanninou babičkou, protože její syn, Nanna-Sín byl otcem Inanny, jejím bratrem byl bůh slunce.

Opisy akkadské verze jsou z Aššuru 12. -11. století př.K. a rozšiřují mýtus o zápas s Ereškigal, ve kterém je „*Ištar přemožena šedesáti záhadnými nemocemi. Na zemi je bez její plodivé síly zcela ochromena veškerá obnova rostlinstva a živočišstva*“¹³⁴.

Podle některých verzí mýtu nebyla Ištar spokojená s rozdělením moci a chtěla se stát i bohyní podsvětí, S. P. Perera uvádí jako důvod sestupu pohřeb zabitého manžela mocné Ereškigal, Gugalanna. U každé ze sedmi podsvětních bran musela odložit část svého oděvu nebo ozdob, symbolizujících její moc, dokud nestála nahá a tudíž bezbranná před bohyní podsvětí, která ji usmrtila pouhým pohledem.

„Svatá Ereškigal usedla na trůn...

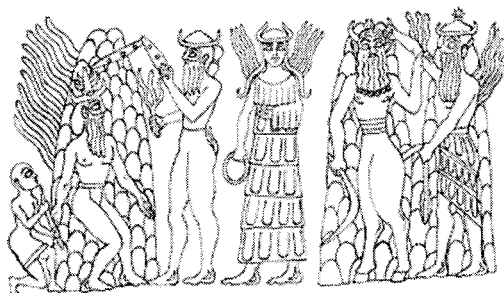
Upřela na ni pohled, svůj pohled smrti,

Vyřkla proti ní slovo, to slovo zloby,

Vydala proti ní výkřik, výkřik o vině,

Zbila ji, v mrtvolu proměnila,

Mrtvolu na kůl pověsili“¹³⁵.

Obrázek 16

Inanna uprostřed jedné z podsvětních bran, držící v ruce prsten, který odevzdá strážcům brány jako další symbol své moci.

Okolo 2330-2150 př. Kr.

Mrtvola bohyně byla tedy jako kus hadru zavěšena na kůl, kde podstoupila symbolickou i skutečnou proměnu, kterou čeká každé mrtvé tělo - začala hnit. Smrt bohyně, která zemi, jako ostatní bohyně spojené s život dávajícím

aspektem Velké bohyně, zajišťovala plodnost, způsobila smrt na zemském povrchu. Země začala schnout, rostliny vadnout.

Inanna byla tedy první božskou bytostí, která podstoupila rituální oběť.

¹³⁴ J. Prosecký a kol., 2003, s. 103.

¹³⁵ S. B. Perera, 2002, s. 37.

Podle verze, v níž přichází Inanna do podsvětí kvůli smrti Gugalanna, jde podstoupit rituální oběť, v níž sebeobětováním obnoví život na zemi, který ustal ještě před jejím usmrcením právě díky smrti Gugalanna. Ten představoval nebeského býka, symbol plodnosti (ale také Velké bohyně, proto není ve skutečnosti jasné, či smrt vlastně způsobila neplodnost země, jestli nebeského býka, který sám je zosobněním bohyně nebo až smrt Inanny, samotné projekce Velké bohyně).

Inanna ve skutečnosti ale nechtěla podstoupit rituální smrt, protože si předem zajistila záchranu ve formě své oddané společnice **Ninšubur**. Pověřila ji, aby vyhledala pomoc u hlavních bohů, pokud se do tří dnů od sestupu nevrátí na zemi. Ninšubur tedy prosila bohy o záchranu. Nejprve šla k nejvýše postavenému bohu Enlilovi, ten pomoc odmítl, stejně tak i Inannin otec Nanna-Sín. Až poslední oslovený, Enki, pomohl a poslal dvě bezpohlavní bytosti, které stvořil ze špíny za nehty. Jsou to plačky, které obměkčí Ereškigalino srdce a ta propustí Inannu zpět na zem, ovšem v doprovodu Namtara, boha smrti, který za ní žádá výkupné¹³⁶.

Nakonec je do království zemřelých odvečen její manžel Dumuzi (Tammuz). Na přímlovu jeho sestry Gestinany, která se ho po celou dobu snažila zachránit, se nakonec Ereškigal slitovala a dovolila Dumuzimu, aby se mohl každého půl roku vrátit na zemi. V podsvětí ho vždy nahradila právě jeho sestra **Gestinanna**, „*nebeská vinná réva*“¹³⁷. Toto střídání života a smrti, periodický sestup do podsvětí a následný návrat, se objevuje v každé mytologii (egyptský Usir, řecká Persefoné, atd.). Spojován bývá především s vegetačním cyklem, ale pravděpodobně odráží hlubší symboliku cyklu kosmického.

---

¹³⁶ Skutečnost, že Inanna posílá Ninšubur žádat o pomoc bohy a ne některou z bohyň matek, jimiž se mezopotámský panteon jen hemží, opět potvrzuje patriarchální proměnu náboženského systému, kde hlavní autoritu a moc převzali mužští bohové. Že se na ně obrací o pomoc typická projekce Velké bohyně je pro její postavení více než tristní.

¹³⁷ Vinná réva hrála důležitou roli u orgiastických oslav zmrtvýchvstání různých bohů.

Část mýtu, kdy Inanna sestupuje do podsvětí, vyjadřuje dle Campbella iniciaci hrdiny, kdy se prostřednictvím mystické smrti dostává iniciantovi skutečného prozření a proměny¹³⁸. Podle S.B. Perera, analytické psycholožky, je zase sestup bohyně určitým hledáním sebe samé, sestup k bohyni, kterou v sobě musí najít všechny ženy, aby dosáhly celosti. Jedná se o cestu do ženské nevědomé psýché a setkání se svým stínem, s negativním aspektem ženství, s Ereškigal. Tato složka ženské duše, stejně jako její ženství jako takové, je podle této autorky v naší patriarchální společnosti natolik ztracena, že její nepřítomnost působí destruktivně nejen na ženy samotné, ale také na naše vztahy s muži a dokonce i s našimi dětmi, a to převážně s dcerami.

Patriarchální společnost vykořenila ženství z naší duše, psýché a ženy se již více nevztahují ke svým matkám, ale ke svým otcům jako patriarchálním autoritám. Proto také Inanna nežádala o pomoc svou matku, ani jinou mateřskou bohyni, nýbrž bohy otce. Žena podle S.B. Perera většinou svou matkou podvědomě pohrdá, zvláště při hledání sebe sama v období dospívání. Neváží si jí, protože nepředstavuje soubor vlastností, které jsou společností uznávány.

Inana a Ereškigal mohou být považovány za symbolické vyjádření protikladnosti obsažené v jednom archetypu, který se projikuje do postavy těchto dvou bohyň. Proto také „*Inanna a Ereškigal, dvě sestry, nebo také světlo a tma, představují v souladu s antickou symbolikou jednu bohyni ve dvou aspektech*“¹³⁹. Ereškigal a Inanna byly tedy obě projekcí Velké bohyně jako její odraz ve dvojakosti, je také možné, že původně to byla pouze jedna bohyně, která se pozdější tradicí rozdvojila. Inannin sestup do podsvětí tak symbolizuje sestup člověka do nitra a jeho setkání se svým stínem, se svou odvrácenou tváří. Což by mohlo znamenat, že nejenže jsou Inanna a Ereškigal dvojím aspektem jedné

---

¹³⁸ J. Campbell, 2000b, s.101

¹³⁹ Tamtéž, s. 104.

bohyně i archetypu, ale také Ereškigal vyjadřuje projekci archetypu stínu, náležícího Inanně.

V Eposu o Gilgamešovi vystupuje Inanna jako svůdkyně, již fascinuje Gilgamešova mužná chrabrost a neporazitelnost. Poté, co ji ale Gilgameš odmítl kvůli zástupu odvržených milenců, stala se Inanna jeho úhlavní nepřítelkyní, již nebylo na světě ani na nebi rovno. Tento epos redukoval mocnou Velkou bohyni na pouhou nevěstku a chrámovou prostitutku (což bylo ostatně obsaženo v jejím kultu).

Inanna je tedy nejznámější a nejuctívanější bohyní starověké Mezopotámie. Akkadská verze jejího jména je Ištar, ale objevovala se ve všech zemích starověku pod mnoha dalšími jmény. Jako Ištar byla například uctívána tímto oslavným hymnem:

„Bohyni opěvujte, nejmocnější z bohyň...

je silou a půvabem zahalená,

je pokrytá plodností, smyslností a bujností.

Její rty jsou sladké, život jsou její ústa.

*Když se objeví, je plná úsměvů...“*¹⁴⁰

Mezi další emanace Inanny patří například bohyně **Išchara**. Její jméno je pravděpodobně odvozeno od semitského kořene *šhr*, „úsvit“. Jedná se o semitskou bohyni, uctívanou v Mezopotámii, Elamu (pod jménem Ašchara) Sýrii, Malé Asii (Ušchra, Išchra). Její jméno se v Mezopotámii vyskytuje od 2. poloviny 3. tisíciletí a její kult je doložen od doby III. dynastie z Uru (což odpovídá 21. století př.Kr.). Uctívali ji jako bohyni lásky a války, bohyni matku, paní nad soudem a orákulem. Podle Moscatiho byl střediskem jejího kultu Babylon, kde byla uctívána v chrámu zvaném sumersky Ešassura, „*dům dělohy*“. Její jméno bylo zmiňováno v souvislosti se svatebními obřady a „*objevuje se i v akkadských milostných zaklínáních k probuzení (pohlavní) touhy. Jejím symbolem byl drak, později štír, jejím souhvězdím bylo rovněž sou-*

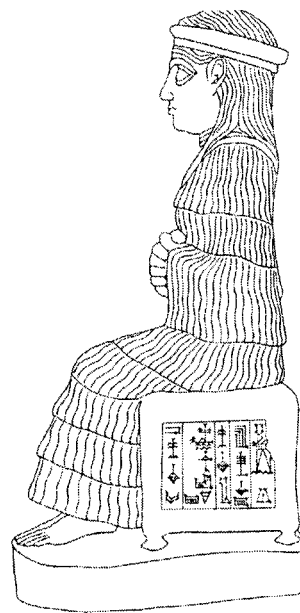
¹⁴⁰ S. Moscati, 1969, s.39.

hvězdí Štíra. V Malé Asii jako bohyně churritsko-chetitského panteonu bývá uctívána zejména jako „královna božské přísahy“ (ručitelka přísahy), považována rovněž za původkyni jakési smrtelné choroby¹⁴¹.

Představa Inanny/Ištar, jako inkarnace Velké bohyně do náboženského systému v její redukované podobě bohyně lásky, plodnosti a války, popřípadě spojení s Venuší, jako od starověku typicky ženským vesmírným tělesem, tedy provázela lidstvo celým starověkem ve většině tehdejších mytologií. Její atributy přijímala většina starověkých bohyně. Této skutečnosti také odpovídá základ jména této bohyně-*Athtar* (*Aštar*), který se stal od starobabylonské doby (1. polovina 2. tisíciletí př.Kr.) apelvativem pro „bohyni“, a je ostatním semitským bohyním také společný (např. Ašart, Astarte, Atirat, Ašera). Jako nejstarší písemně doložená bohyně plodnosti a smyslné lásky byla její postava pravděpodobně i archetypem řecké Afrodity a římské Venuše¹⁴². Přestože byla tato mocná bohyně rozšířena do mnohých panteonů, nikdy již nedosáhla celosti a postavení své pravěké předchůdkyně.

6.2.5. Bohyně Matky a plodnost

Matkou Inanny byla bohyně **Ningal**, „sumer-sky „velká paní“, manželka boha měsíce Nanny/Sína. Kromě Inanny byla ještě matkou boha slunce Utua/Šamaše. Její kult zasahoval od 3. do 1. tisíciletí př.Kr. i do dalších oblastí východního Středomoří (Sýrie, Kanaán, Palestina) v krajinách podél toku Eufratu a znali ji i Churrité jako manželku měsíčního

Obrázek 17
Kultovní socha bohyně Ningal, město Uru, 19. století př. Kr.

¹⁴¹ Tamtéž, s 105.

¹⁴² J. Prosecký a kol., 2003, s.97-8.

božstva Jaricha¹⁴³. Jejím symbolem byla šedá divoká kachna nebo zpívající labuť, „*chránící bohatství, klid a mír městských obyvatel*“¹⁴⁴. Tento symbol se v antice a i křesťanství stal výrazem ochrany klidu zemřelých na náhrobcích. V jejím chrámu byl slaven posvátný sňatek a ona byla uctívána až do zániku babylonské civilizace. Vystupuje v nárcích za město Uruk spolu se svou dcerou Inannou.

Symbyly této bohyně, vodní ptáci, chránící podle tehdejší tradice bohatství, klid a mír, nejsou ničím jiným než epifaniemi Velké bohyně v její paleolitické podobě Ptačí Bohyně, dárkyně života.

Bohyň s mateřským aspektem bylo ve starověké Mezopotámii mnoho, zde není možné uvést celý jejich výčet (a ani to není smyslem mé práce), zmíním se tu jen o těch, u nichž dochází k zajímavým spojení atributů Velké bohyně. Jedna z nich je bohyně matka, stvořitelka člověka, **Aruru**, sumersky „*dárkyně sémě*“. Jejím symbolem byl šíp a havran¹⁴⁵. Havran tedy nadále zůstává symbolem Velké bohyně, v tomto případě není ovšem její doménou smrt, nýbrž život v jeho základní podobě semene. Ovšem pokud byla Aruru dárkyně sémě, to muselo podstoupit symbolickou smrt v půdě-lůnu a znovuožít v pozměněné podobě, tudíž je symbolika havrana na místě.

Mama, Mami, další označení jak bohyně-matky, v mnoha jejích podobách, tak ale i bohyně podsvětí, kdy byla nazývána Mammítum, Amagula, sumersky „*Velká matka*“. Tato skutečnost opět souvisí s představou Velké bohyně, jejímž aspektem je jak dávání, tak i brání života. Pohřeb byl vždy vnímán jako návrat do mateřského lůna země.

Ningirima, „*paní očisty*“, pomocnice bohyň-rodíček, při porodu zajišťovala „*bezpečné vypuzení placenty, plodové vody a přísun hojivých bylin k zastavení krvácení*“¹⁴⁶. V podobě ryby, hada nebo kuny měla

---

¹⁴³ Tamtéž, s. 167.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 168.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 33.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 169.

schopnost proniknout na nepřístupná místa, proto byla povolávána při ženských potížích. Ryba je opět, stejně jako had, symbolem Velké bohyně již od počátku jejího uctívání v paleolitu, tudíž nás nepřekvapí, že se s plodností pojí i nadále ve starověkých představách.

Ajja byla semitská bohyně, doložená od poloviny 3. tisíciletí př.Kr. Byla stejně jako její manžel (Utua-Šamaš) považována za bohyni světelné záře, o čemž svědčí především její sumerské jméno Sudanga, akkadsky „*nebeské světlo*“. Toto jméno má společné s Ištar, stejně jako aspekt bohyně pohlavní lásky a plodnosti. Ajja je starobabylónská verze sumerské bohyně **Šeridy** a je známá také z chetitského a churritského panteonu jako patronka platnosti uzavřených smluv¹⁴⁷.

Poslední bohyně, kterou zmíním, je **Gula**, sumersky „*velká*“. Gula byla léčitelka a bohyně lékařství. Jejím symbolem byl pes, který je s vlkem spíše průvodcem Velké bohyně v jejím stinném aspektu smrti. Jménem Guly byla prováděna různá zaklínání a rituály.

6.2.6. Nymfa Siduri

V Mýtu o potopě, vyprávějícím mimo jiné o Gilgamešovi, hledajícím nesmrtelnost, se setkáváme se šenkýřkou Siduri, což byla nymfa, která bydlela v hlubinách moře (symbol nevědomí). Vlastnila džbán a měsidlo, což byly její atributy. Pro Sumery vyjadřovaly mořské hlubiny moudrost jako Sofia, Boží Moudrost¹⁴⁸.

Přestože není Siduri klasickou bohyní v pravém slova smyslu jako kultické osoby, přesto zde zmíním její postavu, která je nositelkou jisté, pro starověkou Mezopotámii typické, moudrosti. Na Gilgamešově pouti při hledání nesmrtelnosti totiž prozaicky radila Gilgamešovi, aby nehledal nesmrtelnost, ale obrátil se směrem k životu, aby si užíval se ženami a všeho ostatního, co život nabízí:

---

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 24.

¹⁴⁸ J. Balabán a V. Tydlitátová, 2002, s.146

*Kam spěcháš, ó Gilgameši?
 Život, který hledáš, nenajdeš.
 Když bohové stvořili člověka,
 Smrt dali člověku v úděl
 a pro sebe si život ponechali¹⁴⁹.
 Ty, Gilgameši, žaludek si naplň,
 ve dne i v noci buď stále vesel!
 Denně pořádej slavnosti,
 tancuj a hraj si ve dne v noci!¹⁵⁰
 Měj čisté šaty,
 hlavu umytou, tělo vykoupané.
 Hleď na dítko, jež držíš na rukou,
 ať tvoje žena potěší tvé srdce.
 Neboť takový je úděl muže“¹⁵¹.*

Z hlubin moře (z nevědomí) se tedy vynořila nymfa, přinášející Gilgamešovi naprosto hédonickou moudrost. Pro nás může být aspektem Velké bohyně, jejíž působení, život, smrt a zmrtvýchvstání není transcendentní, nýbrž imanentní, tudíž neustále přítomné v toku a cyklu života a smrti **na zemi**. Tedy cyklu, který neslibuje posmrtnost a nesmrtnost v podobě jiného života mimo tento svět, nýbrž tok jediné energie a hmoty pocházející z prachu země (prach jsi,...).

6.2.7. Démonizace Velké bohyně

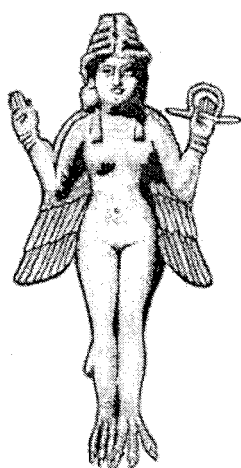
V sumerské mytologii se objevilo také několik démonů, kteří se přes semitské myšlení dostali až do Bible v podobě démonky, upírky Lilit, o níž se zmíním až v části týkající se tohoto období.

¹⁴⁹ J. Campbell, 2004.

¹⁵⁰ M. Eliade, 1995, s. 85

¹⁵¹ J. Campbell, 2004.

V prvním případě se jedná o trojici démonů, jmenovitě **Lilú, Lilítu a Ardat-Lilí**. *Líl* znamená sumersky „*duch, přízrak, přelud, zjevení*“, ale také „*vítr*“. Jsou to tedy démoni, kteří mají větrný charakter. Lilu je jediný mužský prvek mezi těmito démony, zbývající dvě postavy jsou

Obrázek 18
Lilit

ženské. Lilu je proto překládáno jako větrný muž, Lilítu, Ardat- lilí je zase sumersky „*větrná dívka*“. „*Mladší sumersko-akkadská zaklínání ličí Ardat-lilí jako ducha zemřelé neprovdané mladé ženy, která nemohla naplnit své poslání manželky a matky, jež bloudí světem, vniká do příbytků a hledá zde svou oběť, jež by se stala jejím mužem, kterého nikdy neměla. Příbuznou mezopotamské*

*démonky je biblický „upír“ Lilit (Iz 34, 14-15), který přebývá v blízkosti „zmije“ a „supa“, stejně jako démonka Lilítu obývá kmen stromu **chuluppu** společně s hadem a ptákem Anzuem*“¹⁵².

Znázorňována byla jako okřídlená nahá žena s korunou s rohy na hlavě a panovnickými symboly, kruhem a holí, v rukou. Místo chodidel má ptačí drápy a stojí na dvou ležících lvech, vedle nichž na obou stranách sedí velké sovy¹⁵³. V podobě těchto démonů se nám znovu ukazuje symbolický charakter Velké bohyně s její odvrácenou tváří vládly nad světem zemřelých. Stejně tak je zde přítomná i symbolika spojovaná s touto bohyní, zde v podobě jedovatého hada a supy, mrchožrouta, kteří jsou oba znamením smrti. Nejinak je tomu i se sovou. Pravděpodobně je přímou pokračovatelkou Velké bohyně v její Ptačí a Hadí podobě, jejíž postavení upravil mezopotamský patriarchální pohled na svět a odsunul ji do démonické pozice, kde ztratila svůj celistvý charakter Bohyně dárkyně života a smrti. Podržela si pouze svou strašlivou podo-

¹⁵² J. Prosecký a kol., 2003, s. 129.

¹⁵³ Ibid.

bu Bohyně Smrti, zde přímo démonického škůdce a vražedkyně. Tato skutečnost odráží přesně patriarchální vnímání smrti jako nepřítele života, jehož je nutno se obávat. Smrt je v našem patriarchálním světě demonizovaná, je odsouvána na samý okraj našeho vnímání života. Zrcadlí nám totiž jeho marnost. Přesto jedině smrt dává životu mysl, jinak by byl odsouzen k ne-bytí.

Další démonkou Mezopotámie je akkadská **Lamaštu**. Pro Sumery bylo její jméno Dimme. Lamaštu byla démon ženského pohlaví ohrožující těhotné ženy, rodičky a kojence, měla na svědomí potraty a onemocnění zimnicí. Byla dcera Anua a bohyně Antum. Za úkol měla dbát na to, aby se lidstvo nerozmnožilo a nerušilo bohy, hlavně samotného Enlila.

LAMAŠTU

Obrázek 19

Ženský démon Lamaštu na bronzové tabulce, kterou drží démon Pazuzu.

Zobrazována byla jako žena s odhalenými ňadry, lví hlavou, oslími zuby a ušima a orlíma nohama, jak kojí psa a vepře a drží v rukou hady. Lamaštu sama klečela na oslovi stojícím na lodce, která se plavila po dně řeky. Za nohu bývala připoutána ke stromu/keři stojícímu na břehu.

„Jejími nejčastějšími atributy jsou hřeben a vřetenó.

Do lidských obydlí pronikala škvírou ve dveřích, oknem či otvorem pro odvod splašků. Zde čekala na okamžik porodu, aby se jako nepravá kojná zmocnila novorozence a zahubila ho svým jedom. Svou oběť posléze pozřela, vypila jeho krev a ohryzala šlachy a kosti. Vyobrazení Lamaštu, umístěvaná v obydlích, sloužila zřejmě jako ochranný a odvracející prostředek jejího působení¹⁵⁴.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 125.

Opět se zde jedná o Velkou Bohyni v její zdémonizované podobě Bohyně Smrti, která dohlíží nad kontinuitou a rovnováhou života a smrti. Již zmiňovaná biblická Lilit od této démonky převzala její „zájem o čerstvé maso“ novorozeňat.

Symbody spojené s Lamaštu se nacházely již u paleolitických zobrazení Velké bohyně a provázely jí napříč celým starověkem (např. spojení Deméter a prasat, lev a Inanna/Ištar, Hadí Bohyně na Krétě, atd.).

Posledním démonem ženského pohlaví, o kterém se zde zmíním byla akkadská **Mámítu**, jejíž jméno znamená „*přísaha, kletba*“. Jedná se o personifikaci přísahy a trestu za její porušení. Jejím otcem byl bůh An, stvořena byla současně s Lamaštu. Byla to bohyně s kozí hlavou¹⁵⁵.

6.2.8. Babylón a čin par excellence

Ve většině náboženství se postupem času vytváří nové mýty, které určitým způsobem reflektují stávající politicko-socio-kulturní situaci. Nejinak tomu bylo i u mezopotamských mýtů. V babylónském období se k již zmíněným mýtům (jako byl „Sestup Ištar do podsvětí“ nebo „Příběh o potopě“ vyprávěný v „Eposu o Gilgamešovi“) připojila také báseň o stvoření, *Enuma eliš*. Pojednává o stvoření světa hlavním bohem Babylónu, **Mardukem**.

Před stvořením nebylo nic jen praoceán **Tiamat**, ženská personifikace moře, a pahorek Apsu. Podoba Tiamat není známa, ale dochované zobrazení na pečetních válečcích, která se vztahují k Mardukovi a Tiamat, ukazují boj boha s drakem¹⁵⁶. Drak a had jsou symboly zaměnitelné, tudíž Tiamat má všechny atributy spojené s Velkou Bohyní. Je spojena s vodním živlem, dárce života, a had je opět symbol smrti a hlavně znovuzrození.

---

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 133.

¹⁵⁶ J. Campbell, 2004, s.216.

Tiamat s Apsu zplodili čtyři generace bohů, mezi nimi byl také **Ea**, sumerský Enki, bůh moudrosti. Apsu chtěl tyto bohy zničit kvůli hlučnosti, ale Ea to odhalil a Apsua zabil a usadil se na něm. Jeho žena mu tam porodila Marduka, jenž pak bojoval s Tiamat, která chtěla pomstít Apsuovu smrt. Po svém vítězství rozpůlil Marduk Tiamatinu mrtvolu a vytvořil tak nebe a zemi, z jejích slin zhotovil oblaka, vítr a déšť a z jejích očí udělal Eufrat a Tigris¹⁵⁷. S pomocí **Aruru** /nebo také Mami/ (sumerské Ninchursag) stvořil lidstvo, aby se osvobodil od fyzické práce.

Mýtus o zabití Tiámat spojuje Joseph Campbell s Freudovými pojmy „mýtická zášť otce, slepá oddanost matky, soupeřivost sourozenců, otcovražda“. Bůh Apsu je v tomto případě tím mýtickým otcem, který svou nenávist projevuje nespokojeností s novou, hlučnou generací bohů, v čemž je mu nápomocný jeho syn, Mummu, našeptávač a špatný rádce, který je v soupeřivém vztahu se svým mladším bratrem, jímž je bůh Ea. Tiámat nechce zakročit proti svým dětem (slepá oddanost matky), ale Apsu se nechce nechat rušit ze spánku, což pravděpodobně představuje stav původního nevědomí. Plán Apsu a Mummu je vyobrazen a Ea zabije Apsua (otcovražda)¹⁵⁸. Já bych si dovolila přidat ještě pojem matkovražda. A to i přesto, že Tiámat nebyla přímo matkou Marduka, ale jeho babičkou, což je ovšem v mytologickém smyslu zaměnitelné a nepodstatné. Matkovražda vedla k ustavení řádu věcí, konkrétně ke stvoření světa z jejího těla. Tiámat tu tedy opět představuje pralátku, z níž byl stvořen svět, shodné s původním mýtem je i skutečnost, že se opět jedná o vodní živel.

Tiámat zde ovšem nepředstavuje pouze pasivní látku jako projekci Velké Matky, tedy i Velké bohyně, ale představuje i samo lůno mateřského

---

¹⁵⁷ H. McCallová, 1998.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 76-7.

nevědomí, z něhož se lidstvo po nástupu bojovných bohů dostalo tak tristním činem, jakým je otcovražda a následná matkovražda!

„V triádě Apsu, Mummu, Tiámat (která by v dřívějším mytickém řádu byla předložena jako Tiámat a Apsu-Mummu) je symbolizován nedualistický stav předcházející tvoření, z něhož jsou odvozeny všechny formy jak mýtu a snu, tak reality denního světla. Ale v nové mytologii velkých bohů byla rovina pozornosti posunuta do popředí k postavám duality a zápasu, síly, zisku a ztráty, kde mysl člověka činu normálně dlí“¹⁵⁹. A tímto světem je patriarchální řád.

Po otcovraždě následoval tedy boj Tiámat proti Mardukovi. Tiámat bojovala spolu se zrůdami, které stvořila v čele s Kinguem, kterého pojala za chotě a pověsila mu na krk tabulku osudů. Marduk představoval nového boha, který byl zplozený v nové realitě činu na pahorku Apsú bohem Ea a jeho ženou Damkinou. Je tu jistá, nepopíratelná paralela, na kterou opět upozornil J. Campbell, se soubojem Titánů, kde také nová generace bohů bojuje se starými božskými generacemi, zplozenými pouze bohyní-matkou Gaiou. Výsledkem je i zde nastupující generace bohů, kteří byli sice také zplozeni bohyní-matkou, ale která byla, což je důležité, oplodněna mužem. „Je to výsledek vítězství nájedných patriarchálních kočovníků nad místním matriarchálním řádem a přizpůsobení místní tradice o produktivní zemi jejich vlastním cílům“¹⁶⁰.

J. Campbell ve své knize dále shrnuje poznatky o kosmogonických událostech, jež se v mytologiích objevovaly v průběhu dějin lidstva. Svým studiem dospěl ke čtyřem základním schémátům stvoření světa:

1. svět zrozený z bohyně bez druhu;
2. svět zrozený z bohyně oplodněné druhem;
3. svět zrozený z těla bohyně mužským bojovným druhem;
4. svět zrozený silou boha bez jakékoliv pomoci¹⁶¹.

---

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 77.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 78.

¹⁶¹ J. Campbell, 2004. s.84.

Mýtus o stvoření světa z bohyně Tiámat patří samozřejmě k třetímu schématu stvoření. Odpovídá již patriarchálnímu vidění světa, který se ale ještě důsledně nevypořádal s tvořivou podstatou Velké bohyně a ve své mytologii ji ještě stále potřebuje jako pralátku. Pouze poslední schéma je již čistě patriarchální, nejznámější mýtus s takovýmto schématem je Geneze v Bibli.

6.3. *Sýrie a Palestina*

Tuto oblast povětšinou obývali různé semitské národy, jmenovitě Kananecji, Amorejci, Izraelci, Aramejci, Fénicičané, Moábci, Edomci, Amónci, nad kterými držel politickou nadvládu Egypt (s mezidobím, kdy nadvládu nad Egyptem převzali Hyksósové). Náboženství těchto malých státních útvarů bylo silně ovlivněno jejich většími a silnějšími sousedy, Egyptem a Mezopotámií. Ve 2. tisíciletí se připojil i vliv Malé Asie a egejských ostrovů a vytvořila se zde významná kosmopolitní kultura, jejíž nejlepší ukázkou je Ugarit¹⁶².

Přestože byla společnost v této oblasti patriarchální, ženy měly nezávislé a vysoké postavení. Manželství bylo sjednáváno smluvně, ženich za nevěstu platil a nevěsta si přinášela věno, které si spravovala sama, to kvůli rozvodu nebo ovdovění. Ženy disponovaly s majetkem, mohly se soudit s muži a vyhrát, adoptovat syny, být věřitelkou a mohly se nechat i rozvést z vlastní iniciativy.

Pro náboženství je charakteristický proměnlivý charakter bohů - zaměňují se u nich atributy, funkce, příbuzenství i pohlaví. Jména bohů jsou mnohdy jen obecná jména, z čehož vyplívá spíše druhové pojetí bohů než jejich konkrétní podoba nebo charakter. Jejich podoba není tak do-

---

¹⁶² S. Moscati, 1969, s. 93-104.

konalá, nebo „civilizovaná“, vypilovaná jako u náboženství mezopotamského¹⁶³.

6.3.1. Ugaritské náboženství

Tvůrcem vesmíru byl otec bohů **El**, jeho nejdůležitějším epitetem je *Laskavý Bůh/El, který je milostivý*, byl hlavně dohlížitelem na řád a spravedlnost toho, co stvořil. Později s ním splynul starozákonní Jahve-Hospodin a přejal jeho vlastnosti jako laskavý a milostivý bůh.

Jeho družka **Ašera** byla matka a stvořitelka další generace bohů, bohové bývají nazýváni *syny Ašery*, nebo *sající z jejích prsou*. Etymologie jména **Aširat/Ašera** je nejistá, znamená něco jako „*Zářící, Kráčejíci, Blažená*“. Je označována jako „*bohyně*“, „*matka bohů*“, „*stvořitelka bohů*“, „*pramatka*“, „*její svatost*“ a také „*Atirat, paní moře*“, což souvisí s představou spojení mytické pramatky s praoceánem¹⁶⁴. Ašera byla tedy semitská bohyně lásky a plodnosti, nejstarší doklady o její existenci jsou z 2. tisíciletí př.Kr. V náboženské literatuře je hojně zmiňována, ve starozákonní tradici představuje posvátný strom nebo sloup, který je možné vztyčovat, kácet a pálit. Po splynutí Hospodina a Ela se i Ašera stala Hospodinovou družkou (Jahve a jeho A(a)šera). S přibývajícím monoteizací byla jako božská družka odstraněna a zredukována na pouhý předmět, který jí dříve pouze zastupoval – tedy kůl, sloup a nebo strom, což mělo za následek odpor ortodoxie proti těmto předmětům. „*V literatuře pak byla mytická role bohyně přeznačena a nahrazena například personifikovanou Moudrostí v mudrosloví nebo personifikovaným Jeruzalémem (dcerou Jeruzalémskou) v prorocké literatuře*“¹⁶⁵.

Ašera, jako matka a kojná bohů byla vzývána těmito slovy:

„*Volám bohy vznešené,*

¹⁶³ Tamtéž, s. 114-116.

¹⁶⁴ J. Prosecký a kol., 2003, s. 38.

¹⁶⁵ O. Stehlík, 2003, s. 290.

Hladovce, syny jednoho dne,

Sající z bradavky prsu Ašeřina a Rachmajina ¹⁶⁶.

Její funkci bohyně plodnosti nahradila později aktivnější bohyně ugaritského panteonu, **Anat**. Jedná se o západosemitskou panenskou bohyni lásky, boje a lovu. Byla božskou družkou Baalovou, jenž představoval boha vládnoucího vláze, bouři, dešti, stejně tak byl i bohem plodnosti. Jeho otcem byl starý bůh obilí Dagón.

První zmínky o bohyni Anat pocházejí z 3. tisíciletí př.Kr. V ugaritských textech představuje nejaktivnější bohyni. Anat bývala nazývána Pan-nou, což ve skutečnosti znamenalo přibližně *mladá žena, která ještě neporodila mužského potomka*. Její panenství se asi cyklicky opakovalo ¹⁶⁷.

Její jméno se překládá jako „*násilí*“, od arabského *anwat* = „*vášeň, jak ve válce, tak v lásce*“ ¹⁶⁸. Anat byla tedy bohyní lásky i války, zastupovala tedy opět obě podoby Velké bohyně. V náboženských textech je popisována její krvelačnost následujícím způsobem:

„Mnoho bojovala a vzhledla,

sekala a uviděla Anat.

Zachvělo se nitro její smíchem,

Naplnilo se srdce její radostí,

Nitro Anat triumfovalo,

Když kolena ponořila do krve strážců,

Hýždě do sedlé krve bojovníků“ ¹⁶⁹.

Její podstata bohyně plodnosti je zase obsažena v následujícím žalmu, používaném při vzývání této bohyně při léčbě neplodnosti:

„Poslové nebeští ať požehnají prince, poslové nebeští ať sešlou sílu.

Žehnám synům tvým jako prvorozeným,

---

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 254.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 61-2.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 102.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 103.

jako princům žehnám jim.

Sošná Anat, Kravka Baalova,

sošná Anat bude rodit,

jejíž děloha nepoznala početí“.¹⁷⁰

Symbolem Anat je holubice, její epiteton je „*Holubice Limova*“, ale v některých textech je spojována s orly a supy. Někdy na sebe bere podobu kravky a Baal býka.

Jedná se tedy opět o historickou epifanii Velké bohyně, jejíž základní povahou je život dávat i brát. Rituály zasvěcené této bohyni symbolicky vyjadřovaly smrt a zmrtvýchvstání. Stejně jako Déméter hledala svou dceru Persefoné a Eset Usira, tak i Anat hledala Baala po jeho souboji s Mótem, bohem smrti. V Baalovském cyklu je obsažen všudypřítomný mýtus o smrti (sestupu do podsvětí) a zmrtvýchvstání boha plodnosti, personifikace úrody, což se ovšem vždy uskutečňuje skrze Velkou Bohyni.

Postavou, postupně splývající s bohyní Anat, byla **Aštart**, semitská bohyně lásky, lovu a boje. Nejedná se o nikoho jiného než o mezopotamskou Inannu/Ištar. Aštart vystupuje v těsném vztahu s bohyní Anat. V Egyptě byly tyto dvě bohyně zobrazovány identicky. Od doby železné se již bohyně Anat neobjevuje, Aštart zůstává, ale převažuje její bojovní role¹⁷¹.

Na Baalově sestupu do podsvětí ho provázela bohyně Slunce **Šapš**.

V ugaritských textech i v Arábii bylo slunce femininem, jejím epitetem bylo *svítilna bohů* nebo *velká svítilna* (což odkazuje k základní vlastnosti slunce, tedy vševědouce), byla také psychopompem (průvodcem duší po podsvětí). Tuto roli má i v Baalovském cyklu, když provází Baala na jeho cestě do podsvětí. Představuje to chtonickou povahu této

---

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 172.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 294.

bohyně¹⁷². S Šapš bývá někdy spojována i bohyně Rachmaj, „*děloha*“, v této podobě uzavírala posvátný sňatek s Elem, spolu s Ašerou. Symboliku spojenou s vodním živlem představuje v Ugaritu bohyně **Arcaj**. Byla to jedna z družek Baala, všechny představovaly pravděpodobně nižší bohyně vláhy, nebo byly přiřazovány k bohyni podsvětí¹⁷³. V ugaritském náboženství chybí postava významné Matky Země, „*oproti helenistické době, kdy matka země hrála mnohde prominentní roli, byla na starověkém Blízkém Východě doby bronzové a rané doby železné tato bohyně považována za nižší božstvo*“¹⁷⁴. Možná proto, že byly tyto národy především pastevecké, tudíž je mystérium plodnosti země nemuselo tolik podněcovat k uctívání.

6.3.2. Chetitská mytologie

Chetitská říše zahrnovala oblast celé Anatolie, část Sýrie a severní Mezopotámie, tvořily ji odlišné jazykově-kulturní a etnické skupiny. Nejstarší skupinou, jejíž původ není znám, byli Chattijci, sami Chetitě byli indoevropského původu¹⁷⁵.

Churritsko-chetitská mytologie je dědictvím západoasijské mytologie s dlouhou tradicí (hlavně babylónské). Původní anatolské mýty o bohu bouře¹⁷⁶ jsou prostší a lze je považovat za mýty přírodní, spjaté s rituály ročních období¹⁷⁷.

Chetitská Bohyně Matka se jmenovala **Channa-channa**, reduplikace slova *channa*, „babička“ znamená zřejmě prabábu, pramatku všeho živého. Channa-channa byla moudrá rádkyně, pomocnice, ochránkyně rodiny, samozřejmě i bohyně plodnosti. Zajišťovala plodnost lidstva,

¹⁷² Tamtéž, s. 291-2.

¹⁷³ Tamtéž, s. 293.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ S. N. Kramer, 1977.

¹⁷⁶ Již zmiňovaný klasický vegetační mýtus zmizelého boha plodnosti.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 146.

ale i plodnost zvěře a úrodnost půdy, působila také v pramenech a řekách. Pomocnicí jí byla včela, kterou vyslala, aby našla zmizelého vegetačního boha Telipinu a vrátila tak společnosti růst, vegetaci a život¹⁷⁸.

Chattijské bohyně z podsvětí **Istustaja** a **Papaja** představovaly bohyně předoucí přádeno života jako Parky¹⁷⁹. Motiv předení dokládá M.Gimbutas již u Velké bohyně z paleolitu.

Nejvýznamnější bohyně byla **Bohyně slunce z Arinny**, za manžela měla Boha bouře. Její chattijská předchůdkyně byla bohyně **Vu-ru(n)šemu**, Bohyně Země a Bohyně Matka, která se ale objevuje i pod jménem Eštan, Bohyně slunce. Zobrazována byla jako okřídlený sluneční kotouč. Bohyně slunce z Arinny byla skutečnou vládkyní panteonu, jak dokládají zachované modlitby, při nichž se na ní lidé obraceli v dobách největší potřeby, jak osobní, tak při potřebách celé země. Díky churrijskému vlivu byla ztotožňována s bohyní **Chepat (Chepu)**¹⁸⁰. S příchodem indoevropanů byl kult bohyně nahrazen kultem slunečního boha Šiu, od indoevropského kořene **dieu*, z Mezopotámie zase pronikl bůh Šamaš¹⁸¹.

Výše zmiňovaná sluneční bohyně Chepat byla hlavní bohyně churijského panteonu, která měla velký význam i pro Chetity. Skalní reliéf ji ukazuje v čele průvodu bohyň na reliéfu ze svatyně Yazilikaya u Chat-tuše. Byla manželkou boha Tešupa¹⁸². Jejím symbolickým zvířetem je leopard, někdy také stála na lvu nebo panterovi, jejím atributem je zrcadlo¹⁸³. Jedná se zde o Velkou Bohyni v jejím aspektu Paní Zvěře.

¹⁷⁸ J. Prosecký a kol., 2003, s. 90.

¹⁷⁹ S. N. Kramer, 1977, s. 123.

¹⁸⁰ S touto bohyní identifikoval prof. Heller biblickou Evu, srov. kapitolu o Starém zákoně.

¹⁸¹ J. Prosecký a kol., 2003, s. 48-9.

¹⁸² Hlavní bůh Churijců, Bůh bouře, atributy- svazek blesků, čepice s rohy, ozbrojen kyjem, válečný mladý bůh, jezdící na voze taženém dvěma býky.

¹⁸³ Tamtéž, s. 92-3.

6.3.3. Kanaánská mytologie

Kanaánská mytologie byla vytvořena a uctívána Hebrejci, Féníčany a dalšími kmeny syrsko-palestinské oblasti. Zmiňují ji pro její pozdější vliv, který měla na starozákonní Izraelské náboženství, především je podstatné všudypřítomné zaměření proti postavám tohoto mýtu, který je ve Starém Zákoně obsažen. Ústřední byl mýtus o Baalovi a jeho souboj s Mótem, v němž hrála svou významnou roli již zmiňovaná Anat. Tyto mýty a s nimi spojené rituály zajišťují především plodnost.

Nová je tu postava **Atargatis**, kanaánské bohyně, která vznikla splynutím Astarty a Anaty. Uctívána byla v Sýrii v období helénismu. Zobražována byla v podobě mořská panny, obklopené delfíny. Zrozena byla z vejce, které spadlo z nebes do řeky Eufratu. Ryba jej vynesla nad hladinu a holubice (její posvátné zvíře) jej vyseděla¹⁸⁴. V helénismu se stala univerzální bohyní, jež díky helénistickému synkretismu pronikla do všech tehdejších panteonů Předního východu. Luther H. Martin ji dává do souvislosti s dalšími mateřskými bohyněmi. Atargatis měla hierápolský pás, zdobící obvykle Afroditu, paprsky kolem její hlavy zase připomínají Seléné, jejíž lunární povaha byla také spojována s Artemidou a Nemesis. Podobně jako Tyché a její předchůdkyně Moiry měla také Atargatis na hlavě věžovou korunu a podobně jako Artemis přeslici jako obraz ženské činnosti, ale také splétání osudu. Stejně jako Isis mohla i Atargatis překonat vládu Tyché¹⁸⁵.

6.4. Egypt

Kultura starověkého Egypta lidstvo fascinuje až do dnešních dnů především pro její výtvary na poli stavitelského umění. Přesto se dá ale bez

---

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 37.

¹⁸⁵ L. H. Martin, 1997, s. 73.

nadsázky říci, že jejich náboženské myšlení ovlivnilo naši západní kulturu stejnou měrou, jakou nás ohromují jeho památky. Na mysli mám postavu bohyně Eset, která byla předobrazem křesťanské Panně Marii. Historie této civilizace sahá hluboko do starověku, přestože jsou její dějiny počítány až od roku 3000 př.Kr., kdy začalo rané dynastické období. V Egyptě vládlo v rozmezí tří tisíciletí 33 dynastií, poslední, ptolemaiovská, ukončila svou vládu v roce 30 př.Kr., kdy se stal Egypt do roku 395 n. l. římskou provincií.

Egyptské náboženství prošlo za svou historii mnoha proměnami, především díky propojenosti náboženství a politiky v podobě zbožštění faraóna, který byl pokládán za syna boha Ré a zároveň byl inkarnací boha Hora.

Co se týče postavení žen, měly Egyptanky skoro stejná práva jako ve starověké Mezopotámii. V majetkoprávních vztazích byly rovny mužům. Před manželstvím uzavíral budoucí manžel smlouvu s tchánem, ženy se vdávali již mezi třináctým a čtrnáctým rokem života. V období Nové říše bylo jejich postavení lepší (dříve mohly být například za nevěru potrestány smrtí)¹⁸⁶.

6.4.1. Náboženství v Egyptě obecně

V egyptském panteonu je obrovské množství postav¹⁸⁷ všelijakých bohů a bohyň, což činí toto náboženství nepřehledným. Kdybych zde měla vyjmenovat všechny bohyně, ve které tamější lidé věřili, nemělo by to žádný smysl. Proto se zde budu soustředit jen na ty nejdůležitější z nich. Co se týče egyptského náboženství obecně, jedná se o jeden z nejpropracovanějších systémů víry v posmrtný život. Veškeré postavy se nějakým způsobem upínají k posmrtné pouti zemřelého. Podle výkladu

---

¹⁸⁶ M.Vilímková, 1977.

¹⁸⁷ Dr. František Lexa uvádí, že Bohů i s jejich místními podobami bylo 2500, srov.: F.Lexa, 1921.

Egyptské knihy mrtvých, který nám nabízí J. Kozák ve svém úvodu k této knize¹⁸⁸, se za veškerou mnohostí božských postav skrývala postava jediná - bůh Usir/Osirev. Dokonce i místo, kam mrtví odcházejí, Duát, je ve skutečnosti podle tohoto výkladu stočené tělo tohoto boha. Mnohost bohů, stejně jako smyslový svět sám je tak jen pouhým zdáním, vše je jen určitou formou boha- stvořitele. Duát, stočené Usirovo tělo, bylo pravděpodobně v hadí podobě, což může naznačovat, že ještě před Usirem byl ve skutečnosti Duát tělem Velké bohyně, jejíž je had epifanií. A proto se dá jako parafráze na J. Kozáka říci, že mnohost bohů a celý smyslový svět je pouze určitou formou Velké bohyně.

6.4.2. Vznik světa a Bohyně Matky

V Egyptském náboženství je Bohyně-matka zastoupena, stejně jako v Mezopotámii, hned několikrát. V Heliopolské kosmogonii, která byla v Egyptě nejrozšířenější, byl na počátku bezbřehý oceán nehybných vod, Nu neboli Nun, který i po stvoření světa nepřestal existovat a stále

Obrázek 20
Bohyně Tefnut

obklopuje nebe i podsvětí. Atum, pán Heliopole, povstal na počátku časů a vytvořil vesmír. Atum sám (buď masturbací nebo vyprsknutím) stvořil dvojčata – Šova a **Tefnutu** (vzduch a vláhu). Tefnut je tedy první zástupce ženského elementu v tvoření světa (a není náhodou, že je zosobněním vláhy), byla uctívána v podobě plameňáka (vodní pták), po ní následuje její dcera **Nut**, která je považována za skutečnou Bohyni-Matku.

Nut a **Geb**, potomci Tefnuty a Šova pokračovali v plození, ale setrvali v neustálém milostném objetí a všechny své děti ihned rozmačkali. Proto je nakonec jejich otec Šov od sebe oddělil, vyzdvihl Nutu nad Geba, a tím oddělil nebe od země, kdy Geb představuje zemi a Nut ne-

¹⁸⁸ J. Kozák, 2001.

be. Geb představoval mužského boha země, na rozdíl od ostatních mytologií zřejmě proto, že vláha (oplodnění) v Egyptě nepochází z nebe, ale ze země, zde představa, že Nil vytéká z podsvětí¹⁸⁹. Na nebi se rodí slunce, měsíc a hvězdy, proto je Nebe žena. **Nut** ležela podle onské báje na Gebovi tak těsně, že všechny děti rozmačkala (srov. s Řeckem), rozhněvaný Šov ji proto zvedl a tím vznikl svět. Dle jiné verze Nut své děti (hvězdy) polykala, proto nebyly vidět. Tato báje se odráží v kultu mrtvých, kteří chtějí žít jako hvězdy na nebi, proto zemřelý chce, aby ho Nut porodila jako hvězdu – maluje proto její obraz – „*klenoucí se v oblouku nad Gebem – zemí do nitra rakve, ba hrob sám se označuje jako Nut, aby byl tímto názvem s ní ztotožněn. Tím je mrtvý v lůnu Nut a vše je připraveno k tomu, aby jej Nut porodila jako hvězdu*“¹⁹⁰.

Podle Assmana je Nut, jako bohyně nebes a zemřelých, „*rakví a stromů, egyptskou podobou Velké matky, která nemá snad nikde tolik různých tváří a snad nikde nepředstavuje tak jednoznačnou figuraci smrti*“¹⁹¹. Jelikož byl Egyptským hlavním bohem bůh slunce (ať už v podobě boha Ré, Amona nebo Atona), je tudíž logické, že Bohyně Matka je s ním také spjata, je tedy bohyní nebes.

Nut je tedy zároveň Bohyní Matkou i Bohyní Smrti, tudíž odráží oba základní aspekty Velké bohyně. Matka je zároveň stvořitelkou i ničitelkou, která své potomky pohlcuje. Nut je tedy „*bohyně nebes jakožto matka zemřelých a matka slunce. Ona je vskutku vším, co bylo, je a bude. Právě ona rodí vše živé a opět je do sebe pojímá. To ona zahaluje Usira a rodí jej jako slunce. Ona je všeobjímajícím tajemstvím*“¹⁹².

Nut byla matkou čtyř bohů- **Usira, Esety, Sutecha a Nebthety**. Těchto čtyř se týká Usirovský mýtus.

---

¹⁸⁹ J. Heller, 1988, s. 30.

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ J. Assman, 2003, s.28.

¹⁹² Tamtéž, s.40.

V Usirovském mýtu vystupuje poslední generace egyptských bohů. Usir je spolu s manželkou Eset vládcem Egypta, jejich vláda symbolizuje „zlatý věk“ egyptských dějin. Sutech, aby se ujal vlády, zavraždil Usira a jeho tělo rozsekal na části. Jeho mrtvolu pak hledala plačící **Eset**, spolu se svou sestrou **Nebthet**. Pomocí magie spojila Eset všechny části Usirova těla a nechala se jím oplodnit, čímž vznikl následník trůnu Hor, s nímž se identifikovali Egyptští faraóni a Usir se mohl odebrat do podsvětí, jehož vládcem se stal. To se ovšem odehrálo až po porážce Sutecha, k níž by ovšem nedošlo bez Eset, která svými kouzly Horovi k vítězství dopomohla.

6.4.3. Eset a její sestry

Bohyně **Eset**, řecky Isis „*má tolik atributů a epitet, že je v hieroglyfech nazývána „mnohajmennou“ a „ticicijmennou“ a v řeckých nápisech „(bohyni) bezpočtu jmen“*“¹⁹³. „*Její jméno znamená „trůn“, ten je také jejím znakem; obvykle bývá zobrazována s malým trůnem na hlavě*“¹⁹⁴

.Ve starších dobách patřila k bohyním matkám, všeroditelkám, bývala

Obrázek 21
Bohyně Eset s malým Horem

ztotožňována s Afroditou, některé znaky má podobné Ištar. V Egyptě bývá někdy zaměňována s další mateřskou bohyní, Hathor, jejíž symbol, korunu s kravskými rohy okolo slunečního kotouče, mívá na některých zobrazeních i Eset. Někdy bývala také zobrazena s hlavou krávy, což je další podoba bohyně Hathor. To se vysvětluje na základě mýtu, při němž Eset vysvobodila Sutecha, který byl v nezáviděníhodné pozici po boji

¹⁹³ J.G.Frazer, 1994, s. 336.

¹⁹⁴ J. Heller, 1988, s. 32.

s jejím synem Horem, tj. sedící na zemi s přibodnutými varlaty k zemi. Za její pomoc kterou poskytla vrahovi jeho otce, jí Hor usekl hlavu, kterou jí pak Thovt nahradil právě hlavou krávy¹⁹⁵.

Byla to zřejmě bohyně obilí (tak jako byl její muž Usir také bohem obilí) a byla považována za objevitelku pěstování kulturních plodin, pšenice a ječmene. Při slavnostech na její počest byly nošeny klasy obilí jako poděkování. „V nápisech se Eset dostalo epitet jako „Stvořitelka zeleně“, „Zelená bohyně, jejíž zeleň se podobá zeleni země“, „Paní chleba“, „Paní piva“ a „Paní hojnosti““¹⁹⁶. Jedno z jejích jmen bylo také *Sochit*, „obilný lán“, jehož byla Eset personifikací. Jednou z jejích podob je tedy Matka obilí, uctívána zemědělským obyvatelstvem jako patronka dobré úrody, ale její druhá podoba je pro budoucí generace, jejichž touha po nesmrtelnosti a spáse překonala přirozenou potřebu obživy, zásadnější, tou je podoba bohorodičky. Její zobrazení s malým Horem u prsu tolik připomíná jednu z nejpůsobivějších ikon křesťanství – madonu s dítětem¹⁹⁷. Eset/Isis považuje za předobraz Panny Marie i prof. Jan Heller: „Isis je „bohorodička“, zobrazovaná stojící s dítětem v náručí, zřetelný předobraz stojící Marie, dokonce podobně jako Marie v tmavomodrém plášti, posetém hvězdami. Přitom Isis stojí na srpku měsíce, tak jako žena ze Zjev. 12,1 a jako častá pozdější zobrazení Marie /viz průčelí chrámu Panny Marie Vítězné čili U Jezulátka v Praze na Malé Straně“¹⁹⁸.

Eset je tedy spojována s obilím jako hlavní obživou egyptského obyvatelstva, tuto vlastnost má společnou s bohyní Démétér. Podle Luthera H. Martina byly tyto dvě bohyně v helénismu ztotožňovány. Mají společný i moment hledání a bloudění, kdy Démétér hledá svou zmizelou dceru Persefonu a Eset zase Usira. Obě se také staraly o syna pozemské krá-

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ J.G.Frazer, 1994, s. 336-7.

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ J. Heller, 1988, s. 32.

lovny, která jim poskytla při jejich hledání azyl. A stejně tak byl zmařen pokus obou těchto bohyní o nastolení nesmrtelnosti tohoto jejich pozemského chráněnce¹⁹⁹.

Šíření této bohyně z Egypta koncem 5. století př. Kr. mělo za následek její sloučení s dalšími místními bohyněmi a vzájemné přejímání atributů. V čem se ale většina autorů shoduje je to, že přežila i nadvládu křesťanství, jako matka Hora, potažmo Krista, v římskokatolické mariologii²⁰⁰. „Žádný dobrý katolík by nepoklekl před obraz Isis, kdyby věděl, že je to ona. Přesto všechny mytické motivy, nyní dogmaticky připisované Marii jako historické osobě, patří také – a patřily v době a místě vzniku jejího kultu – této bohyni-matce všech věcí, kterých byly Marie i Isis místními projevy: matka-nevěsta zemřelého a vzkříšeného boha, jejíž nejstarší známé reprezentace musí být připisovány nejméně k datu 5500 př.n.l.“²⁰¹.

Mateřské vlastnosti bohyně Eset měla i bohyně **Renenutet**, řecky Thermutis, „živitelka“. Byla dárkyní plodnosti a úrody, paní špýcharů a stodol, kde jí byly zřizovány oltáře. Má vlastnosti hadí bohyně. Na její počest se konala osmý měsíc v roce slavnost „den, kdy se žne ječmen“. Slavnost se konala v den narození boha zrna Napre, kterého na obrazech drží Renenutet na klíně, nebo ho dokonce i kojí. Toto zobrazení odkazuje k její funkci ochránkyně a živitelky dětí. J.Heller uvádí zajímavou souvislost s helénisticko-judaistickou tradicí, v níž se vypráví, že faraónova dcera, která vychovala Mojžíše, se jmenovala Thermutis. Kromě těchto atributů je také patronkou lnu, dárkyní oděvů, a to nejen lidem, ale i bohům a mrtvým²⁰².

Sestrou Eset byla bohyně **Nebthet**, hospodyně, hospodářka, která nemá významné místo v Egyptském panteonu. Její původní místo kultu není

---

¹⁹⁹ L. H. Martin, 1997.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 64.

²⁰¹ J. Campbell, 2004, s. 42.

²⁰² J. Heller, 1988, s. 59.

známo, „jde jen o dvojnici Esety podle principu duality, tedy bohyni vytvořenou dodatečně pro potřeby tohoto mýtu. Jako manželka byla Sutechovi přiřazena asi jen pro symetrii s Usirem a Esetou“²⁰³.

6.4.4. Egyptské dárkyně života i smrti

Další důležitou egyptskou bohyní byla **Hathor**, bohyně lásky, radosti, hudby, zpěvu a tance. Jejím symbolem byla koruna s kravskými rohy okolo slunečního kotouče²⁰⁴. Tato koruna symbolizuje její vztah

Obrázek 22
Bohyně Hathor držící na
koleni sistrum, posvátný
hudební nástroj.
Nástěnná malba z hrobky
v Dér el-Medíně. 20. dyn.

k slunečnímu bohu Horovi, Hathor znamená „dům Horův“. Obvyklá byla představa Hathor jako obrovské krávy, která povstala z pravodstva, podle M. Gimbutas byla popisována jako prvotní had, který vládl na zemi²⁰⁵.

Jejím břichem bylo nebe. Svou nebeskou pova-

hou je spojována s Nut, svou mateřskou podobou zase s Eset. Je matkou krále, na některých obrazech je zachycena, jak v podobě krávy stojí nad králem, který pije z jejího vemene. Její

jméno bylo později přeneseno i na sedm sudiček, „sedm Hathor“, určujících osud novorozence²⁰⁶.

K této bohyni se také váže mýtus z *Knihy božské krávy*, v němž je zachyceno spiknutí lidí proti bohům, kterým v té době vládl Ré. Na naléhání ostatních bohů proměnil Ré své oko v Hathor, která v mýtu vystupovala jako krvelačná nestvůra, jež v podobě krávy požírala nebohé smrtelníky. Mýtus nakonec skončil pro lidstvo šťastně, jelikož Ré lstí bohyni opil a ona tak zbylé lidi nenašla.

²⁰³ Tamtéž, s. 34.

²⁰⁴ M. Vilímková, 1977.

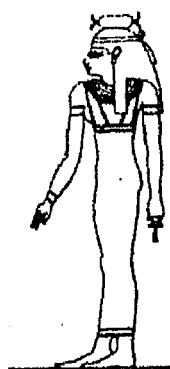
²⁰⁵ M. Gimbutas, 1991, s. 134.

²⁰⁶ J. Heller, 1988, s. 47.

Hathor v tomto mýtu splývá s bohyní **Sechmet**, „*Mocná*“, která byla bohyní války a moru. Zobrazována byla s hlavou lvice a se slunečním kotoučem obtočeným kobrou. Původně byla bohyní války, nositelkou nemocí, hlavně moru, a ničitelkou. Když bylo ve Staré říši její domovské město Mennofer ještě městem hlavním, její ničitelská funkce byla transformována do funkce obranné, kdy plivala oheň na faraónovi nepřátele²⁰⁷.

Obě dvě jsou projekcí Velké bohyně v její podobě dárkyně života i bohyně smrti. Představa krávy, krmící lidstvo svým mlékem, sahá až k paleolitickým „Venuším“.

Další bohyní války byla **Neit**, „*Hrozná*“, která byla také patronkou lo-

vu. Jejím atributem byl štít se dvěma zkříženými šípy. Je přímo zosobněním šípu, nadaného mocí. Zobrazována byla jako bohyně, držící v levé ruce luk a šípy a v pravé kříž života. Někdy byla její podoba redukována na symbol dvou zkřížených šípů, popřípadě na dva luky v pouzdru. Její původní podoba je

Obrázek 23
Bohyně Neit držící
v ruce *anch*, kříž
života.

panenská bojovnice, stejně jako Athéna nebo Diana.

Na základě jejího kultu vztahujícího se k vodě, bývá

někdy považována za pramatku jsoucna, zosobněného

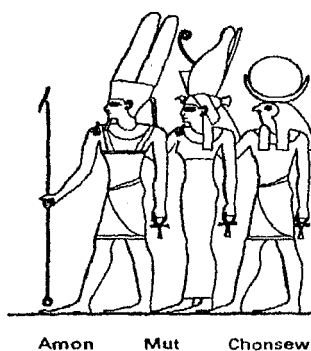
prazáplavou. Někdy se v této roli jeví jako oboupohlavní bytost. V kultu mrtvých měla spolu s Eset a Nebhtet roli ochránkyně mrtvého²⁰⁸.

Zajímavá byla postava **Amemet, Velké požíračky**. Tu na své posmrtné cestě potkal každý zemřelý, který neprošel před „soudním tribunálem“ dvaadvaceti soudců, jimž předsedal Usir, podsvětní bůh. Svědomí nebožtíka bylo položeno na váhu a pokud převážily skutky špatné nad dobrými, byl nebožák pozřen Velkou požíračkou Amemet a opět zrozen. S Amemet bývala ztotožňována bohyně **Taveret -Velká Země**,

²⁰⁷ Tamtéž, s. 38.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 64.

což byla ochránkyně rodiček. To naznačuje opět totožnost negativního a pozitivního aspektu jedné bohyně a také vlastnosti Velké bohyně, jejíž přirozeností je plodit, ale i požírat.

Obrázek 24
Bohyně Mut se svým mužským doprovodem.

S Amonem, který byl státním bohem Střední říše, byla spojována jeho manželka **Mut**. Byla to supí bohyně, která byla zobrazována se supím čepečkem, jenž představoval spojené koruny Horního a Dolního Egypta. Byla matkou boha

Chonsewa, měsíčního boha se sokolí hlavou. Jejím atributem, kromě supího charakteru, který po ní „zdědil“ její syn,

bylo snad pouhé manželství s Amonem a její mateřství. Byla „pouhým“ ženským doprovodem těchto dvou bohů, když ve Wesetu, hlavním městě tehdejšího Egypta, putovaly jejich sochy při oslavách svátku *Opet* z chrámů v Karnaku do Luxoru.

Podoba Bohyně jako supy je opět již z paleolitu, bohyně Mut ovšem již ztratila povahu Bohyně Smrti a Dárkyně nového života. Zde je opět redukována na pouhou společnici mužských bohů.

Pro chod dynastického Egypta byla důležitá také abstraktní bohyně **Maat**, která představovala spravedlnost, pravdu a řád, tedy opak Apopa, chaosu. Bývala zobrazována jako bohyně s jedním pštrosím perem na hlavě.

Faraón svým nástupem na trůn nastolil Maat, čímž ve své zemi ustanovil řád, což pak každý den rituálně opakoval. V této podobě je Maat jakousi abstrakcí, jejímž působením se věci vyvíjely tak, jak měly a lidé i jejich činy byli součástí uspořádání, jehož byla Maat tvůrcem, ale i zastáncem a záštitou. Maat napomáhala stabilitě řádu, jenž byl nezbytný pro chod tak organizované civilizace, jakou dynastický Egypt nesporně byl.

Ale Maat byla také průvodkyní zesnulého na jeho cestě. Byla spravedlností, která vypovídala o jeho skutcích a pokud byl jeho život žit v pravdě, „vezme umírajícího za ruku a sestoupí s ním do říše mrtvých“²⁰⁹ a jeho jméno není nikdy zapomenuto, „je připomínán pro svou dobrotu“²¹⁰.

Maat, jako personifikace řádu a spravedlnosti, je tedy abstraktní bohyně, jejíž podobu známe například z klasického Řecka v podobě Themis, která personifikuje řád v přírodě. Zastupují tedy řád, který je zpravidla cyklický, stejně jako je cyklická podstata samotné Velké bohyně.

6.5. Kréta

Než přejdu k náboženskému systému starověkého Řecka, musím zmínit minojskou kulturu, která vznikla na Krétě v 6. až 5. tisíciletí př. Kr. a trvala přibližně do 3. tisíciletí. V minojské kultuře a především v krétském náboženství hrály ženy, kněžky a Bohyně hlavní úlohu. Na tuto skutečnost nás upozorňují sošky ženských bohyň, které „se množí v průběhu neolitu: příznačná je pro ně zvonovitá sukně, která ponechává obnažená ňadra, a paže pozvednuté v gestu adorace. Ať už představují děkovné dary či „modly“, ukazují tyto sošky na náboženskou převahu ženy a zvláště pak na prvenství Bohyně“²¹¹.

Nejznámější minojské sošky Hadí Bohyně nebo jejích kněžek se dochovaly z podzemní schránky Druhého paláce v Knossu, pocházející z let 1600-1500 př.Kr. Mají dlouhé sukně zdobené paralelními pruhy, šachovnicí a síťovými motivy, korunu na hlavě, zobákovitou čapku a důmyslně upravené vlasy nebo spirálovité kadeře. Po jejich pažích se plazí hadi, svírají jejich pas nebo břicho, popřípadě se jim tyčí z jejich

---

²⁰⁹ Assman, 2003, s.42.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ M.Eliade, 1995, s.131.

čepce. Hadí Bohyně nebo její kněžka se objevovali i v průběhu prvního tisíciletí př.Kr. v Řecku.

Např.
tzv. „Dipylonský“ typ
terakotové figurky z
8.století př.Kr. s ha-
díma rukama,
objevené v Hérině
chrámu v Argosu,
byl zdoben řadami
teček, napodobující
hadí šupiny²¹². Na
Krétě byla Bohyně

Obrázek 25 Krétské hadí bohyně

zpodobňována také mezi různými zvířaty, v této podobě bývá nazývána „Paní zvířat“ a s jako takovou se s ní můžeme setkat i v náboženství Řeků.

Další podobou Hadí Bohyně z Kréty jsou sošky pruhované „Madony s dítětem“, sedící na židli nebo trůnu, s hadíma rukama, drobným nosem a výraznými očima, někdy se svinutým hadem vzadu na hlavě. Tato zobrazení se objevovala ve staré Evropě již po tisíciletí, na Krétě byla nalezena taková soška z 14-6. století př.Kr.

Spolu s Hadí Bohyní byl na Krétě uctíván také býk (nebo kráva?). M. Gimbutas ve své knize „*The Language of the Goddess*“ upozornila na podobnost mezi ženskými pohlavními orgány a býčí lebkou²¹³. Já jen dodám, že je zajímavé, jak se všude uvádí uctívání býka i přes jeho časté spojení s bohyní. Proč by to nemohla být kráva, která evidentně více

²¹² M. Gimbutas, 1991, s. 126-130.

²¹³ M. Gimbutas přejala tuto teorii od Dorothy Cameron.

souvisí s plodností (samozřejmě, že na tom mají zásluhu oba, ale přínos samice je vždy zřejmější...)?

Krétská kultura ovlivnila řeckou v mnoha směrech a mnoho posvátných míst řecké mytologie je právě na Krétě. Z Kréty také pravděpodobně pochází kult většiny řeckých bohů, například bohyně Déméter, jejíž eleusinská mystéria se poprvé objevila právě na Krétě²¹⁴. Tato mystéria naznačují opět souvislost mezi ženskou bohyní, zemí, smrtí a zmrtvýchvstáním. Jméno další řecké bohyně, Athény, se také objevuje již na tabulce nalezené v Knossu a pochází přibližně z roku 1400 př.Kr. Představovala krétskou patronku paláců a domácností, byla ochránkyní krále a hrdinů.

Stejně tak je známa i podoba a jméno krétské Artemis, **Eileithyia**. Její jméno znamená „*nosící děti*“, byla to tedy bohyně porodu. Existovala také v Řecku jako Dictynna, spojená s horou Dicte na Krétě, a jako Britomartis „*Sladká Panna*“, což je klasický epitet mladých a krásných bohů²¹⁵.

Kréta byla pravděpodobně posledním místem, kde si Velká bohyně udržela své výsadní postavení v kultu i ve společnosti ve své podobě Hadí Bohyně. V Řecku se samozřejmě také objevují epifanie Velké bohyně, ale jejich postavení již nedosahuje důležitosti bohyně z Kréty.

6.6. Řecko

Počátky starověkého Řecka sahají do 2. tisíciletí př.Kr., kdy na toto území přišel první řecký kmen, Achajové. Ti byli, jak jsem zmínila, silně ovlivněni tehdy vyspělou kulturou Kréty. Po vpádu Dórských kmenů na řecké území kolem roku 1200 př.Kr. došlo k invazi indoevropského náboženského systému. Tento systém a rozdělení nábožen-

---

²¹⁴ M. Eliade, 1995, s. 137.

²¹⁵ M. Gimbutas, 1991, s. 109.

ských představitelů do tří komplementárních funkcí popsal G. Dumézil. První funkci podle něho představují svrchovaní bohové, jejichž kompetence je magicko-právní, druhá je válečnická a třetí má mnohoznačný význam, který zahrnuje plodnost, blahobyť, mír, rozkoš, atd.²¹⁶.

Ovšem řecký pantheon nebyl klasickým příkladem indoevropského systému, zvláště proto, že jeho hlavní bůh, Zeus, přestože jinak odpovídá první funkci v Dumézilově smyslu, nebyl bohem prvních generací, nebyl stvořitelem. Klasické indoevropské schéma rozvinuli na půdorysu řeckého náboženství až Římané.

Co se týče postavení řeckých žen, byly stejně jako v celém středomořském světě ve stínu svého otce, či manžela. I řecká demokracie se stala čistě mužskou záležitostí. V právních záležitostech byl zástupcem ženy buď její otec nebo manžel, „pokud žádný z nich již nežil, pověřil městský stát poručnictvím některého úředníka. Širší možnosti měly ženy, které se zřekly manželského života a staly se družkami vážených měšťanů. Byly označovány jako hetéry, tj. přítelkyně. Nebyly to žádné pouliční prostitutky, ale byly vzdělané literárně, hudebně nebo filozoficky a stýkaly se s významnými osobnostmi“²¹⁷.

6.6.1. Chaos a kosmos aneb stvoření světa a první božské generace

Podle posvátných knih stoupenců pěvce Orfea byla na počátku všeho Noc (**Nyx**), a to v podobě ptáka s černými křídly. „Oplodněna větrem, snesla Pranoc stříbrné vejce do obřího klína Tmy. Z vejce se vyklubal syn vanoucího větru, bůh se zlatými perutěmi, nazýván Erós, bůh lásky“²¹⁸. Někdy bývá nazýván Prótoponos (Prvorozený mezi všemi bohy). „Dole ve vejci byla země a nahoře obloha, které se působením Eró-

²¹⁶ G. Dumézil, 1997, s. 62-69.

²¹⁷ R. Tůma, 2005.

²¹⁸ K. Kerényi, 1996, s.22.

*ta spářily a zplodily dvojici sourozenců Ókeana a Téthyi*²¹⁹. Jak praví Orfeova báseň: „*To krásně plynoucí Ókeanos první obcovat počal: Téthyi za ženu pojal, je oba stejná povila matka*“²²⁰. Tou byla ta, která snesla stříbrné vejce, Noc.

Podle Hésioda, sedláka a básníka, nejdříve povstal chaos. Poté vznikla Gaia s klenutou hrudí a Erós. Z chaosu pochází Erebos, temnota podsvětních hlubin, a Nyx (Noc). „*Nyx zplodila Aithér, nebeské světlo, a Hémeru, Den, když se v lásce spojila s Erebem. Gaia zplodila především sobě rovné hvězdné Nebe, Úrana, aby ji kol dokola obklopoval, (...) a také pusté pěnlivé moře, Pontos. A to zrodila bez Eróta, aniž byla oplodněna*“²²¹.

Dle orfeovské verze je tedy prvotní matkou Nyx, Noc, po ní následuje Téthis, prapůvodní vládyně a bohyně moře, matka v pravém slova smyslu, která Okeánovi porodila 3000 synů a 3000 dcer! To je zřejmě starší verze, kdy byl původ světa ještě spojován s mořem, jako prapůvodním působištěm Velké bohyně. Dle Hésioda, který zpracovává mýtus z pohledu zemědělského, je matkou již Gaia, Země.

6.6.2. Telurická Matka Gaia a její děti

Gaia tedy byla obklopována Uranem, Nebem, a ten s ní zplodil tři Kyklopy a tři Hekatoncheiry, storuké obry s padesáti hlavami.

Úranos poté plodil s Gaiou každou noc děti, které ale kvůli své nenávisti nepouštěl na světlo. Proto si Gaia vymyslela lest, kterou za ní vykonal její nejmladší syn, Kronos. Ten vykastroval svého otce Úrana ocelovým srpem, který vlastnoručně vyrobila Gaia. Poté mohlo všech šest synů (Ókeanos, Koios, Krios, Hyperión, Iapetos a Kronos) a dcer (Theia,

---

²¹⁹ Tamtéž, s.22.

²²⁰ Tamtéž, s.23.

²²¹ Ibid.

Rhea, Themis, Mnémosyné, Foibé a Téthys) vyjít na světlo. Ti byli nazýváni Titáni.

Z kapek krve, které po kastraci Gaia zachytila, porodila **Erinye** („Mocné“), Giganty a Jasanové nymfy. Z Úranova údu, který padl do moře, se zrodila **Afrodité**.

Jak je zde zřejmé, byla Gaia skutečnou neolitickou Bohyní Matkou, Matkou Zemí. Po ní převzaly mateřskou úlohu Titánky. **Theia** porodila Hyperiónovi Héliu, boha slunce, **Selénu**, Lunu a **Éós**, Zoru, což byla bohyně ranních červánků.

Foibé a **Koios** měli **Létó**, která byla matka **Artemis** a Apollóna, a jejich vnučkou byla **Hekaté**. Roly klasické Bohyně Matky však po Gaie převzala její dcera **Rhea**²²², která se spojila s Kronem a počali spolu Olympské pokolení bohů, třetí a poslední vládnoucí božskou generaci. Kronos, jakožto královský bůh po otci Úranovi, však své děti polykal, aby se některé z nich neujalo vlády po jeho vzoru. To se nakonec povedlo Diovi, který svého otce, poté co ho jeho matka Rhea před Kronem ukryla, spoutal a odnesl ho na Ostrov Blažených, kde od té doby Kronos pobývá. Doba jeho vlády byla považována za Zlatý věk. Pak Zeus donutil otce vyvrhnout své souzence a osvobodil také Kyklopy, kteří mu z vděčnosti věnovali hrom a blesk, symboly jeho moci²²³.

Předposlední božskou generaci tedy tvořili Olympané, tři sestry **Hestie**, **Déméter** a **Héra** a bratři Hádés, Poseidon a Zeus. Tito si rozdělili pole své působnosti: Zeus byl bohem nebe, ročních období a blesku, určoval rovnováhu vesmíru, Poseidon byl bohem moře a Hádés bohem podsvětí.

Hestie byla bohyní domácího krbu, byla ochránkyní nehasnoucího ohně, který byl v každé rodině opatrován ženami. Při svatebním průvo-

---

²²² Ve skutečnosti je Gaia a Rhea oddělena jen u Hésioda, jinak tyto bohyně splývají v jednu velkou Bohyni Matku.

Kult Velké matky přišel do Řecka několikrát. Nejdříve byla známa pod jménem Rhea, později například pod fryžským jménem Kybelé. Byla to bohyně mnoha jmen.

²²³ Tamtéž, s. 27.

du směřujícím do novomanželského domu nesla nevěstina matka pochodeň, zapálenou od domácího krbu, kterou byl zažehnut i oheň nový. Zajišťovala se tak kontinuita rodu po ženské linii, zároveň se tak uvedla Hestie do domu novomanželů²²⁴. Snad to odkazuje k dávným dobám, kdy ženy měly zakládající postavení v každém rodu, naznačuje to jistým způsobem matrilinearitu předřecké společnosti.

Symbolika domácího krbu jako středobodu rodinného života a rodiny, spojená s ženskou-kněžskou, potažmo božskou funkcí, sahá pravděpodobně až do prehistorie²²⁵. Vykopávky vynesly na povrch ženské figurky z vrchního paleolitu, nalezené poblíž ohniště, podle některých badatelů mohly představovat prabáby, zakladatelky rodu²²⁶.

Kult Hestie měl tedy veskrze soukromou podobu, přesto se nedá říci, že by byl bezvýznamný. Jeho prostřednictvím se symbolicky předávala moudrost žen z generace na generaci, zajišťovala se tak kontinuita kultu Velké bohyně, jejíž sférou jsou všechny podoby života.

6.6.3. Obilná bohyně, matka, dcera a smrt

Obrázek 26
Bohyně Démétér držící
v ruce svazek obilí, svůj
symbol.

Démétér byla naproti tomu nejuctívanější bohyní Řecka. Byla to bohyně půdy, obdělávané země, byla spjata s obilím, „*Dá bylo prastaré jméno pro Gá, Gaiu. Dé-métér nebo Dá-métér nesla pravděpodobně ve své roli „Matky-Země“ toto jméno a v téže roli měla za manžela Poseidóna*“²²⁷. Podle Kerényiho

²²⁴ J. Komorovský, 1997, s. 13.

²²⁵ Stejně jako byla tato představa rozšířena v čase, šířila se i v prostoru. Proto najdeme ženské kněžky, prabáby rodu, starající se o oheň všude na světě. Například na Sibiři je tato představa rozšířena mezi všemi národy. Oheň sám zde má podobu „matky ohně“ („fadzja-mama“). Někde měla podobu děvčátka, jinde stařeny.

²²⁶ Tamtéž, s. 10.

²²⁷ K. Kerényi, 1996, s. 141.

představovala Démétér ve svém manželském spojení s Diem alter Ego Velké matky Rhey, „*kteřá se svým vlastním synem zplodila Persefonu a v ní se znovuzrodila – mystérium, o němž se nevyprávělo příliš otevřeně. Ve spojení s Poseidonem byla Démétér Zemí plodící rostliny a zvířata, a mohla proto na sebe brát podobu obilného klasu nebo klisny*“²²⁸. Toto je součást Eleusinských mystérií, díky kterým se kult Démétrý a její dcery Persefony šířil za hranice Řecka a byl v dobách křesťanství skoro synonymem pro pohanství.

Démétér byla úzce spjata s vepřem. V evropském folklóru bývá vepř často vtělením obilného ducha, stejně tak i Démétér, proto je možné, že bývala dříve přímo tímto zvířetem, tedy bohyně obilí ve zvířecí, konkrétně prasečí podobě. V uměleckých zobrazeních bývala Démétér zobrazována s vepřem v náručí nebo v jeho doprovodu a při samotných Démétriných mystériích jí bývalo toto zvíře obětováno. „*Při thesmoforiích bývalo zvykem házet prasata, kobližky a borové větve do „propastí Démétrý a Persefony“, což byly zřejmě posvátné jeskyně nebo sklepení*“²²⁹. Tento rituál byl vysvětlován jako napodobení okamžiku, kdy Hádes unesl Persefonu a zmizel s ní v propasti vedoucí do jeho podsvětní říše, čehož se náhodou zúčastnilo stádo vepřů pasoucích se opodál se svým pasáčkem jménem Eubúleus. Prasata vhazovaná při rituálech do jeskyní napodobovala tedy zmizení vepřů v okamžiku sestupu do podsvětí samotné bohyně a mohla být také přeneseně zpodobněním této bohyně²³⁰.

Frazer také zmiňuje portrét Černé Démétrý s koňskou hlavou a hřívou na ženském těle ve Figalejské jeskyni v Arkádii. Legenda, podle Fraze-
ra, vypráví o Démétré z Figaleie, a o tom, že kůň byl jednou ze zvířecích podob, kterou na sebe bral bůh obilí ve starověkém Řecku stejně jako v novodobé Evropě. Když Démétér hledala svou dceru, „*vzala pryč*

²²⁸ Tamtéž, s. 142.

²²⁹ J.G.Frazer, 1994, s. 408.

²³⁰ Tamtéž, s. 409.

na sebe podobu klisny, aby unikla Poseidónovu dvoření, a uražena jeho dotěrností utekla ve hněvu do jedné jeskyně nedaleko Figaleie v horách západní Arkádie²³¹. Démétér z obavy před nápadníkem zůstala v jeskyni tak dlouho, že veškerá zeleň na zemi uhynula a všude se prostíral stín hladu. Bohyně nakonec vyslyšela prosby lidí i bohů a svůj

úkryt opustila. Na památku této události nechali místní lidé postavit sochu Černé Démétér s koňskou hlavou oblečenou v dlouhý černý šat.

Démétér zde symbolizuje odvrácenou tvář bohyně obilí v její hladové podobě nedostatku, neúrody nebo prostě jen zimy, kdy veškerá zeleň přežívá ve své neživoucí podstatě ukrytá hluboko v zemi.

Obrázek 27

Persefoné držící v ruce granátové jablko, díky kterému se musela cyklicky vracet do podsvětí.

Dcerou Démétér byla **Persefoné**, personifikace mladého obilí nového roku, zatímco její matka byla personifikace starého obilí roku předchozího, které muselo podstoupit symbolickou smrt, aby se obnovilo v novém obilí, dceři²³².

Tuto smrt ale podstupovala i sama Persefoné poté, co ji Hádes unesl do podsvětí²³³. Hádes ji unesl s tajným svolením Dia, ale bez vědomí její matky. Démétér chodila zničeně po Zemi a hledala svou dceru. Desáté-

²³¹ Tamtéž, s. 410.

²³² Tamtéž, s. 348.

²³³ Hádes, jak jsem již zmínila, byl bohem podsvětí, byl jedním z trojice bohů, kteří vládli světu. Původně byl ovšem „jen“ temnou stránkou jasného boha Dia. Podle Kerényiho byl v řecké mytologii svět rozdělen na tři části. A to proto, že byl nejdříve zřejmě podřízen vládě trojitě bohyně, ke které bylo až později přiřazeno mužské božstvo jako manžel/syn, anebo proto, že k nejstarší Velké bohyni, Matce bohů, patřili od nepaměti tři synové. Dvojice starších bratrů k sobě navzájem lnoucích, a třetí, nejmladší, který měl převzít vládu. Zde je patrná zásada dle níž vládne buď ženská nebo mužská trojice.

Při vzniku světa jsme se setkali se třemi bohyněmi – mořskou Téthys, bohyní Noci a Gaiou – Matkou Zemí. Tuto trojjedinou bohyni považuje Kerényi za Měsíc, díky třem tvářím měsíce – přibývání, úplňku a ubývání měsíce. Tak jako byly tyto tři prvotní matky trojjediné, může být také jejich pokračování v podobě Rhei, Démétér a Persefony považováno za trojjedinou bohyni matku vztahující se k Zemi, plodnosti, úrodě, ale opět také ke smrti a zmrtvýchvstání.

ho dne jí **Hekaté**, bohyně měsíce, prozradila, že jí unesl Hádes. Nechala si v Eleusis postavit chrám a v něm truchlila pro svou dceru. Na Zemi seslala strašnou neúrodu, ze země nevzešlo jediné semeno. Zeus, z obavy, že nikdo z lidí hlad nepřezije a nebude ho mít kdo uctívat, seslal za bohyní posly. Démétér ale nechtěla na božský Olymp, dokud neuvidí svou dceru. Hermes proto žádal Háda, aby Persefonu vydal. Ten svolil, ale Istí přiměl Persefonu, aby snědla jádro granátového jablka. Tato skutečnost způsobila, že se Persefona musela po dvou třetinách roku strávených s matkou a ostatními bohy vracet do podsvětí ke svému choti. Na jaře se opět vracela na svět mezi bohy a s ní i všechna zeleň a úroda. Toto je součást eleusinských mystérií, jejichž obsah byl přístupný pouze zasvěceným.

Podle některých tradic byla matkou Persefony Démétér i Rhea v jedné osobě. Někdy se dokonce uvádí, že syna, kterého měla Persefona s Hádem²³⁴, zplodil bůh s matkou, která je „známa pod mnoha jmény, nadto ještě jako matka a dcera : jako Gaia a Rhea, jako Rhea a Démétér a ve svém vztahu k Hádovi hlavně jako Démétér a Persefoné“²³⁵.

Kerényi také tvrdí, že bohyně se kterou Zeus zplodil Persefonu byla původně jeho matka Rhea a Démétér se objevuje později, jako třetí postava vsunutá mezi matku a dceru, které byly v Řecku dříve. Démétér se uvádí jako Rheino alter ego, které však splývá také s Persefonou: „Zeus prý – tak se výslovně praví- zplodil Dionýsa s Démétrou nebo s Persefonou“²³⁶. Zeus se ke své dceři připlížil v podobě hada a té se pak narodil Dionýsos, který měl být novým, již šestým, světovládcem. Byl však na popud žárlivé Héry roztrhán na sedm kusů Titány, kteří si z něho udělali hostinu. Byli za to Diem sražení bleskem zpět do Tarta-

---

²³⁴ Který byl mnohdy totožný přímo s Hádem, byl totiž označován stejnými jmény jako bůh podsvětí, Plútos, Eubúlos, což znamená „Bohatý“, „Přijímající mnoho hostů“, „Dobrý rádce“.

²³⁵ K. Kerényi, 1996, s.175.

²³⁶ Tamtéž, s.189.

ru²³⁷. Jak Rhea, Déméter, tak i Persefoné představují všechny vtělení Velké bohyně v jejím aspektu plodnosti, nadto má ještě Persefoné, jako paní podsvětí, charakter Bohyně Smrti, v jejím případě však spíše převažuje její symbolická úloha při znovuzrození obilí, a tím i života. Její role je zde velice podobná mezopotamské bohyni Ninlil, která byla také násilím podmaněna mužským bohem a díky tomu se z bohyně plodnosti a obilí stala bohyně podsvětí.

6.6.4. Hadí bohyně nebo žárlivá manželka?

Další z bohýň první generace Olympanů byla **Héra**. Podle M. Gimbutas ji Alcaeus na začátku 6. století př.Kr. nazývá „*původce všech věcí*“, její

Obrázek 28
Bohyně Héra

jméno je spojováno se slovem Hōrā, „*roční období*“ a její svatyně byly v údolích, poblíž vodních živelů a pastvin. Kromě figurek s velkýma kulatýma očima a dlouhou sukní, byly v jejích svatyních nalezeny také terakotví hadi, rohatá zvířata a mlád'ata. Byla spojována s pastevci a rohatými zvířaty, obzvláště s krávy a telaty. Homér ji nazýval „*s kravým obličejem*“, *boōpis*²³⁸. Je tedy přímou pokračovatelkou Hadí Bohyně z Kréty a v tomto kontextu také Velké bohyně, střežící tajemství znovuzrození skrze cyklickou hadí „smrt“.

Héra se objevuje s korunkou a vlastní magické rostliny, jak dokazují mince z Knossu a Tyliosssu ze 4. a 3. století př.Kr. Každý rok obnovuje Héra své panenství koupáním v prameni Kanathes, což může být alegorickým vyjádřením každoročního hadího svlékání z kůže. Héra a Athéna na sebe v Homérovi braly také podobu holubice, které byly považovány

²³⁷ Jak uvádí K. Kerényi byl v řecké mytologii, kromě rohatého syna podsvětní bohyně, kterého porodila Diova dcera a podzemní dvojnice Velké matky, ještě druhý Dionysos, syn Semely, dcery krále Kadma. Semele, lidská matka Dionýsa, sehrála důležitou roli v dalším vývoji náboženských představ. Její vstup na Olymp, přestože byla pouhou smrtelnicí, byl předlohou pro známější nanebevzetí Panny Marie.

²³⁸ M. Gimbutas, 1991, s. 134.

za prorocké ptáky, znamení a duchy smrti, stejně jako symbolická vyjádření Velké bohyně.

Po své patriarchální proměně se Héra stala poslední a největší manželkou Dia, proto v této své redukované podobě představovala velkou bohyni manželství. „*Formou manželství, kterou Héra jako bohyně manželství střežila, bylo jednoženství doplněno také jedním mužem*“²³⁹. V těchto představách to byla žárlivá bohyně (čemuž se díky Diově pověsti nelze ani divit) a mstila se na manželových milenkách i dětech. Její přívlastky vyjadřují „*trojjedinnost a určitou periodičnost připomínající měsíční fáze: Pais (Dívka), Telená (Naplněná), Chéra (Osamělá)*“²⁴⁰. Souvisí to zřejmě s představou, dle níž se každým rokem obnovovalo Hérino panenství. Stejně tak připomínají již zmiňované hadí svlékání a tím obnovování života a v neposlední řadě se jedná o trojí podobu ženství, vyjádřenou symbolicky fázemi měsíce.

Dle některých hypotéz je Héra ale i další z mnohých personifikací Země Matky, a to především díky *hieros gamos* připomínaných na mnoha místech, vztahujících se k sňatku boha bouře se Zemí Matkou, Dia s Hérrou²⁴¹. A to opět v podobě býka a krávy, symbolických zvířat Velké bohyně.

Héra měla s Diem tři děti: Hébu, která je považována za Pais, dívčí obraz své matky, Area (boha války) a Eileithyii, která byla božskou pomocnicí při porodech. Sama ze sebe pak Héra zrodila Hérafaista, božského kováře. Tato její partenogenetická povaha připomíná opět původní představu Velké bohyně, dárkyně života, která ke svému tvoření nepotřebovala mužský princip.

---

²³⁹ K. Kerényi, 1996, s. 123.

²⁴⁰ Tamtéž, s.93.

²⁴¹ M. Eliade, 1995, s.263.

6.6.5. Dcery Diovy

Toto byly tedy bohyně první generace Olympanů, druhou generaci tvoří Diovi děti, které zplodil s různými bohyněmi. Jsou jimi Áres, Apollón, **Artemida**, Hermés, Hefaistos (v jeho případě je Diovo otcovství sporné, srov. výše) a **Athéna**²⁴².

Artemidina matka byla Létó, jejím otcem byl Zeus. Létinou matkou byla **Foibé**, která byla bohyní měsíce (*Čistou, Očišťující, Odstrašující, Nedotknutelnou*). Od toho se také odvozuje Apollónův a Artemidin vztah k tomuto nebeskému tělesu. Létó, Apollón i Artemida byli dříve

Obrázek 29
Bohyně Artemis, Velká
bohyně jako Paní zvířat

než v Řecku uctívání v Malé Asii. Héra, ve své podobě žárlivé manželky, seslala na Létó porodní potíže, protože nechtěla, aby se Diovi levobočci vůbec narodili. Létó kvůli tomu rodila devět dní, nikdo (žádná země) jí totiž nechtěla kvůli Hérinu hněvu dovolit spočinout.

Artemis byla klasickou ukázkou Velké bohyně jako „Paní zvířat“. V této své podobě byla lovkyní i ochránkyní divoké zvěře. Byla to panenská bohyně, netečná vůči lásce (Afrodita na ní nemě-

la žádný vliv). Bývaly jí zasvěceny dívky od devíti let věku, které u ní zůstávaly zasvěceny dokud nedosáhly věku na vdávání.

Přes svou panenskost však byla zároveň mateřskou bohyní, i ochránkyní u porodu. Tuto svou vlastnost získala záhy po svém narození, když pomáhala matce přivést na svět svého bratra, Apollóna. I přesto se ale věřilo, že její šípy mohou zabít rodičku ihned po slehnutí, takže měla ve své mateřskosti opět i aspekt smrti. Stejně jako její bratr, tak i Artemis mohla působit na uzdravení, naproti tomu byla ale i příčinou některých nemocí, jako jsou lepra, vzteklna nebo dna, které šířila²⁴³.

²⁴² R. Martin, 1993.

²⁴³ R. Leadbetter, 1999.

„Někdejší paní hor a vládkyně zvířat středomořské prehistorie si velmi záhy přisvojila vlastnosti bohyní matek, aniž přitom ztratila své nejarchaičtější rysy: patronky lovců, divoké zvěře a mladých dívek“²⁴⁴. Maria Gimbutas ovšem tuto teorii s Eliadem nesdílí. Podle ní se totiž nikdy tyto dvě bohyně neoddělily, tudíž se nemohly ani následně sloučit. Ve skutečnosti jsou to pouze dvě různé podoby jedné Bohyně, která na sebe jednou bere podobu panenské lovkyně a podruhé zas má podobu matky. Artemis byla uctívána více v Malé Asii, než v Řecku. V Efezu jí byl postaven chrám, jeden ze sedmi divů světa. Zde byla ale uctívána především její podoba bohyně plodnosti a byla spojována s **Kybelé**, asijskou Velkou Bohyní Matkou. Její zobrazení z této oblasti se také

Obrázek 30
Artemis z Efezu v její podobě Velké Matky.

v mnohém liší od pevninského Řecka, kde byla znázorňována především ve své podobě lovecké bohyně s lukem a šípy, zatímco v Efezu měla podobu spíše východních bohyň. Artemis zde stála vzpřímeně a na její hrudi bylo množství „hrbolků“. Někteří je považují za bradavky, jiní zase za býčí varlata, která jí bývala obětována²⁴⁵.

Jako Paní Zvířat jí byl zasvěcen jelen, ona sama se v jelena (spíše v laň) i proměňovala, což je u tohoto typu bohyně časté. Ve své mateřské podobě byla uctívána jako Elaphaia, „*Samice červeného jelena*“, v podobě panenské lovkyně měla zase podobu Elaphebolia, „*Ta která zasáhne nebo udeří červeného jelena*“. Socha Artemis na jejím chrámu v Arkádii měla na sobě jelení kůži. Při jejím svátku jí byli obětováni jeleni a medové koláčky ve tvaru jelena. Stejně tak byl řecký Actaeon proměněn v jelena a později roztrhán vlastními psy, protože pozoroval Artemidu koupající se v lesní tůni.

²⁴⁴ M. Eliade, 1995, s. 263.

²⁴⁵ R. Leadbetter, 1999.

Druhé zvíře, jež jí bylo zasvěceno a hrálo důležitou roli v mýtech spojených s touto Bohyní, je medvěd, popřípadě medvědice. Vypráví se, že jedna z nymf, které tuto panenskou bohyni doprovázely, jménem Kallisto, byla proměněna Artemidou v medvědice²⁴⁶, poté co Bohyně zjistila, že se nechala svést Diem. Syn, který vzešel z tohoto spojení byl Arkas, prapředek Arkádie. Kallisto byla Artemidou zabita a vzešla na nebe v podobě Velké Medvědice²⁴⁷. Její další jména byla Megisto nebo Themisto, což jsou ve skutečnosti všechno epiteta Artemidy. V současném Řecku, přesněji v jeskyni Acrotiri poblíž starověké Kydonie na západní Krétě, je 2. února slaven svátek na počest *Panagia Arkoudiotissa* „Medvědí Panny Marie“²⁴⁸. Obě tato zvířata, medvěd i jelen, jsou posvátná zvířata Velké bohyně, provázející ji již od paleolitu.

Poslední aspekt této bohyně, který nesmím opominout, je její spojitost s lunou a lunárním cyklem, což je pro Velkou bohyni typické opět již od pravěku. Tento aspekt zdělila Artemis po své babičce Foibé a měla jej společný jak se svým bratrem, tak s další významnou bohyní řeckého panteonu, totiž s **Hekaté**. „*Artemis a Hekaté jsou jedna, lunární Bohyně lidského cyklu se dvěma aspekty: jedna stojící na začátku tohoto cyklu, druhá na jeho konci; jedna mladá, čistá a krásná, spojená s mladým životem, druhá strašná, spojená se smrtí*“²⁴⁹. O této bohyni se ovšem zmíním později u trojjediných bohyň spojených se smrtí.

Druhou Diovou dcerou byla **Pallas Athéné**. Ale její původní podoba, sahající až do paleolitu, je Ptačí Bohyně, konkrétně na sebe brala podobu sovy. Sova je již od prehistorie posel smrti, ale kromě své zlověstnosti představuje na druhou stranu i moudrost a věštecké schopnosti. Což obojí jsou schopnosti i Athény. Skrze smrt přináší tato bohyně i

²⁴⁶ Podle Ovidiových Proměn ji v medvědice proměnila žárlivá Héra a na nebe se dostala spolu se svým synem díky Diovi, který tím zabránil Arkasovi, aby ji v podobě medvědice zabil. Srov.: Ovidius, Proměny, Praha, 1969.

²⁴⁷ Ibid.

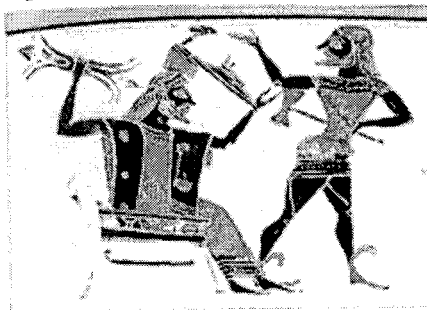
²⁴⁸ M. Gimbutas, 1991, s. 116.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 208.

regeneraci, což naznačují mnohdy i oči soví bohyně, které mají podobu spirály nebo přímo stočeného hada.

Původní podoba Athény jako mocné Ptačí, Soví Bohyně²⁵⁰, vládkyně nad životem a smrtí, musela zákonitě projít patriarchální hybridizací. Tou byla Athéna přeměněna na militarizovanou postavu nesoucí štít a helmici. Ještě absurdnější je představa jejího narození z hlavy Dia, vládnoucího boha řeckých Indoevropanů. Přesto podle M. Gimbutas existuje vysvětlení: Zeus, jako bůh hromu měl podobu býka (což je univerzální indoevropská podoba tohoto boha), býk byl ale původně symbolem nebo inkarnací Velké bohyně. Proto může být zrození Athény z hlavy býka/Dia pouhým patriarchálním přepisem prastaré představy zrození z býčí/kravské lebky, symbolu dělohy, v symbolickém systému Staré Evropy²⁵¹.

Z původní mocné bohyně se v řecké mytologii stala z Athény bohyně

Obrázek 31

Athéna, rodící se v plné zbroji z hlavy Dia.

moudrosti, války a řemesel, jejíž uctívané zvíře byla sova. Její jméno se objevuje již na tabulce nalezené v krétském Knossu, pocházející přibližně z roku 1400 př.n.l.

Představovala krétskou patronku paláců a domácností, byla ochránkyní krále a hrdinů²⁵². Pro Řeky

symbolizovala odvahu a rozvážnost, kteroužto zdědila po své matce, **Métis**,²⁵³ „Rozvážnost“, kterou ovšem Zeus před porodem pozřel a porodil Athénu sám ze své posvátné hlavy²⁵⁴. Athéna mu z ní vyskočila ve

²⁵⁰ V *Odyseji* se jednou Athéna změnila v supa, což je také symbol smrti.

²⁵¹ Tamtéž, s. 318.

²⁵² J. Campbell, 2004, s. 146.

²⁵³ J. Campbell ji uvádí jako dceru prvotní dvojice z vesmírných vod, Okeány a Tethys, kteří byli přesnými protějšky mezopotamského Apsúa a Tiámat. Jejich nejstarší syn byl Mummu, Svět, Logos, Pán pravdy a znalosti, tedy moudrost. Stejně tak i Métis byla bohyně moudrosti.

²⁵⁴ Již zmiňovaný velký mytologický kotrmelec ospravedlňující patriarchální postavení boha Dia. Dle Campbella to připomíná Adama, z jehož žebra vznikla Eva. A Eva

válečné zbroji zářící zlatem, což určovalo její vztah k válečnictví. Přesto nebyla klasickou bohyní válek. Díky tomu, že symbolizovala rozvážnost, podporovala také bojovníky, kteří vyznávali tuto ctnost stejně jako ona. Klasický bůh války v tom zběsilém, afektovaném smyslu byl Áres. Její postava byla spojena s řemesly, jako je předení, tkaní, ale i s metalurgií, byla ochránkyní kovářů a kovolijců. „Z řeckých mýtů víme, že Athéna vynalezla pozemské výrobky, předení a tkaní, flétnu, trumpetu, pluh, hrábě, volí spřežení, uzdu, vůz a dokonce i loď. Byla stejně jako její předchůdkyně, Ptačí Bohyně, Dárkyní Všeho, tedy také Dárkyní Řemesel“²⁵⁵.

Athéna byla vždy považována a uctívána jako Parthenos, „Panna“, ale „zároveň byla vzývána jako Métér – Matka“²⁵⁶. Existovala vyprávění, dle kterých dokonce i přes své panenství porodila Athéna dítě, jehož otcem byl Héfaistos. „Vyprávělo se, že Héfaistos žádal, aby mu (...) dali Athénu za ženu. Bylo mu také vyhověno a už si ji vedl na svatební lože. Když však vedle ní ulehl, bohyně zmizela. Tak padlo semeno na Zem. Bohyně Gaia – zvaná také Chthón – zrodila z něho Erichthónia, božské dítě athénské Akropole, a odevzdala novorozeně Palladě Athéně“²⁵⁷. Athéna měla i v Řecku svou temnou stránku, podobnou Persefoně. Aristoteles údajně tvrdil, že se za jménem Athény skrývá ve skutečnosti měsíc. Další temnou stránku této bohyně představuje její magická mocná ochrana, kterou nosila na hrudi. Byla jí Medúzina hlava, připevněná za své příšerné vlasy z kroutících se a syčících hadů²⁵⁸.

Athéna tak představuje již patriarchálně redukovanou Velkou bohyni, která si sice zachovala své atributy, jako soví podobu nebo spojení s řemesly, stejně jako paradox panenství s mateřstvím, ale její sféry

---

byla v předhebrejské inkarnaci družkou hada a na Krétě byly dary poskytované Athéně adresovány hadí bohyni.

²⁵⁵ M. Gimbutas, 1991, s. 67, (překlad K. Titěrová).

²⁵⁶ K. Kerényi, 1996, s. 97.

²⁵⁷ Ibid.

²⁵⁸ J. Campbell, 2004, s. 148.

vlivu jsou již omezeny. Podléhá již zkreslení, díky kterému se nám její podoba transformovala na bohyni moudrosti a války, která ztrácí na své původní síle vlivem mocného otce a jediný způsob jak vzdoruje svým mužským protějškům je její panenství, které je ovšem představováno ne jako počátek koloběhu, ale jako jakýsi vzdor.

6.6.6. Bohyně sahající za olympské časy

Toto byly bohyně sídlící na Olympu, ale Řekové uctívali i bohyně a bohy, jejichž stáří sahá dále až za časy Olympanů, a proto byla i jejich moc větší. Ani Zeus například nemohl odolat touze, kterou na něj seslala Afrodité, a nemohl také vzdorovat osudu, který stanovily Moiry.

Obrázek 32
Zrození Afrodity, 1516.
Autor M. D. Da Ravenna

Afrodita byla Velkou Bohyní plodnosti toužící po lásce a rozkoši a obé také rozdávající. Byla na nebi jako Večernice a Jitřenka, tedy Venuše, jako její zvíře byla uctívána holubice, což je ovšem také symbol smrti. Její orientální předchůdkyní je Ištar a Aštoret. Afrodita byla manželkou Héfaista a za milence měla, kromě

jiných, také boha války Area. Podle jiných verzí byl i Arés jejím manželem.

Představovala mocnou bohyni lásky, již mohla ovládat všechny bohy, kromě tří bohů, které ovládnout nemohla. Byly to Athéna, Artemis a Hestie.

Pro Athéňany byla nejstarší Moirou a spolu s Moirami a Erinyemi byla pokládána za dceru Krona, jinak je za jejího otce považován Úran, respektive jeho useknutý úd, který Kronos odhodil do moře. „*Kolem nesmrtelné pokožky se utvořila bílá pěna (afros), z té vznikla dívka a vzápětí vzrostla*“²⁵⁹. Z moře vystoupila na Kypru, kde jí přivítali Hóry a

²⁵⁹ K. Kerényi, 1996, s.57.

oblékly ji. Kypr, jako domovská oblast této bohyně, může být také vysvětlením její spojitosti s Astartou (Aštoret) a nakonec i s Ištar. Po kolonizaci Kypru si sebou semité přinesli také své bohy, mezi nimi také Afroditu – Astartu a Adonida²⁶⁰. Svatyně, kterou v Pafu Afrodité postavili, byla jedním z nejslavnějších starověkých chrámů. Pravděpodobná je domněnka, že zde původní obyvatelé uctívaly svou bohyni plodnosti, jejíž místo zaujala semitská Astarta či Baalath. Zpodobením této mateřské bohyně byl prostý bílý kužel nebo pyramida, s nímž se setkáváme jak při zobrazení Astarty v Byblu, tak u místní bohyně ve městě Perga v Pamfýlii, kterou Řekové nazývali Artemis²⁶¹.

Ke kultům těchto bohyní plodnosti patří také tzv. chrámová neboli posvátná prostituce. Tu provozovaly neprovdané „panny“ na Kypru, ale i např. v Babylónu a jiných místech západní Asie. *„Bez ohledu na motiv nebyl zřejmě tento obyčej chápán jako vilné orgie, ale jako slavnostní náboženská povinnost, konaná ve službách velké západoasijské Matky Bohyně, jejíž jméno se od místa k místu měnilo, ale typ zůstával týž. Tak v Babylónu se každá žena, bohatá či chudá, musela jednou za život podvolit obětím cizince v chrámu Myllity, to je Ištary neboli Astarty, a obětovat bohyni odměnu získanou tímto posvěceným smilstvem“*²⁶².

K jejímu jménu Afrodité, které znamená „milostná rozkoš“, se pojila také různá přízviska. Ta vyjadřují jiné stránky povahy a moci této bo-

---

²⁶⁰ Příběh Adonise a Afrodity dával již Frazer do souvislosti s ještě dávnějším příběhem o sestupu Inanny/Ištar do podsvětí a její výměnou za Dumuziho/Tamúze. Řekové si tento příběh vypůjčili a přeobsadili jej svou bohyní lásky a plodnosti, Afroditou. Podle Řeků byl Adónis půvabný mladík, kterého milovala Afrodité. Jako malého chlapce jej Afrodita schovala v truhle, kterou svěřila do opatrování mocné bohyni podsvětí Persefoně. Když ale Persefona truhlu otevřela, odmítla krásné dítě Afrodité vrátit. Bohyně lásky k ní sama sestoupila do podsvětí, ale osvobodit svou lásku z moci podsvětí bohyně sama nedokázala. Spor těchto mocných bohyň – bohyně lásky a smrti musel rozřešit Zeus, který rozhodl, že bude Adonis část roku trávit ve společnosti bohyně lásky ve světě smrtelníků a druhou část roku v podsvětí s bohyní smrti. Jak Frazer dále uvádí byl Adonis nakonec zabit kancem při lovu (nebo žárlivým Áreem, který na sebe vzal podobu kance). Byl pak hořce oplakáván Afroditou a po jejím vzoru také řeckými ženami. Tyto obřady se pořádaly hlavně v Byblu v Sýrii a na Kypru, ve městě Pafos. Obě tato města byla sídla kultu uctívání Afrodity, respektive její semitské dvojnice Astarty.

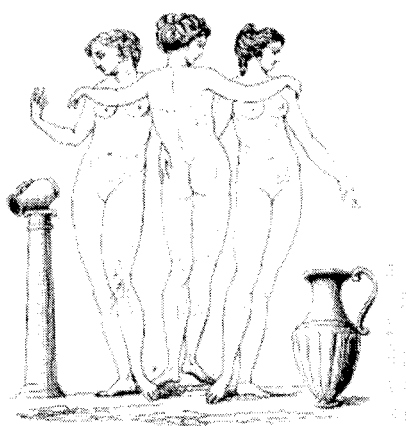
²⁶¹ J.G. Frazer, 1994, s. 290.

²⁶² Tamtéž, s. 291.

hyně. Ve Spartě byla například nazývána jako ta, která „odsouvá stáří“, v attice byla zase Genetyllis - ochránkyní při porodech. Měla ale také odvrácenou tvář, k níž se pojil například kozel, kdy bývala označována jako „Černá“ nebo „Temná“. Při těchto příležitostech byla přiřazována k Erinyím. Přízviska jako „Vraždicí“ nebo „Pohřbívající“ naznačují již naprosto temnou a nebezpečnou stránku této bohyně. „Všechny tyto rysy nasvědčují tomu, že kdysi existovala vyprávění, v nichž bohyně lásky a bohyně smrti splývaly podobně jako u římské Venus Libitina“²⁶³. Tato vyprávění sahají, jak už víme až do paleolitu a jejich ústřední postavou je Velká bohyně.

6.6.7. Trojité bohyně

Za trojjedinou Afroditu bývají považovány **Charitky**, které byly bohy-

Obrázek 33
Charitky

ně radosti (*chairen*, „radovat se“). Zobrazovány bývají jako mladé dívky, z nichž dvě jsou obráceny čelem a prostřední zády. Bývají spojovány také s vodními hlubinami (při tanci spadly do studně) a s podsvětím. Charitky bývají považovány za protipól k Erinyím, které

symbolizovaly hněv a pomstu. Syntézou těchto aspektů pak může být právě Afrodita, jakožto ambivalentní bohyně lásky i smrti, což znovu odkazuje k Velké bohyni.

Tato trojitost/trojjedinost bohyně je představa, která provází lidstvo už od nepaměti (z Magdalénienu, z Francie, se dochoval reliéf se třemi ženskými postavami se zdůrazněnou pochvou)²⁶⁴. Její klasickou ukázkou nejenom v Řecku jsou Sudičky neboli Moiry.

²⁶³ K. Kerényi, 1996, s.66.

²⁶⁴ M. Gimbutas, 1991, s. 97.

Moiry byly dcery Noci. Jméno Moira znamená díl, podle orfiků vyjadřují tři díly měsíce. Jinak byly Moiry přadlenami, *Klóthes*. Jejich jména jsou Klóthó (*Přadlena*), Lachesis (*Udělující*) a třetí Atropos (*Neodvratná*), ta byla ze všech tří nejstarší a nejmocnější. Rozhodnutí Sudiček nemohl zvrátit ani Zeus. Předení, jako projev Velké bohyně, sprádaající délku života a určující tím příchod smrti sahá, stejně jako trojitost této bohyně, až hluboko do prehistorie.

Další trojjedinné bohyně byly **Erinye**, třetí ze skupiny šedivých starých předolympských bohýň vedle Graiai²⁶⁵ a Moir. Měli místo vlasů hady, černou plet' a šedé roucho. Nebyly vždy okřídlené, ale „*jejich dech a výpary byly nesnesitelné, z očí jim vytékal jedovatý hnis*“²⁶⁶. Byly to bohyně odplaty, „*všechny tři byly panny, ale zastupovaly především rozhněvanou matku*“²⁶⁷, na které se udála křivda.

Mezi předolympské trojité bohyně patřily také **Gorgony**, které byly spíše než stařeny považovány za masky. Jmenovaly se Sthennó, Euryalé a Medúza. Byly to mořské bohyně, kdo na ně pohlédl, zkameněl. Medúza byla jediná smrtelná. Perseus, který byl pod ochranou Athény, jí srazil hlavu srpem. Tu pak nosila Athéna na svém štítě.

V době bronzové se na kykladských a maltských malbách objevují strašlivé přízraky s maskou, mající buď soví nebo hadí obličej, řadu tesáků a ptačí drápy. Jsou to možná zobrazení Gorgony Medusy, ta má někdy znaky včely nebo hada, oba symboly regenerace²⁶⁸. V Bulharsku byly nalezeny hroby bez těl s pohřbenými maskami Bohyně se zlatými plátky místo částí obličeje. Charakteristickým znakem je široký obličej, velká pusa a tesáky. Podobné vázy byly nalezeny v hrobech v Rumunsku, zde má opět širokou pusu v níž je řada zubů, na sobě má

²⁶⁵ „Šedivé bohyně“ (Graiai) byly dcery mořského starce Forkyna, měli společné jediné oko a jediný zub. Strážili cestu ke Gorgonám, což byly jejich sestry, srov.:K. Kerényi, 1996, s. 42.

²⁶⁶ K. Kerényi, 1996, s. 43.

²⁶⁷ Ibid.

²⁶⁸ M. Gimbutas, 1991, s. 205-8.

ptačí znaky (spirály, dvojité vejce, tvary U), což jsou všechno symboly regenerace. Hadí podoba Medúzy proto ukazuje na Velkou Bohyni Smrti a Regenerace²⁶⁹.

Původní Gorgona byla Velkou bohyní související s životem a smrtí, ne jako pozdější Indoevropské monstrum zabíjené hrdiny jako byl Perseus. Její zobrazení s křídly včely, obklopené víry (otáčení), jeřáby a lvy (kteří nahradili původní psy), nebo držící jeřáby a husy v rukách, naznačují její identitu jako „paní divokých věcí“ podobně jako byla Artemis. Její strašlivá maska napovídá, že je Erinyjská, nebezpečná strana Artemis²⁷⁰.

Gorgona přežila starověkým Řeckem, se svými strašnými rysy (visící jazyk, trčící zuby, kroutící se hadi místo vlasů) byla považována za obranu před Dábelským Okem, jako ochranná maska byla používána na štítech, budovách. Na západním štítu Artemidina chrámu na Korfu, z roku 580 př.Kr. je zobrazena s hady objevujícími se horizontálně z její hlavy, je opásána dvěma hady syčícími na sebe a vyzařujícími silnou energii²⁷¹.

J. Campbell uvádí příměr mezi Medúzou a indickou bohyní Kálí, stejně mocnou Velkou Bohyní indického symbolického světa: „*prostřednictvím Athény bůh léčení Asklépius zachytil krev ze žil Medúzy, jak z levé, tak z pravé strany. S krví z levé strany zabíjel, s krví z pravé strany léčil a navracel k životu. V Medúze tak vedle sebe existovaly dvě síly, stejně jako u indické černé bohyně Kálí, která pravou rukou poskytuje dary a v levé drží pozvednutý meč. Kálí dává život všem bytostem ve vesmíru, a přece vyplazuje svůj dlouhý červený jazyk a olizuje jejich živinu krev. Nosí náhrdelník z lebek. Její sukni tvoří useknuté paže a nohy. Je Černým časem života a smrti všech bytostí, lůnem a hrobem světa: první,*

---

²⁶⁹ Ibid.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 208.

²⁷¹ Tamtéž, s. 208-9.

jedna jediná nejvyšší realita přírody, a bohové sami jsou jen fungujícími prostředníky“²⁷².

Všechny tyto bohyně byly trojjedinné, to znamená, že se objevovaly v počtu tří, ale mohla je zastupovat pouze jedna z nich. Většinou se také od sebe vůbec nelišily (pouze jménem). Trojnost sama o sobě bývá spojována se ženstvím. Trojnost bohyní bývá dávána do souvislosti s fázemi měsíce, ale může také symbolizovat psychiku a její síly. S tím souvisí i fakt, že všechny tyto trojité bohyně měly vždy nějaké spojení s vodním živlem, buď jako dcery mořského starce v případě Graií, nebo jako Gorgony byly přímo mořskými bohyněmi. A primordiální

Obrázek 34
Trojitá bohyně Hekaté.

moře je symbol nevědomí. Tyto trojité bohyně tedy pochází přímo z nevědomé stánky naší psyché. Jsou strašlivé a temné, stejně jako je temné vše nepoznané, co si žije vlastním životem v našem nevědomí.

S trojjedinností souvisí také **Hekaté**. Titáni Foibé a Koios měli dvě dcery: Létó – matku Apollóna

a Artemidy – a Artérii, hvězdnou bohyni, která „Persovi, synu Eurybiinu, porodila Hekatu“²⁷³.

Ta byla všemohoucí trojitou bohyní, vládoucí na zemi, na nebi i ve vodě. Po své babě, Foibé, zdědila stejně jako Artemida, měsíční božství. „Zeus ji ctil nade všechny“²⁷⁴. Pomáhala šestinedělkám, stávala na rozcestí tří cest jako tři dřevěné masky na kulech. Byla to bohyně lidských žen, ale přes svou obsáhlou se nikdy nestala pravou Olympankou. „Vypravělo se také, že Hekaté jakožto vládkyně podsvětí za noci spolu s dušemi zemřelých halasně táhne krajem, provázena vytím psů. I ji samu nazývali psice a vlčice“²⁷⁵.

²⁷² J. Campbell, 2004, s. 25

²⁷³ K. Kerényi, 1996, s.35

²⁷⁴ Ibid.

²⁷⁵ ibid.

Jako bohyně podsvětí byla přirovnávána k Persefoné, ale byla mocnější, Zeus ji „nezbavil oné trojnásobné důstojnosti, jaké požívala mezi dřívějšími bohy, Titány; Hekaté si podržela všechno tak, jak to bylo v dobách prvního rozdělení počt a hodnot“²⁷⁶.

Hekaté, tedy stejně jako ostatní trojité bohyně souvisí se samotným ženským, měsícem ve třech jeho fázích a také trojitou mocí Velké bohyně, Životem, Smrtí a Regenerací. To, že ji i Olympané považují za prastarou bohyni, stejně jako ostatní božstva, o kterých jsem se v této kapitole zmiňovala, ukazuje že je to právě sama Velká bohyně, která byla uctívána před příchodem Indoevropanů a jejich patriarchálním pojetím světa. A její moci se obával i samotný Zeus, to naznačuje, že i přes svůj androcentrický pohled byl i on spolu se starověkými Řeky schopen vhledu, díky čemuž viděl prastarou moc této trojité podoby Velké bohyně.

Další bohyně měsíce byla **Selené**. Ve starých příbězích slavila bohyně měsíce svatbu v podobě krávy se Sluncem v podobě býka, z toho se dochoval pouze Selénin vůz tažený dobytčaty. Seléna, jejíž jméno *selas* znamená „světlo“, měla ještě jedno jméno – Méné, což je ženský rod od Mén (*Luna*), tak se také označoval Bůh měsíce v Malé Asii.

Slunce a Měsíc nehrály v řecké mytologii velkou roli. Jen propůjčovaly ostatním božstvům své vlastnosti. Nejdříve bylo slunce mateřské božstvo, později byl už Hélios rodu mužského a byl považován za „otce plodícího sluneční paprsky“²⁷⁷. Hélios měl dvě sestry Seléné a Éós – bohyně měsíce a bohyně jitra a červánků. Jejich rodiče byli Titáni Theia a Hyperión.

Dosti abstraktní²⁷⁸ bohyní byla **Themis** (dcera Gaii a Úrana). Themis znamená „řád v přírodě, normu soužití jednotlivých pokolení, ba přímo

---

²⁷⁶ ibid.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 146.

²⁷⁸ Takovou bohyni znal i Egypt v podobě Maat.

*soužití bohů a lidí vůbec*²⁷⁹. Díky ní se bohové i lidé sdružují a „muži se sbližují se ženami a spojují se s nimi v lásce“²⁸⁰. Themis měla s Diem tři dcery, **Hóry**. Jmenovaly se Eunomia („*Zákonný řád*“), Diké („*Spravedlivá odplata*“) a Eiréné („*Mír*“), což také přinesly světu. Diké, která symbolizuje nejen spravedlivou odplatu, ale spravedlnost samu, se poté, co ji lidé přestali uctívat, uchýlila do hor. Nyní, kdy už není na Zemi po Diké ani památky, se nachází na nebi jako souhvězdí Panny.

S Themis úzce souvisí bohyně **Nemesis** (dcera Noci). Symbolizuje „*spravedlivý hněv, který se obrací proti těm, kteří porušili řád, především řád v přírodě, a nedbali jejích pravidel a míry. Nectíme-li Themidu, dostaví se Nemesis*“²⁸¹. Erinye, které byly bohyněmi pomsty, se Nemesis podobaly, ale měli omezenější pole působnosti. Odplácely především prohřešky na matce. Tyto bohyně zde tedy představují ochranu řádu, nastoleného před dávnými věky a tím je kromě jiného také cyklická obnova života.

Zmíním se ještě o **Mnémosyné (Paměť)**, byla to Diova choť, která mu porodila devět dcer, Múz. Známé jsou také **Nymfy**, slovo *nymfé*, jak uvádí Kerényi, znamená ženskou bytost, jejímž prostřednictvím se z muže stane *nymfios*, tj. šťastný ženich, který došel cíle svého mužství²⁸². Nymfy zde tedy představují spíše jen prostředek pro zrání muže, tedy patriarchální proměna původního smyslu těchto postav. Pravděpodobně se zde jedná o podobu animy, tedy archetypu provázejícího muže při sestupu do jeho nitra, odhalujícím mu jeho ženskou část duše, jejíž poznání je nutné pro celistvost bytí.

---

²⁷⁹ Tamtéž, s. 81.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 82.

²⁸¹ Tamtéž, s. 84.

²⁸² Tamtéž, s. 136.

6.7. Řím

Legendární založení Říma Romulem a Remem, s nímž byl spojen i prvotní hřích (bratrovražda), se odehrálo kolem roku 754 př.Kr. Starověký Řím, spolu s Řeckem, představuje klasickou kolébkou naší civilizace, která ovlivnila naše pojetí zákonů (vycházející z římského práva), ale i naše představy duchovní, které se uchovaly skryté pod křesťanskou dominancí.

Co se týče římských žen a jejich právního postavení, odrážela se v něm již cele patriarchální podoba indoevropských národů, mezi které Římané patřili. Ženy neměly žádná politická práva a byly vyloučeny ze státních i ostatních veřejných úřadů. Dokonce se nemohly stát ani poručníky svých dětí. Jediná možnost, jak si zlepšit své postavení, bylo stát se kněžkou. Některé kněžské úřady byly určeny jen ženám, např. vestálky, sloužící bohyni Vestě, ochránkyni rodinného krbu a jeho svatého ohně, jejíž chrám byl na úpatí Palatinu a byl symbolem existence a blaha státu²⁸³. To bylo jediné možné veřejné uplatnění římských žen, jinak mohly plnit pouze role manželek, matek a dcer.

Římané představují klasickou ukázkou indoevropské náboženské tradice. Podle Dumézilova členění na tři základní náboženské (ale i společenské) funkce, které je přítomno v každém indoevropském panteonu, je rozděleno i náboženství starověkých Římanů. Trojfunkčnímu dělení nejprve odpovídají prvotní, legendární kmeny, jež tvoří římskou populaci (Rammes od „boha-zakladatele“ Romula, Luceres/Etruskové, válečníci, a Sabinové, poskytující své ženy - plodnost)²⁸⁴.

---

²⁸³ R. Tůma, 2005.

²⁸⁴ G. Dumézil, 1997, s. 74.

6.7.1. Nejstarší božská trojice a bohyně Vesta

Tomuto členění také odpovídala starobylá vládnoucí trojice bohů Jova, Marta a Quirina, které doplňuje bůh počátků Jánus a bohyně **Vesta**. Jupiter představoval svrchovaného, nebeského boha hromu, Mars boha války a Quirinus boha plodnosti, vztahujícího se k obilí.

Jméno bohyně **Vesty** bylo odvozeno od indoevropského kořene „*hořet*“. Její chrámy byly kulaté, narozdíl od klasických čtyřhranných chrámů, které odrážejí nebeskou orientaci. Vestin chrám ovšem orientován být nemusí, protože veškerá moc této bohyně je na *Zemi*²⁸⁵. Původně tato bohyně neměla žádná zobrazení, jelikož její obraz vyjadřoval sám oheň. Jedná se zřejmě o již zmiňovanou podobu prabáby, která byla uctívána v ohni/krbu a udržovala kontinuitu rodové tradice.

Oheň v chrámech udržovaly po celém Latii už od nejranějších dob panny vestálky. Titul Vesta, který odkazuje k věčnému ohni, souvisí také s dubem, protože oheň byl živěn dubovým dřívím²⁸⁶. Dub byl posvátným stromem, který se vyskytuje ve většině náboženství jako *axis mundi*, osa světa, spojující všechny stupně bytí - podsvětí, zemi a nebe. M. Eliade jej dává do souvislosti i se samotnou Velkou Bohyní, na jejíchž zobrazeních se často právě strom života nebo světa objevuje²⁸⁷. „*Zmiňovaná ikonografie je společná veškeré afroasijské civilizaci starší doby bronzové včetně Egypta*“²⁸⁸. Hathor je například na reliéfu zobrazena na nebeském stromě, jak podává duši zemřelého nápoj, čímž nepochybně zajišťuje kontinuitu života. Tuto funkci tedy v Římě zastává právě Vesta.

Vesta je tedy římská podoba Velké bohyně v její podobě prabáby a ochránkyně domácího krbu, symbolizujícím kontinuitu lidského rodu, ale i cyklickou obnovu života skrze smrt, kterou život (i v ohni) pod-

²⁸⁵ M. Eliade, 1996, s. 117.

²⁸⁶ J.G.Frazer, 1994, s. 150.

²⁸⁷ M. Eliade, 2004, s. 282-7.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 282.

stupuje a jehož transformací se rodí život nový. Jak již bylo naznačeno výše, nebyla nutná orientace Vestina chrámu, protože její působnost a moc je všude na Zemi, je to bohyně imanentní, přítomná ve všem živém. Oheň kromě rodinného krbu symbolizuje také věčnou energii, měnící pouze svou podobu, která je pro život na zemi charakteristická.

6.7.2. Řecké bohyně v římském vydání

Za vlády Etrusků byla původní trojice nahrazena trojicí novou, která již byla ovlivněna náboženskými představami starých Řeků, jejichž kultura a pojetí světa na kulturu Etruskou silně působily. Tuto novou trojici tvořil Jupiter, Juno a Minerva, kteří se stali římskými obrazy Dia, Héry a Athény.

Juno představovala nejdůležitější, ale jak Eliade parafrázuje Dumézila, nejvíce matoucí římskou bohyní. Její latinské jméno *Iuno* je odvozeno od kořene vyjadřujícího „*životní sílu*“. Podle Eliada má Juno četné funkce, spravuje například několik svátků vztahujícím se k ženské plodnosti a je stejně jako Lucina vzývána u porodů, ale vztahuje se k ní také svátek počátku měsíců, „vzkříšení“ měsíce²⁸⁹. Které ji ukazují jako prastarou měsíční bohyni.

Po vzoru Héry je tedy bohyní plodnosti, která je skrze tento aspekt také vztahována k měsíci a jeho cyklické obnově. Jinak je to ovšem z čistě antropocentrického hlediska klasická královna římského panteonu, jež si tuto titulaturu vysloužila ovšem pouze jako sestra a zároveň manželka všemocného Jupitera. A tak také vystupovala. Přesto si jako řecká Héra zachovala svou původní podobu hadí cyklicky obnovující se bohyně, které byla ovšem na první pohled skryta. Navenek to byla, stejně jako Héra, klasická bohyně manželství, což napovídají její přízviska, „*ta, která vede nevěstu k manželství*“ a „*ta, která vede nevěstu do jejího no-*

---

²⁸⁹ M. Eliade, 1996, s. 117.

vého domova“²⁹⁰. Zajišťovala tedy cyklickou obnovu pouze jako patronka manželského svazku.

Minerva, jako řecká Athéna, je bohyní a ochránkyní řemesel a umění. „*Jméno je pravděpodobně italské (odvozené z indoevropského kořene *men-, jímž se označuje veškerá duševní činnost)*“²⁹¹. Jak Minervu, tak i ostatní řecká božstva přijalo římské náboženství prostřednictvím Etrusků. O jejich původním náboženství toho není příliš známo, ale z názvů i povah bohů je zřejmé, že brzy přejímali řecké náboženské představy. Jejich společenské zřízení bylo pravděpodobně matriarchální, podle Eliada si řečtí autoři s nemalým překvapením všimli faktu, že etruské manželky se těšily svobodě, která byla v Řecku povolena pouze hetérám. „*Předváděly se mužům bez závojů a hrobové fresky je ukazují v průsvitných šatech, jak křikem a gesty povzbuzují nahé atlety při soubojích*“²⁹².

Po ukončení etruské nadvlády byla v Římě uctívána nová trojice, jmenovitě **Cerés**, **Líber** a **Líbera**. Jedná se o starodávná božstva plodnosti. Cerés, personifikovaný „*růst*“, je starobylá představitelka bohyně plodnosti, řecká Déméter. Jméno Líber(a), je odvozeno z indoevropského *leudh, „*ten, kdo je u klíčení, kdo zaručuje narození a sklizeň*“²⁹³. Opět zde figuruje bohyně obilí, jejíž dcera podstupuje symbolickou smrt a zmrtvýchvstání v podobě semene.

Římané obětovali březí prasnice Ceres a Tellur (Terra Mater), mateřské bohyni Zemi, při svátku Sementiva, dne setí. Svátek Ceres, Cereálie, byl oslavován 19. dubna. Její dceru **Proserpinu** stihl stejný osud jako Persefoné, tedy osud semene podstupující smrt a zmrtvýchvstání. V podsvětí byla Proserpina obávanou bohyní smrti.

²⁹⁰ [http://cs.wikipedia.org/wiki/Juno_\(mytologie\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Juno_(mytologie)), přístupno online, 11.02. 2009, 21:00.

²⁹¹ M. Eliade, 1996, s. 118.

²⁹² Tamtéž, s. 120.

²⁹³ Tamtéž, s. 123.

Od 6. století př.Kr. docházelo k rychlé asimilaci řeckých božstev. Afro-dita byla přejmenována na **Venuši**, původně obecný pojem pro magické kouzlo. Její pojetí se ale změnilo pod vlivem trojské legendy. Nejinak tomu bylo i s Artemis, která byla ztotožněna s římskou **Dianou**.

Kromě toho, že byla patronkou lesní zvěře a také lovkyní, byla Diana především bohyní zajišťujícím potomstvo (přestože sama byla panna), a to jak ženám tak i mužům, a ženy jí také prosily o snadný porod.

Obrázek 35
Diana, dvojnice Artemis.

V jejích obřadech hrál velkou roli oheň, v jejím posvátném háji v Nemi hořelo každoročně na její svátek 13. srpna mnoho pochodní. „*Bronzové sošky, nalezené v jejím posvátném okrsku, představují samu bohyni, jak drží ve vztyčené pravici pochodeň*“²⁹⁴.

Posvátný oheň odkazuje k aspektu bohyně Vesty, tento titul také Dianě v jejím posvátném háji náležel. Její kruhová svatyně v chrámu, kde pravděpodobně hořel věčný oheň, také připomíná Vestin kruhový chrám na Římském fóru. Oheň zde pravděpodobně udržovaly panny vestálky, o čemž svědčí nalezená terakotová hlava vestálky²⁹⁵.

Diana byla také bohyní lesa, pravděpodobně obzvláště bohyní dubu, jakožto posvátného stromu nejvyššího boha Latinů, Jova. Souvislost Diany s dubem, jakožto posvátným stromem boha Jova, může být považována za matoucí, protože božskou chotí Jova byla Juno a pravděpodobným manželem Diany měl být Dianus, někdy bývala tato dvojice nazývána Janus a Jana. Ve skutečnosti mohou být tyto dvě dvojice zaměnitelné, původně byly zřejmě totožné. Všechna jejich jména pocházejí z indoevropského kořene *di*, což značí jas, tak jako jméno řeckého boha Dia. Obě bohyně – jak Diana, tak Juno – byly bohyněmi plodnosti

²⁹⁴ J.G. Frazer, 1994, s. 11.

²⁹⁵ Ibid.

a porodu, obě byly také později ztotožněny s Lunou²⁹⁶. A nakonec jsou všechny inkarnací Velké bohyně, která se objevuje v mnohých podobách.

Postava bohyně Luny byla sama o sobě synkretickou bohyní, spojená se všemi bohyněmi římského panteonu, o čemž svědčí Lucianova modlitba k nebeské královně Luně:

*„Královno nebes, ať už jsi Cerera, bohyně živitelka, prvotní stvořitelka obilí.... nebo jsi nebeská Venuše... nebo Foibova sestra ...nebo jsi Proserpina, která nočními výkřiky nahání hrůzu ....ty, která ozařuješ všechny hradby ženským kouzlem svého světla ...“*²⁹⁷.

Řecká božstva ovšem nebyla jediná, kterým se dostalo pozornosti Římanů. *„V letech 205-204 př.Kr., v předvečer vítězství nad Hanibalem, přijal Řím na popud Sibylliných knih první asijské božstvo Kybelé, Velkou matku z Pessinúntu“*²⁹⁸. Římané tehdy uposlechli věštbu, dle níž mohli nad vetřelcem zvítězit pouze za pomoci velké východní bohyně. Kybelé k nim byla přivezena v podobě černého kamínku, který zosobňoval tuto velkou bohyni. S její pomocí byl Hanibal zapuzen.

Římané přejali tuto bohyni a s ní i kult o smrti a zmrtvýchvstání jejího milence Attida, který se slavil o jarních svátcích, přesně od 22. března. První den byla v lese poražena borovice, která byla přenesena do Kybeliny svatyně, ke kmeni byla přivázána socha, která představovala Attida. Druhý den byl dnem hraní na trubky, ale třetí den byl v kultu nejdramatičtější. Nazýval se *Den krve* a skutečně dnem krve byl. Velekněz si při obřadu pustil žilou a krev předkládal jako obětinu. Nebyl ovšem sám, nižší kněží si v extázi rozdírali svá těla střepy a odřezávali si kusy těla a svou krev stříkali na oltář, což mělo pravděpodobně posílit zmrtvýchvstání Attida. Tato krev však byla stále málo, někteří účastníci si v extázi podle Attidova vzoru odřezávali své přirození a házeli je na

²⁹⁶ Tamtéž, s. 150.

²⁹⁷ C.G.Jung, 2004, s. 141.

²⁹⁸ M. Eliade, 1996, s. 125.

sochu kruté bohyně matky Kybelé. „*Uťaté nástroje plodnosti byly pak s úctou zabaleny a uloženy do země nebo do podzemních komor zasvěcených Kybele, kde byly podobně jako krvavá oběť patrně považovány jako prostředek k navrácení Attida životu a k urychlení všeobecného probuzení přírody*“²⁹⁹. Kultem Kybelé se na římské území dostala opět podoba Velké bohyně v její orgiastické podobě posvátné postavy požadující lidskou krev pro obnovení života. Postavila se tak po bok svým silně patriarchalizovaným sestrám, které římský lid uctíval. Pro Velkou bohyni je příznačné, že se v dobách androcentrického útisku zjeví ve své démonizované krvelačné podobě, ukazujíc tak svou odvrácenou tvář života, který pro svou obnovu požaduje nemalé oběti.

Tyto orgiastické projevy kultu Kybelé byly později senátem omezeny, stejně jako druhá orgiastická mystéria v podobě *bacchanalií*, původní dionýsovský kult.

O střízlivé římské povaze, přičící se jakýmkoliv výstřelkům, svědčí přijetí sekularizované podoby řecké bohyně Týché, latinské **Fortuny**, personifikace Štěstěny, uctíváné všude od 3.st. př.K. Tato bohyně je považována za poslední stupeň sekularizace jak řeckého tak římského náboženství, podle Plinia se „*personifikace nevyzpytatelného a nevysvětlitelného prosazuje „místo boha*“³⁰⁰. Tato náboženská sekularizace je protipólem příklonu k orgiastickým náboženským obřadům v helénistickém období.

6.8. Keltové

Keltové patří spolu s italiky do západní větve Indoevropanů, kteří osídlovali Evropu od 3. tisíciletí př.Kr. Za pravlast Keltů je považována střední Evropa, na jejímž území se usadili od 2. tisíciletí př. Kr. a odkud

²⁹⁹ J.G. Frazer, 1994, s. 306.

³⁰⁰ L.H. Martin, 1997, s. 20.

opět vyrazili na sever a západ při stěhování národů na počátku 6. století př. Kr. Keltové, stejně jako ostatní Indoevropané, patří původně ke kočovným pastevcům patriarchálního řádu³⁰¹.

Rekonstrukce původního keltského panteonu je v podstatě nemožná, a nejen proto, že každý keltský kmen měl vlastní bohy odlišných jmen, ale také proto, že přejímali božstva všech kultur, se kterými se na své pouti Evropou shledali³⁰². Většinou se setkali s původním evropským obyvatelstvem, které uctívalo především Velkou bohyni. „*Ne všude se podařilo Indoevropanům bohyni dostatečně rychle sesadit z jejího nejvyššího „nebeského trůnu“.* To dokládá například i přetrvávající, téměř dominantní postavení žen (bohyní) u Keltů (známé především z Irska), které bylo na konci starověku ve velkém protikladu ke zcela bezprávnému postavení žen například v antickém Středomoří“³⁰³.

Velká bohyně, původně vládla nebi i zemi, jejím symbolem byl opět Měsíc a ohniště (viz Hestie/Vesta), později byla ztotožněna se zemí, v podobě Terra Mater³⁰⁴. S indoevropskou transformací její síly slábly, její podoba byla zmnožována (násobky 3) a tím ztrácela na své původní celosti. Opět, tak jako ve všech patriarchálních společnostech, se z ní stávají manželky nebo družky hlavního solárního boha Indoevropanů. Přesto v Irsku, které svou ostrovní povahou bylo odříznuto od okolních vlivů, neztratila své původní postavení a prostřednictvím *hieros gamos* mezi králem a bohyní **Ériu** (stejný název má i Irsko, tudíž se jedná o Matku Zemi) dochází k ustavení nového krále a stejně tak k nutnému omlazení vegetativní bohyně³⁰⁵.

³⁰¹ J. Vlčková, 2002, s. 7-14.

³⁰² Ibid. Jako zdroj informací o keltském náboženství nám slouží pouze zprostředkovaná díla latinských autorů (Caesar, Lucanus), irské legendy byly dokonce sesbírány až na počátku středověku a byly již proto ovlivněny křesťanstvím.

³⁰³ Tamtéž, s. 8.

³⁰⁴ I. Clarusová předpokládá, že byla uctívána v mladší době kamenné, konkrétně v rozmezí let 4000-2500 př.Kr. a považuje toto období za dobu původního matriarchátu, který byl vystřídán patriarchálním uspořádáním, které se v mytologii odrazilo v cyklu o Cúchulainnovi, srov.: I. Clarusová, *Keltské mýty*, Vyšehrad, Praha, 2001.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 304-5.

Emanace Velké bohyně ve starém keltském panteonu byly Matrony, Matronae. **Matrony** byly bohyně velmi starého původu, říkalo se jim i Matres. Symbolizovaly plodnost a nový život, ale i smrt a záhrobí. „*V galořímském období byly matrony zobrazovány nejčastěji jako tři sedící zralé ženy (...), které drží rohy hojnosti nebo koše naplněné zemědělskými produkty*“³⁰⁶. Spolu s nimi byli zobrazováni psi nebo hadi. Což Jsou obě symbolická zvířata velké bohyně. Pes jako zvíře smrti, had představující cyklickou obnovu.

Klasickou ukázkou bohyně, transformované do indoevropské podoby, je **Epona**, z galského „*epo*“, *kůň*. Jedná se o galské chtonické božstvo,

Obrázek 36
Bohyně Epona

původem z neolitu, které Keltové spojili s jejich vlastním kultem koně. Epona byla mateřská Bohyně Země, spojená s plodností a úrodou, ale opět i se záhrobím (vyobrazení s hady a ptáky). Zobrazována byla s trojicí matrón, nebo byla sama jednou z nich. Eliade uvádí ještě jeden *hierogamos*, tentokrát dolo-

žený z 12. století, při němž se král před očima svých poddaných spojil s bílou klisnou, která

byla ovšem ihned zabita a snědena. Tímto způsobem docházelo k ustavení moci krále prostřednictvím styku s hipomorfní Terra Mater³⁰⁷. Její následné zabití a snědení pak naznačuje obavu, kterou vzbuzovala všechna totemická zvířata, vyjadřující symbolický původ kmene nebo národa. Proto musela být rituálně zabita a snědena. Obava z hipomorfní Terra Mater je proto oprávněná. Její prastará moc a původ, které si přivlastnili patriarchální bozi a vládci prostřednictvím faktického nebo jen symbolického sňatku s ní, musela být potlačena skrze její

³⁰⁶ Tamtéž, s. 209-10.

³⁰⁷ M. Eliade, 1996, s. 137.

zabití. Následné snědení je jen dokončením nutné transformace její energie a síly na sílu mužskou, kterou bozi a vládci díky ní disponovali. Později byla Epona nahrazena bohyní **Rigani**³⁰⁸. Rigani, „Velká královna“ byla galská Velká bohyně, původně jediná vládkyně země, záhrobí i nebes. Známy je mýtus o jejím putování třemi sférami světa v jednotlivých ročních obdobích, kdy postupně uzavírala sňatky s hlavními bohy daných sfér³⁰⁹. „Jako Královna nebes byla manželkou Taranovou, jako Královna podsvětí měla podobu tří jeřábů³¹⁰, byla manželkou Cernunnovou. Ten se prostřednictvím oběti jelena mění v Esa a Rigani prostřednictvím oběti býka nabývá své předzásvětní podoby. (...) Ve své třetí podobě se Rigani stává Královnou země. Bere si za muže Esa“³¹¹. Rigani zde vystupuje jako trojjediná bohyně, jejímž prostřednictvím dochází k cyklickému obnovování přírody/úrody, skrze její sestup do podsvětí a obětování jelena, původně snad i kance (srov.: Inanna, Déméter). Původně se jedná o Velkou bohyni, která byla ze svého pomyslného trůnu sesazena a v pantheonu již zůstala pouze její redukováná postava manželky hlavních bohů, putující napříč sférami světa.

Jednou z nejstarších keltských Velkých bohýň je **Brigantia**, „vznešená“, „veliká“. Její stopy najdeme po celém území obývaném Kelty v podobě vlastních místních názvů³¹². Její pokračovatelkou je irská **Brigit**. „Jako Velká mateřská bohyně byla ochránkyní plodivých sil přírody, zabezpečovala úrodnost zemědělské půdy, starala se o vše nově narozené“³¹³. Jejím hlavním atributem byl oheň symbolizovaný svastikou, proto také ovládala sluneční energii. Byla to trojitá bohyně (spolu s ní

³⁰⁸ J. Vlčková, 2002, s. 100-1.

³⁰⁹ Teran byl galským bohem hromu, Cernunnos, galský bůh s jelením paroží, symbolem života, smrti a zmrtvýchvstání, pravděpodobně zásvětní podoba boha Esa (Esus), který se může vrátit na zemi pouze při obětování jelena.

³¹⁰ Vodní pták, jako symbol bohyně plodnosti, ale i aspektu smrti.

³¹¹ Tamtéž, s. 256.

³¹² Tamtéž, s. 49-50.

³¹³ Tamtéž, s. 50.

se objevovaly její dvě sestry stejného jména), patronka věšectví, poezie a moudrosti, její „sestry“ pak lékařů a kovářů. Po pokřesťanštění Irska se z ní stala sv. Brigita z Kildare. V této podobě dohlíží na porod. Je považována za pomocnici při porodu Požehnané Panny a za pěstounku Krista. Její svátek je 1. února, kdy se oslavuje laktace ovcí, symbol nového života a příchodu jara, mléko je lito na zem jako oběť. Její květinou je pampeliška pro své mléko, které se považovalo za výživu jehňat³¹⁴.

Brigit byla dcera Dagdy, nejvyššího irského boha z generace Tuatha Dé Danannů, „lid bohyně Danu“. Skutečnost, že se vládnoucí generace jmenuje po legendární bohyni nutně evokuje původní vedoucí postavení Velké bohyně, vládkyně nad životem a smrtí³¹⁵.

Nemohu zde opominout důležitý aspekt Velké bohyně, který v keltském panteonu zaujímá bohyně **Morrigan**. Ta spolu s Badb a Nemain nebo s Machou³¹⁶ tvoří triádu, sama se objevuje jako jediná nebo trojjediná. Její jméno znamená „Velká Královna“, nebo také „královna Alb“, působící noční můry³¹⁷. Jedná se o Velkou bohyni v jejím aspektu Bohyně Smrti, která na sebe bere podobu Ptačí Bohyně, zde konkrétně havrana nebo vrány. Morrigan byla nazývána bojovnou vránou, usedala při bitvách v podobě těchto ptáků a čekala na své oběti. Mohla se zjevit v podobě krásné ženy, čarodějnice, vrány nebo krkavce. V Galii měla podobná bohyně jméno Nantotsuelta, „točící se řeka“, zjevující se v podobě havrana a s holubími symboly. Jedno ze jmen Trojité Bohyně z Irska bylo *Badb*³¹⁸, „vrána“³¹⁹. Ve starém Irsku se zase objevuje jako

³¹⁴ M.Gimbutas, 1991, s. 110.

³¹⁵ Velkých mateřských bohýň bylo v keltském panteonu požehnaně, v podstatě měl každý kmen svou vlastní mateřskou bohyni, proto nemá smysl zde všechny vyjmenovávat. Pokaždé se jedná o bohyni s různými atributy náležejícími do oblasti trojnosti životního/přírodního cyklu. Proto měly tyto bohyně často trojitou podobu.

³¹⁶ Všechny tyto bohyně mají kromě válečného aspektu i povahu prastaré bohyně plodnosti.

³¹⁷ J. Vlčková, 2002, s. 219-20.

³¹⁸ Badb je také bohyně války, která se objevuje v podobě krkavce nebo mrchožravé vrány.

³¹⁹ M.Gimbutas, 1991, s. 189.

Morrigana (samotná nebo trojjediná). Její postava se objevuje do 18. století jako Vraní Bohyně, později sloučená s představou víly věštící smrt (*banshee*).

Ve Skotsku je zase známá pod jménem *Bean-nighe*, prادلena, která pere oblečení pro umírající do hrobu. Říká se, že je to duše zemřelých žen při porodu, má jednu nosní díрку, jeden trčíci zub, plovací blány na nohou a dlouhé visící prsy. Smrtelník, který se odváží k ní přiblížit a sát z jejích prsů, na ní může požadovat přání (stane se z něj její adoptivní dítě)³²⁰. V Irsku na sebe tuto podobu bere sama Morrigan nebo Badb. S Morrigan je identifikovaná i bretonská Ankou neboli „smrt“, ta je zase identická s irskou Anou, všechny patří do stejné skupiny Ptačích Bohyň, proměňují se v dravce, jako aspektu smrti³²¹.

Zmíním zde ještě bohyně, které se vyskytovaly v podobě krávy, mýtického zvířete spojeného s plodností již od paleolitu. První z nich byla keltská **Verbena** z Yorkshiru. Ta bývala nazývána „*ta s kravami*“ a je spojována s posvátnými studánkami a zobrazována na rytinách jak drží hady. Což jí spojuje s irskou sv. Brigit, která byla také spojována s dobyt看m a byla uctívána jako jeho ošetřovatelka³²². Další takovou bohyní byla **Boand**, „*kráva-bílá-bohyně*“ a **Damona**, „*Veliká kráva*“.

6.9. Germáni

Germáni představují jednu z větví Indoevropanů, obývajících území střední části Severoněmecké nížiny, Jutský poloostrov, dánské ostrovy a jižní oblast Skandinávie. Od eneolitu zde probíhal kontinuální vývoj³²³.

---

³²⁰ M. F. Lindemans, 1999.

³²¹ M. Gimbutas, 1991, s. 209.

³²² Tamtéž, s. 134.

³²³ J. Vlčková, 1999, s. 14.

Postavení žen bylo podobné jako u ostatních starověkých národů, tzn. byla v područí svých otců nebo manželů. Cizoložství (žen) bylo i zde těžce trestáno, většinou smrtí³²⁴.

Mytologie severanů³²⁵, jak je také někdy nazývána, je charakteristická svým pojetím času. Již na počátku světa je ohlášén jeho zánik, tzv. *soumrak bohů*, nebo-li *ragnarok*. Veškeré světové dění mezi bohy a obry pak směřuje právě k tomuto okamžiku a každý božský čin jej nějakým způsobem přibližuje a potvrzuje.

Protože se již jedná čistě o náboženství indoevropské, je hlavním bohem panteonu bůh, Ódin/Wodan, původně bůh bitvy a větru, později i znalec magické moudrosti. Pochází z rodu Ásů, hlavní ze dvou původně znepřátelených božských rodů, druhým jsou Vanové, božstva plodnosti. Manželkou Ódina je **Frigg** (germánsky a staroněmecky „*milénka, manželka*“) díky svému manželovi je to nejvyšší bohyně, matka Ásů. Byla to mateřská bohyně, směřovány jí byly prosby při porodech. Doprovázela ji Fulla, panenská bohyně. „*Z původně promiskuitní bohyně se Frigg na severu Evropy transformovala v celkem spořádanou matku s rysy praktického, dnes bychom řekli racionálního jednání, v bohyni manželské lásky. Onu „volnější“ část své osobnosti přenechala Freye*“³²⁶. Připomíná tak klasickou podobu Velké bohyně, kterou patriarchální pojetí přeměnilo na poslušnou manželku, jejíž dominance v panteonu byla již odvozována pouze z faktu jejího manželství s hlavním bohem.

Atributem Frigg bylo sokolí roucho, jinde se uvádí, že nosila šaty s volavčím nebo sokolím peřím³²⁷, což ji odkazuje k symbolice smrti. Podle některých verzí také byla bohyní mrtvých, kdy do podsvětí přijímala duše zemřelých, kteří se znovu zrodí pomocí čápa, který jí byl

---

³²⁴ R. Tůma, 2005.

³²⁵ Jako zdroj informací o severské mytologii slouží především prozaická *Edda. Sága o Ynglinzích* od Snorri Sturlusona (1179-1241).

³²⁶ J. Vlčková, 1999, s. 74-75.

³²⁷ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Frigg>, přístupno online 5.12.07, 21:30.

zasvěcen³²⁸. Dalšími atributy byly přeslice a vřeten, protože lidstvu darovala len a prostředky na jeho zpracování³²⁹. Což ji ukazuje nejen jako dárkyni řemesel, ale také bohyni osudu, který je přeslicí a vřetenem symbolizován. Frigg také jako „*jediná z bohů zná osudy všech a může do nich v určité míře zasahovat*“³³⁰. Zнала také tragický osud svého syna Baldra, ale přes veškerou snahu mu nedokázala zabránit (zde zasáhl strůjce všeho zla, Loki). Je tedy Velkou bohyní v jejím aspektu mateřském, ale i smrt přinášejícím, její moc byla také naznačována prostřednictvím znalosti a určování osudu.

Matku Zemi představovala pro Germány **Nerthus**, „*bohyně na voze*“. Rituály k plodnosti země přežily po tisíciletí, čehož byl příkladem právě kultický svátek germánské Bohyně Nerthus, uctívané germánskými kmeny z oblasti dolního Labe, zaznamenaný Tacitem v *Germanii*, z roku 98 n.l.: „*uctívali obvykle Nerthus, Matku Zemi, a věřili, že zasahuje do lidských událostí a že jezdí mezi jejich lid. Na ostrově v oceánu je posvátný hrob a v něm je posvěcený vůz, přikrytý látkou. Jedinému knězi je dovoleno se ho dotknout. Pocítí přítomnost bohyně ve vnitřní svatyni a následuje ji s velkými počty, když je krávami tažena ven. Následují dny radosti a svátků všude tam, kde počtí lid svou návštěvou. ... Když už má dost společnosti smrtelníků, kněz přinese bohyni zpět do jejího chrámu. Poté jsou vůz, oblečení a, pokud tomu věříte, tak i Bohyně sama omyty v tajném jezeře*“³³¹.

Ovšem otroci, kteří ji omývali, skončili v jezeře navždy. Její cesta mezi lidmi se konala vždy počátkem jara, při obnově plodnosti země. To že bylo za její sídlo považováno jezero ukazuje na souvislost se sférou nevědomí.

³²⁸ L. Spáčilová a M. Wolfová, 1996, s. 67.

³²⁹ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Frigg>, přístupno online 5.12.07, 21:30.

³³⁰ Ibid.

³³¹ M. Gimbutas, 1991, s. 143, převzato z Tacitus, *Germania*, 40, (překlad K. Titěrová).

Nerthus byla pravděpodobně sestra, ale i manželka³³² Njörda, jejíž dvojice byla replikována jejich dětmi, Freyou a Freyem³³³.

Freya, (germánsky *Fraujó*, „paní“), byla uctívána hlavně u severních kmenů, na jihu vládla spíše Frigg. „obě se zřejmě vyvinuli z jedné společné starší bohyně“³³⁴.

Obrázek 37:
Bohyně Freya

S bratrem Freyem, otcem Njördem, a matkou Nerthus představovali božstva plodnosti, Vany. Byla krásná, ráda se zdobila šperky, pověstný byl její nákrčník Brisingamen, spojovaný se západem slunce. Loki jí ho každý večer kradl a Heimdall (Ódinův syn) ho musel vždy vybojovat zpět. Druhý její atribut bylo sokolí roucho, třetí kanec (vše

atributy Velké bohyně). Pověstné byly hlavně její pletky, v eddické básni *Lokiho svár* jí Loki na hostině bohů vyčetl:

„*mlč, Freyo!*

Mysl tvou znám.

Nejsi naprosto bez chyb.

Z Ásů a álfů,

Kterí uvnitř zde jsou,

Každého jsi milencem měla.“³³⁵

Freya byla bohyně nespoutané plodnosti, jezdila na kanci nebo v kočáře taženém dvěma kočkami. Když na něm přijela k bitvě, patřila jí rázem polovina padlých bojovníků (druhá šla k Ódinovi do Valhally). Vyznala se v magii, do které pravděpodobně zasvětila i Ódina³³⁶. Tím se řadí mezi ostatní bohyně, kterým kromě nespoutané lásky imponoval i krva-

³³² U Vanů byl incest na denním pořádku a odpovídá to jejich povaze bohů plodnosti. Tento morální prohřešek byl trnem v oku Ásům, které nadměrně pohoršoval.

³³³ J. Vlčková, 1999, s. 158.

³³⁴ Tamtéž, s. 72.

³³⁵ Podobně se choval Gilgameš k Ištar.

³³⁶ Ibid.

vý boj, jakými byla například mezopotamská Ištar nebo syropalestinská Anat. A v podstatě to odráží dva klasické aspekty Velké bohyně, život a smrt. Moudrost a magie, již byla Freya nositelkou a učitelkou Ódinovi, který sám byl pak jejím bohem a představitelem, pak odkazuje k Velké bohyni jako k věčné postavě spojené s hledáním moudrosti, kterou jejím prostřednictvím dosahují i nejmocnější z bohů.

Idunn byla bohyně, která opatrovala jablka nesmrtelnosti, které jsou také jejím atributem. Pravděpodobně byla původně bohyně plodnosti. Poté co byla unesena obrem Tjazim, začali bohové chřadnout, proto ji Loki, který vše způsobil, musel zase vrátit zpět. Jedná se pravděpodobně o další, trochu odlišnou, verzi vegetativního mýtu spojeného se zmi-

zením boha plodnosti³³⁷.

Obrázek 38
Bohyně Hel,
vládkyně podsvětí

Hel byla vládkyně říše mrtvých. Byla dcera Lokiho a obryně Angrbody.³³⁸, která byla hned po narození svržena do Niflheimu, kde ovládala devět podzemním světům. Jejím sídlem je palác Elvidni („Utrpení“). Do podsvětí odcházeli ti, co zemřeli na nějakou nemoc nebo stářím. Její barva je

z poloviny normální a z poloviny černá³³⁹, někdy je také popisována jako napůl krásná

žena a napůl hniјící mrtvola³⁴⁰, která při chůzi neustále hledí k zemi. M. Gimbutas popisuje germánskou Hel (Holle, Holla), jak převáděla mrtvé do onoho světa a její vlčí psy uštípovali mrtvole maso z těla³⁴¹. Hell je tedy klasickou Velkou bohyní v jejím aspektu smrti jako odvrácené strany života, nutné ovšem pro pochopení jeho celosti. Proto má také

³³⁷ Tamtéž, 115-6.

³³⁸ Jejími sourozenci jsou vlk Fenri a had Midgardsorm, obludy, které hrají zásadní roli při ragnaroku.

³³⁹ Tamtéž, s. 100.

³⁴⁰ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Hel>, Přístupno online, 5.12.07, 21:50.

³⁴¹ M.Gimbutas, 1991, s. 197.

Hell dvě poloviny, které symbolizují danost neodlučitelnosti a neoddělitelnosti života od smrti.

V severské mytologii se také vyskytují sudičky, **Norny**. Jako vždy určují osud při narození dítěte a jsou tři: Urd, „*Osudová*“, Verdani, „*Stávající*“ a Skuld, „*Co musí být*“. Nejstarší a původní byla Urd, měla svoji studnu pod jasanem Yggdrasilem, stromem světa. U ní byla síň, kde tyto panny bydlely a rozhodovaly o běhu věcí³⁴². Jejich úkolem je tkát wyrd, „*pavučinu osudu*“³⁴³. Na konci života čekaly na smrtelníka **Valkýry**, „*ty které vybírají, kdo zemře*“. Mají moc „*vyvolovat ty, co zahynou a určují vítězství*“³⁴⁴. Dle pověstí se jedná o krásné, ale nebezpečné dívky – válečnice severského boha Ódina, které jezdí na okřídlených koních. V dobách míru obsluhují a rozptylují padlé válečníky ve Valhalle³⁴⁵.

Takové jsou tedy epifanie Velké bohyně v germánské nebo-li severské mytologii. Poslední oblastí mého zájmu, než přistoupím k biblické tradici, jsou slovanské bohyně.

6.10. Slované

Slované jsou také obyvatelé indoevropského původu, proto mají jejich náboženské tradice stejný základ jako většina již zmiňovaných. Přesto ale toho o jejich náboženských představách mnoho nevíme. Tato skutečnost je dána jejich relativně pozdním nástupem na scénu dějin, díky čemuž byli Slované jako pohané tvrdě potíráni ze strany křesťanských „pravověrců“. Většina zpráv o slovanských bozích je tedy silně zprostředkovaná (např. kroniky, které psali křesťanští učenci, atd.), popřípadě se některé dochovaly ve folklóru.

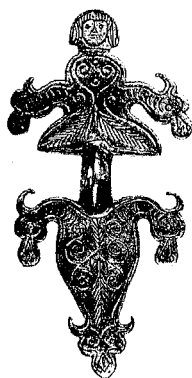
³⁴² Tamtéž, s. 162.

³⁴³ Přístupno online na <http://cs.wikipedia.org/wiki/Norny>, 5.12.07, 21:55.

³⁴⁴ M.Gimbutas, 1991, s. 240.

³⁴⁵ Přístupno online na <http://cs.wikipedia.org/wiki/Valkýry>, 5.12.07, 21:55.

Zmíním zde pouze dvě slovanské bohyně. První z nich je **Mokoš**, jediná ženská postava ruského panteonu. Jak jméno napovídá, jeho kořen „mok-“ je pojen s vlhkostí, mokrem, zde snad vlhkost ženského lůna, tedy plodnost. „Ze stejného kořene lze odvodit též souvislost s vlhkou úrodnou zemí, znamenající jeden z nejdůležitějších faktorů pro obživu obyvatelstva“³⁴⁶.

Obrázek 39
Mokoš

Tvar *kš*, *koš* by mohl být, podle Profantové, ve spojení s osudem a je také spojen se zrnem a vázáním snopů³⁴⁷. Výraz *mot-koši* odvozuje Profantová od kořene ruského slova „*motat, navíjet*“, odkud by se pak odvozovalo poslání Mokoše jako bohyně předení a tkaní³⁴⁸. Ve folklóru se objevuje Mokoš jako „*bájná ženská bytost, která obchází stavení a dohlíží na přadleny. Kromě toho pečuje o ovce, jež sama stříhá*“³⁴⁹. Předení pak následně evokuje spojení

s osudem a bohyně Mokoš tak nepochybně patří mezi inkarnace Velké bohyně, související s vlhkostí, darem života ale i jeho osudovým zánikem, prostřednictvím navinutého klubka na vřeteno osudu.

Druhou bohyní je **Živa**, bohyně Polabanů, jediné pojmenované ženské božstvo u severozápadních Slovanů. Výklad jména odkazuje na kult plodnosti³⁵⁰. Jinak není o této bohyni mnoho známo.

Nemohu zde ovšem opominout naší, českou mytologii. Jedním z nejstarších slovanských mýtů je podle E. Hrycha **Mýtus o třech dcerách Krokových a o Libuši a Přemyslovi**. První se o něm zmiňuje latinská legenda „takřečeného“ Kristiána z konce 10. století (o Slované a Čechy ne příliš uctivě - Libuše je zde nazvána „nějaká panna hadačka“), pak o ní píše i Kosmas. **Kazi**, nejstarší ze sester, měla zna-

³⁴⁶ M. Pitro a P. Vokáč, 2002, s. 73.

³⁴⁷ N. Profantová a M. Profant, 2004, s. 136.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 74.

³⁴⁹ Ibid.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 192.

losti bylin a věšteb, lékařského umění. Sudičky se díky ní mnohdy vzdaly své práce. Druhá byla **Teta**, snad „panenská bohyně“ (?) „žena to jemného citu, a bez muže svobodně žila“³⁵¹. Podle Kosmase „navedla hloupý a nerozumný lid, aby se klaněl vílám, jež vládnou horami, lesy a stromy, a ctil je; zavedla též celou pověrečnou nauku a učila modloslužebným řádům (...)“³⁵². Poslední Libuše, cudná, krásná a moudrá, „ale poněvadž nikdo není úplně blažen, žena tak znamenitá a chvály hodná - ach, nešťastného osudu lidského! - byla prorokyně“³⁵³.

Tolik jen tak na okraj zmínka o hlavních představitelkách našeho „národního mýtu“ vztahující se mimo jiné k založení Prahy, ale ve své podstatě také odvozuje původ našeho prvního knížecího a následně královského rudu od trojice žen.

6.11. **Judaismus**

Přestože judaismus vychází z patriarchální tradice semitských národů, což se naprosto nepochybně ukazuje v biblické postavě Boha Otce, dají se i ve Starém Zákonu (židovském Tanachu) najít zmínky o starších dobách, v nichž byl Jahve doprovázen svým ženským protějškem.

6.11.1. **Jahveho ženské protějšky a Eva**

V severopalestinské oblasti doprovázela Jahveho při vzýváních a nápi-sech bohyně Anat, ugaritská družka boha Baala, bohyně lásky, lovu a války. Hojnější jsou však zmínky o Ašeře, spojované s Jahvem v jižním Jutsku, která je i mnohokrát zmiňována v Bibli. Zde už ovšem představuje degradovanou podobu této dříve mocné bohyně, pouhý kůl, který ji symbolizoval i dříve, a jež je zde zmiňován jen proto, aby ho pobořili.

³⁵¹ E. Hrych, 2000, s. 403, převzato z Kosmasovy kroniky české, překlad Karla Hrdiny.

³⁵² Ibid.

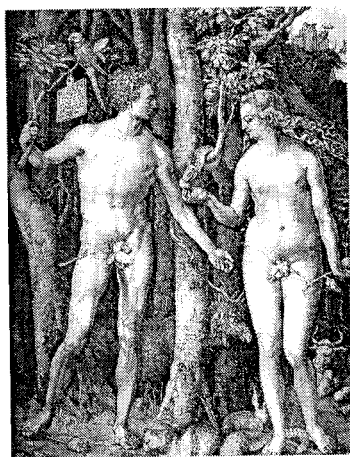
³⁵³ Ibid.

Přesto se objevují mnohé nápisy, které nasvědčují, že bylo její postavení po boku Jahveho dříve mnohem vyšší. D. Antalík zmiňuje nápis: *“Požehnání buďte skrze Jahveho samařského a jeho Ašeru”*³⁵⁴.

Antalík je toho názoru, že izraelské náboženství bylo dříve polyteistické, stejně jako okolní náboženství Předního Východu a monoteistické tendence přišly až po babylonském exilu.

Přes výše zmíněné pozůstatky semitských bohyní v Bibli a kultu archaického judaismu, představuje toto náboženství vrcholnou podobu patriarchálního náboženství. Bůh je stvořitel i dohlížitel na řád světa.

V Genezi stvoří nejdříve muže a z jeho žebra ženu, Evu³⁵⁵. Podle femi-

Obrázek 40
Adam a Eva od A. Dürera.

nistického pohledu na Bibli již prvotní akt stvoření ze žebra zanechává na postavení ženy nesmazatelné stopy, ženu díky tomu všichni chápou jako *druhou*, stvořenou z těla Adama. Toto se však snaží vyvrátit M. Balabán, který na stvoření Evy z Adamova žebra vidí symbolické po-

dobenství o rovnosti, ale absolutní odlišnosti těchto dvou stvoření. Podle

Balabána je žena „*muž sám, ale muž sám sobě skrytý, vyvedený ven jen samotnou Pravdou*“³⁵⁶. *Žena je tedy muži rovná, vpravdě pomocná, to znamená plně solidární, stejně svobodná jako muž - a přece protějšek. Žena je mužův bližní a přece mystérium*“³⁵⁷.

Pokud tedy přijmeme, že si byli Adam a Eva na počátku stvoření rovni, hned následující událost ovšem ukazuje na kodifikované nižší postavení

³⁵⁴ D. Antalík, 1996, s. 33.

³⁵⁵ Podle prof. Jana Hellera se za biblickou Evou, hebr. Chavvá, skrývá chetitská Chepu, bohyně slunce s mateřskými rysy. Srov. D. Antalík, 1996, s. 38, převzato z J.Heller: Der Name Eva, (in) Archiv orientální 26, 1958, s. 637-656.

³⁵⁶ Tato symbolika mi připomíná Jungovu cestu za poznáním self, kdy se muž setkává se svou animou.

³⁵⁷ M. Balabán, 1997, s. 40.

ženy v Bibli. Poté, co had svedl Evu a ona pojedla ovoce poznání, k čemuž přiměla i Adama, byla Hospodinem následovně odsouzena: „*Velice rozmnožím tvé trápení i bolesti těhotenství, syny budeš rodit v utrpení, budeš dychtit po svém muži, ale on nad tebou bude vládnout*“³⁵⁸.

Zde již není o postavení ženy ve Starém Zákoně pochyb. Stejný osud čekal i hada, symbol Velké bohyně, který byl za Evino svedení odsouzen k plazení po břiše a za potravu mu byl dán prach. Tím se patriarchální Jahve vypořádal s Velkou bohyní, kterou odsoudil jako věčnou „poníženou služebnici“, někdy snad dokonce i „otrokyni“ vlastního muže, a její přirozenost plození, tolik uctívanou v pravěku i starověku jako symbol magické obnovy světa, jí byla dána za trest.

Feministické teoložky³⁵⁹ si v Bibli všímají také další základní věci, jež ženu absolutně vylučuje, a tou je všudypřítomný apel pouze na muže.

I Desatero přikázání je adresováno jen muži („*nebudeš dychtit po ženě svého bližního*“³⁶⁰). Tiše se zřejmě předpokládá, že žena snad dychtí po muži i tak, jako symbol odpadlice (k čemuž ji ostatně odsoudil sám Hospodin - viz výše), a navíc je tu žena dána ve stejném přikázání do souvislosti s domem bližního a dokonce i s dobytkem³⁶¹. Tyto skutečnosti měly účinek na postavení ženy v židovské a následně i křesťanské kultuře, které jsou patrné ještě dnes. Postavení ženy bylo reprodukováno i rituálními předpisy. „*Žena byla chápána jako zdroj možného rituálního znečištění - např. v důsledku menstruace nebo porodu*“³⁶². Proto musela být separována ze společnosti a byla považována za nečistou. Toto vyloučení ze společnosti provází ženu i na našem území až do 19.

---

³⁵⁸ Gn 2,16.

³⁵⁹ Srov.: J. Opočenská, 1995.

³⁶⁰ Ex 20, 17.

³⁶¹ Celé znění posledního přikázání je v následujícím pořadí: „*Nebudeš dychtit po domě svého bližního. Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec o ničem, co patří tvému bližnímu*“. Srov: Ex20, 17.

³⁶² I. Doležalová, 2004, s. 154.

a někde i 20. století ve formě izolace šestinedělky po porodu a následného rituálního ukončení šestinedělí³⁶³.

Velká bohyně je tedy v Bibli degradována na neposlušnou ženu Evu, která po svém „zaváhání“, kdy odhalila *Pravdu* sobě i muži, díky pravěkému symbolu životní cyklické energie v podobě hada, byla odsouzena do poroby na další minimálně 3 000 let.

Jiný pohled na tuto událost nabízí výklad Věry Tydlitátové (inspirovaný např. E. Frommem), ve kterém se vyhnání z Édenu, jakožto původní bezčasé dělohy božství, jeví jako počátek opětovné cesty ke Stvořiteli. Eva společně s hadem zde vystupují naopak jako mediátoři této pouti, na které člověk prostřednictvím poznání sebe sama, poznává i Boha a přibližuje se mu tím. Evino nové jméno po vyhnání je již zmiňované *Chavvá*, *Živa*, díky němuž dosahuje Eva božských rysů jakožto Dárkyně (nového)života³⁶⁴.

6.11.2. Ženy Starého Zákona a kabalistické tradice

Kromě Evy a Jahveho ženských protějšků, které byly součástí předbabylonské tradice židovského náboženství, jmenuje Tanach i mnoho dalších ženských postav. O židovských velikonocích, svátku *Pesach*, bývá předcítáno z Písně písní, která je považována za sbírku svatebních písní, pocházejících pravděpodobně až z Šalamounovi doby. V těchto písních vystupuje Milá a Milý, kteří jsou alegorickými postavami, kterým bylo připisováno mnoho významů. V základním výkladu podobenství těchto postav představuje Milá Izrael, který se zaslibuje Hospodinovi, Milému, a kteří podstupují *hieros gamos*, posvátný sňatek, dokazující vyvolenost židovského národa. Jiný výklad ukazuje na podobnost Milé k mezopotámské Ištar, která hledá svého Milého a podstupuje strastiplnou pout' do podsvětí.

³⁶³ Srov.: A. Navrátilová, 1997.

³⁶⁴ V. Tydlitátová, 2008, s. 26.

„Hledala jsem ho, a nenalezla,
 Volala jsem ho, a neodpověděl mi.
 Našli mě strážci obcházející město,
 Zbili mě, zranili mě,
 Přehoz mi strhli strážci hradeb.“³⁶⁵

Podobný Ištar a ostatním představitelkám Velké bohyně je také popis Milé jako krásné a strašné zároveň. „*Kdo je ta, jež jak Jitřenka shlíží, krásná jako Luna, čistá jako žhoucí Slunce, strašná jako vojsko pod praporci?*“³⁶⁶. Šalamounova Milá tedy představuje archaickou postavu ženského aspektu božské povahy, která prostřednictvím posvátného sňatku s bohem zaručuje plodnost židovského národa, ale také mimo jiné opěvuje tělesnou stránku lásky, zahrnující otevřené erotické narážky, což židovská víra, narozdíl od pozdější křesťanské, neztrácuje. Konkrétnější podobu než Milá z Písně písní měly ženské prorokyně, které se v židovské tradici vyskytují. Nejvýznamnější z nich byla Mojžíšova a Áronova sestra **Mirjam**. Ta vystupuje nejen jako ochránkyně svého bratra Mojžíše, jehož zachránila před nilskými krokodýly, ale především i celého izraelského národa, který mohl při putování do země zaslíbené vždy uhasit žízeň v její, tedy „Mirjamine studni“. Tato „Mirjamina studna“ je v židovské mystice považována za jednu z deseti věcí, jejichž existence sahá ještě před stvoření světa, a jejíž schopností nebylo jen uhasit žízeň, ale i uzdravovat³⁶⁷.

Samotné jméno Mirjam znamená „*Hořkost Moře*“ nebo „*Vzpoura moře*“ a pokud vypustíme písmeno r, vznikne *majim*, což znamená „*voda*“³⁶⁸. Mirjam nás tedy opět přenáší do sféry Velké bohyně, jako vodní pralátky, zdroje života, který sahá ještě před veškeré stvoření, předchází tedy prvnímu „činu“ mužského boha stvořitele a odkazuje nás nejen do

³⁶⁵ Pís 5, 6-7.

³⁶⁶ Pís 6, 10.

³⁶⁷ V. Tydlitátová, 2008, s. 30.

³⁶⁸ Ibid.

sféry Velké bohyně předpariarchálního světa, ale také do nevědomí jako věčného zdroje a pramene poznání.

Knihy Soudců nám jmenují mnohé další prorokyně, mezi jinými i Debóru, hebrejsky Dvóru, soudkyni a vojevůdkyni, díky které byli poraženi Kenaánci. Bývala nazývána Matkou Izraele a její jméno znamená „Včela“, což podle Tydlitátové naznačuje, že se nejedná o obyčejnou smrtelnicí, ale o původní božskou postavu. Včely bývaly ve starověku poslem bohů mezi tímto a oním světem, symbolizovaly nesmrtelnost a čistotu³⁶⁹, což je naznačeno již výše v symbolice Velké bohyně, kde včela vylétající z lebky znamená nový život. Dvóra neboli Debóra byla tedy další představitelkou Velké bohyně v jejím aspektu regenerující síly. Navíc je jméno Dvóra odvozeno od stejného kořene jako „slovo“, *davar*, a med, který je pokládán za ideální pokrm, symbolizuje boží slovo³⁷⁰.

V Tanachu se vyskytují mnohé další prorokyně, které nám ukazují, že i v počátcích judaismu mohly ženy dosáhnout významných společenských pozic. Není však cílem vyjmenovat všechny tyto postavy, proto se zde ještě zmíním o kabalistické tradici, která má na božskou podstatu odlišnější pohled než jaký nám nabízí patriarchálně laděný Tanach.

Židovská mystika, kabala, se po staletí svého bádání dopracovala k jinému výkladu božství. Dělení kosmu na hmotný a duchovní, tak jak to známe například z křesťanství, ale i třeba u Platóna, nezná ani tanachický pohled na svět, což se odráží v již zmiňovaném respektu k lidské tělesnosti a sexuální aktivitě vedoucí k rozmnožení. Ovšem kabala nám nabízí i hlubší poznání o původní androgynitě božstva i člověka. Prvotní člověk, *Adam Kadmón*, známý i z gnóze, byl androgynním mikrokosmem, zrcadlícím v sobě makrokosmos, byl tedy obrazem božím.

---

³⁶⁹ Tamtéž, s. 31.

³⁷⁰ Ibid.

Bůh sám je v kabale označován negativním pojmem *Ejn sof*, Nekonečno.

Podle kabalistické tradice zatoužil Bůh spatřit Boha a jeho vůle vyzářila nekonečným světlem, *ejn sof ór*, které osvítilo bytí nekonečným vědním. Poté se Bůh ve své androgynní podobě stáhl a touto kontrakcí vznikl prázdný prostor, do něhož vyzářil postupně deset *sefir*, z nichž se podle kabalistů skládá celý kosmos³⁷¹.

Božská kontrakce, při níž vznikl kosmos, je vykládána jako první projev boží lásky, hebrejsky *rachamim*, milosrdenství a božího mateřství³⁷². Toto milosrdenství je základní božskou vlastností. Slovo *rachamim*, je odvozeno od kořene RCHM, což původně znamená schopnost dělohy projevit soucit. Androgynní bůh měl tedy symbolicky dělohu, *rechem*, jejímž stažením vznikl kosmos. Je tedy jak otcem, tak i matkou³⁷³.

Samotný Bůh má tedy v židovské mystice oboupohlavní podobu a jeho ženský aspekt je nazýván *Šechina*. Ta se zjevuje v podobě oblaku nebo oblačného sloupu.

Podle luriánské kabaly³⁷⁴ odešel Bůh ve svém ženském božím aspektu *Šechiny* do exilu a v kosmu byla díky tomu narušena rovnováha *sefir*, a to konkrétně mužského a ženského prvku ve světě, z čehož pak pochází veškeré zlo a nedokonalosti.

Tuto rovnováhu zajišťují tři sloupy *sefirotické* síly, božské energie. Levý sloup zahrnuje *sefiry Bina, Gevura a Hod*, což představuje sílu a spravedlnost ženské energie, uprostřed jsou harmonizující *sefiry Keter, Tiferet, Jesod a Malchut* a napravo pak *sefiry Chochma, Chesed a Necach*, které reprezentují mužskou lásku a soucit *Ejn sof*³⁷⁵. Ženská ener-

---

³⁷¹ Tamtéž, s. 52.

³⁷² Ibid.

³⁷³ Tamtéž, s. 22.

³⁷⁴ Jicchak Luria (1534 - 1572) ovlivnil velice silně kabalistické školy. Pojímal kosmos jako živý organismu, který prochází vývojem a pokud v něm není rovnováha, zaniká.

³⁷⁵ V. Tydlitátová, 2008, s. 54.

gie představuje tedy spravedlnost a sílu a naopak mužská zosobňuje soucit a lásku, což je pro nás trochu nezvyklé rozdělení.

Podle židovské mystiky je tedy původní podoba boha oboupohlavní, zahrnuje aspekty ženské i mužské, ale již při stvoření došlo k ustoupení ženského aspektu z kosmu a převaha mužského narušuje rovnováhu, čímž ve světě dochází k tvorbě zla. Přesto ale snad možná právě proto je kabalistické učení jedním z nejrovnoprávnějších učení z gendrového hlediska. Pouze rovnováha obou principů, jak ženského, tak i mužského, zajistí kosmu trvání a dobro.

Přestože studium kabaly nebylo původně určeno ženám, je podle některých autorů studium Tóry pouze snaha mužů dohonit svůj nedostatek, jenž mají vůči ženám, které jsou svou přirozeností blíže Bohu a duchovnímu světu než muži³⁷⁶. Proto snad je žena, matka, dětem první učitelkou Tóry a některé domácí náboženské události jsou plně v její kompetenci, jako například celá liturgie *Šabatu*, který je základní slavností judaismu a sám je personifikován jako Královna, Paní židovského lidu, nebo Nevěsta³⁷⁷.

Postavení ženy v patriarchální židovské rodině je významné v její roli matky, vychovatelka a učitelky Tóry, ovšem v době modernismu, který sám si rodiny, kterou v podstatě jako základní jednotku společnosti rozbil, neváží, tudíž i ženské postavení jako nevýdělečné opatrovatelky rodinného krbu následuje váhu rodiny.

6.11.3. Lilit

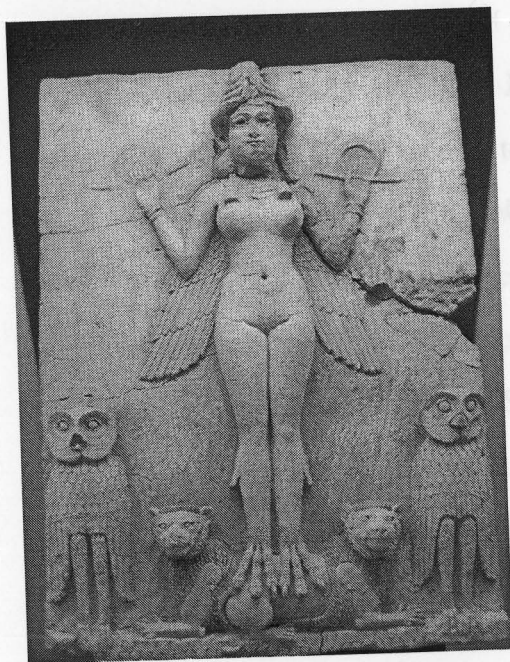
Velká bohyně je v talmudské tradici ovšem zastoupena ještě jednou postavou, která se váže k počátkům lidstva. Podle této tradice stvořil Bůh Adamovi jeho první ženu z hlíny. Ta se jmenovala Lilit. Po čase se ale začali hádat: „ona mu řekla: *Nechci ležet pod tebou. A on řekl: Já*

---

³⁷⁶ Tamtéž, s. 55.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 58-9.

nechci ležet pod tebou, nýbrž na tobě, protože si zasloužíš podlehnout a já si zasloužím mít převahu. Ona mu řekla: Oba jsme si rovni, protože

Obrázek 41

Lilit s panovnickými symboly v rukou, stojící na lvech, obklopena sovami, posly smrti.

*jste oba uděláni z hlíny*³⁷⁸.

Nedokázali se spolu dohodnout, a proto Lilit zvolala tajné Boží jméno a vznesla se do prostoru.

Bůh za ní poslal anděla s výzvou, že pokud se nevrátí, tak denně zemře 100 jejích synů.

Ona se vrátit odmítla, řekla: „*nechte mě samotnou, neboť*

jsem nebyla stvořena pro nic, kromě oslabování dětí; chlapce

od porodu do osmého dne, děvčátka od porodu do dvacátého

*dne*³⁷⁹.

To byla tedy následně skutečná, démonická podoba Lilit. Byla tudíž téměř identická s Lamaštu a Ardat-lillí, démonickými postavami z Mezopotámie. Stejně jako ony škodí tím, že krade nebo zabíjí novorozence.

Lilit tedy odmítla postavení ženy, které jí přisoudilo židovské patriarchální náboženství. Musela být proto její postava zdémonizována. Skutečnost, že tak učinila skrze sexualitu je symbolická, protože žena sama je spojena se sexualitou (její schopnost reduplikace byla redukována na pouhý „odsouzeníhodný“ tělesný akt). Eva toto vše přijala, naopak Lilit je její temnou stránkou v celosti Velké bohyně. „*Lilit je vším, čím Eva není; je fascinující a strašlivá, mocná a silná, těsně spjatá se sexualitou a tvořivou silou*³⁸⁰.

³⁷⁸ H. Traugott, 2003, s. 14.

³⁷⁹ Ibid.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 47.

6.11.4. Sofia, Jahveho Moudrost

V době helénismu došlo k přetváření judaismu prostřednictvím teologické spekulace o ženském protějšku Jahva, Sofii. Judaismus v té době podlehl helénistickým feminizačním tendencím, což „ilustruje svrchanost ženského principu v helénistickém náboženském systému. Ve 2. stol. n.l. se ale již opět ustálil na svých předešlých patriarchálních stanovách jakožto rabínský judaismus bez feminních příměsí“³⁸¹.

Představa Jahvovy Moudrosti (řecky Sofia) ukazuje na helénský feministický princip uspořádávající kosmos, kosmický princip řádu, který byl pro Řeky personifikován bohyní Tyché a pro Římany Fortunou³⁸².

6.12. Křesťanství

Křesťanství vychází velkou měrou z judaismu a odráží tedy patriarchální stereotypy, a to jak v pojetí monoteistického mužského boha, tak v pohledu na ženu, potažmo její možné božství.

Křesťanská zvěst a její ustanovení jako nové církve se odehrávalo na pozadí helénistických proměn celé společnosti tehdejšího světa, náboženství nevyjímaje. Helénismus je charakteristický pro svůj synkretismus a příklon k femininním božstvům, která se šířila do všech tehdejších oblastí oikumeny. Bohyně, které byly v této době všeobecně uctívané, představovaly např. řecká Déméter, jejíž eleusínská mystéria dosáhla v helénismu veliké popularity, dále pak egyptská Isis, syrská Atargatis a fryžská Kybelé³⁸³. Ovšem charakter těchto bohyní prošel, podle L.H. Martina, v helénismu zásadní proměnou. Z lokálních mateřských bohyní se staly bohyně univerzální a jejich sférou se namísto země stalo nebe. Podle Plútarchových *Metamorphoses* byla Isis ztotožno-

³⁸¹ L.H. Martin, 1997, s. 79.

³⁸² Tamtéž, s. 95.

³⁸³ Tamtéž, s. 51-74.

vána se zemí, kterou oplodňuje Nil v podobě Usira. V době helénismu přestala být Isis Matkou Zemí, ale stala se lunární Královnou Nebe, představující nebeské těleso Venuši.

6.12.1. Matka Boží, Marie

Tyto tendence museli zákonitě mít vliv i na křesťanství, díky čemuž byla v průběhu prvních staletí osoba Ježíše postupně doplněna postavou

Obrázek 42

Sixtinská Madona.
Raffael. 1513.
Detail. Srov.
s obr. 11 a 20.

jeho matky Marie, která představuje další variantu Bohyně Matky. „V roce 431 n.l. bylo vyhlášeno dogma Marie jako *Theotokos*, „Matky boží“. V té době byla pohanská náboženství římské říše neúprosně potlačována (...), a tak se stalo, že se Marie, královna mučedníků, nakonec stala jedinou dědičkou všech jmen a forem, smutků, radostí a útěch

bohyně matky v západním světě³⁸⁴.

Ovšem ani její podoba není úplně nová, protože přejala mnohé atributy svých předchůdkyň. Klasickým

předobrazem Panny Marie je egyptská Isis, od které Marie „převzala“ nejen její zobrazení jako Madony s dítětem, což je ovšem pro Velkou Bohyni klasické již od paleolitu, ale i její nebeská róba je s Isidinou totožná³⁸⁵. Stejně tak není nová její podoba panny, spolu s paradoxem jejího mateřství. Všechna tato témata nám již nabídla mytologie starověkých náboženství.

Bible se ovšem o Marii příliš nezmiňuje, J. Duguesne hovoří pouze o čtyřech příležitostech (kromě Ježíšova narození), při nichž je o Marii v evangeliích zmínka³⁸⁶. Stejný autor uvádí i důvody, proč je tomu tak. Domnívá se, že v postavě Marie a jejího tajemství jde o jakési tabu

³⁸⁴ J. Campbell, 2004, s. 43.

³⁸⁵ I. Doležalová, 1996, s. 153.

³⁸⁶ J. Duguesne, 2004, s. 8.

křesťanské víry. „*Toto tabu má své důvody: obraz Marie je sice především obrazem ženy, ale jde v něm také o pojetí sexuality, o vizi celé církve a v neposlední řadě je ve hře celé základní dogma křesťanství: Vtělení, Inkarnace. Víra v bytost, jež skutečně je Bohem, ale také skutečně je člověkem, v Toho, který zemřel, protože byl člověkem, a který vstane z mrtvých, protože je Bohem*“³⁸⁷. Tato skutečnost musela být nějakým způsobem zohledněna i v postavě Marie.

V Bibli se například nikde nepíše o původu Marie, přestože se genealogií její tvůrci zabývali rádi. O jejím narození i dětství vypráví *Protoevangelium Jakubovo*, které bylo ovšem z biblických tradic vyčleněno jako apokryfní. V něm se vypráví o Mariiných rodičích, Anně a Jáchymovi, o jejich zvěstování, že se jim narodí dítě a že o jejich „*potomstvu budou mluvit po celém světě*“³⁸⁸. Stejně tak je zde popsáno Mariino dětství i způsob, jak jí byl losem vybrán za manžela Josef, starý tesař, který měl již dospělé syny. Hovoří se zde o zvěstování, i o jejím početí z Ducha Svatého, o panenství Marie, které bylo prokázáno i po Ježíšově narození, zmíněna je i její sestřenice Alžběta, matka Jana Křtitele.

Toto protoevangelium, pocházející z poloviny 2. století, „*je vyjádřením především lidové víry, která se postupně stala součástí doktríny o „panenské matce Boha Spasitele*“. Zřetelným cílem autora textu bylo *pozornost, na úroveň velkých panenských bohyní matek řecko-římského světa*“³⁸⁹.

Tato původně lidová víra vedla tedy nakonec k přijetí dogmat o neposkvrněném početí (z r. 1854), které ale nemá nic společného s jejím panenstvím, jak se mnozí domnívají. Je to vyjádření úplné bezhříšnosti Marie, která tím byla bohem osvobozena, jako jediná z lidí, od prvotní-

³⁸⁷ Tamtéž, s. 9.

³⁸⁸ Přístupno online na www.acizek.nfo.sk/teolog/duchtexty/jakubprev/jakubprev.htm, 8.12.07, 21:10.

³⁸⁹ I. Doležalová, 1996, s. 152.

ho hříchu (spáchaného Evou). A nakonec vedlo toto uctívání „bohoro-
dičky“ i k dogmatu nanebevzetí Panny Marie (r. 1950) apoštolskou
konstitucí *Munificentissimus Deus*. Práví se v ní, že „*Neposkrvněná,
vždy panenská Matka Boží Maria byla po dokončení běhu pozemského
života s tělem i duší vzata do nebeské slávy.*“ Toto dogma nic neříká o
tom, zda Panna Maria zemřela a byla hned vzkříšena, nebo byla vzata
do nebeské slávy bez porušení smrti³⁹⁰.

V raném křesťanství byla na mnoha místech postava Marie zbožštěna
po vzoru jejích předchůdkyň a byl jí v této podobě obětován chléb (jako
ostatním Bohyním Matkám). To bylo samozřejmě oficiální doktrínou
odsouzeno jako hereze. Ve své podstatě ale všechna výše zmiňovaná
dogmata vedla v jistém smyslu právě k zbožštění její postavy a slovy
Doležalové „*vznik a rozvoj mariánského kultu se stal v kontextu křes-
ťanství v podstatě historií opětného vzkříšení ženského rozměru posvát-
na v rámci tohoto monoteistického náboženství*“³⁹¹.

Panna Marie je pro křesťanskou církev předobrazem ženy světice, k níž
se celá křesťanská církev vztahuje a jejíhož ideálu se snaží dosáhnout.
Tělesnost a sexualitu křesťanství odsuzovalo, štítilo se jí. S nimi byla
ovšem spjata právě žena, která pro křesťanství představovala onu obá-
vanou tělesnost. Jakákoliv hanebnost, jak tělesná tak i morální, byla ve
Starém Zákoně připodobňována k lehké ženě. Jako kritiky bylo užíváno
„ženských metafor“, což ukazuje hluboce zaryté pohrdání ženou
v tradici židovské a následně i křesťanské³⁹². V Novém Zákoně se přes-
to v Evangelích uvádějí mezi Kristovými učedníky i ženy. Existuje
dokonce mnohými přijímaná domněnka, že nejmilejším učedníkem
Krista byla Máří Magdaléna, která byla ovšem v křesťanské věrouce
považovaná za bývalou prostitutku, napravenou hříšnici. O její „profes-

---

³⁹⁰ Viz http://cs.wikipedia.org/wiki/Dogma_o_nanebevzetí_Panny_Marie, přístupno
online, 8.12.07, 21:45.

³⁹¹ I. Doležalová, 2004, s. 161.

³⁹² M. Balabán, 1999, s. 34.

ní dráze prostitutky“ není v Novém Zákonu nikde ani zmínka, což znamená, že to bylo do křesťanské věrouky přidáno až později, zřejmě jako potvrzení nižšího postavení žen, stejně jako degradace samotné postavy Máří Magdalény, na jejíž „bedra“ byly po staletí „promítány komplexy sexuálních provinění“³⁹³. Skutečností ale je, že první kdo objevil prázdný hrob a komu se zjevil zmrtvýchvstalý Ježíš, byla právě Marie Magdaléna.

To ovšem nic nemění na skutečnosti, že křesťanství pohlíželo na ženu jako na bytost nečistou, především díky prvotnímu hříchu pramatky Evy. Prvotní hřích měl v Genezi podobu touhy po poznání (jablko bylo ze stromu poznání), zatímco v křesťanství byl tento hřích transformován na tělesný³⁹⁴ (a to zhruba ve 4. století). Žena je odsuzována také pro její úzké spojení s přírodními cykly, od kterých se chtělo křesťanství distancovat. Přitom právě díky ženám se křesťanství ve svých počátcích velice šířilo³⁹⁵.

Podle sv. Pavla měla být žena vyloučena z veřejného života a její místo bylo po boku muže, který jí měl vládnout. „*V poddanosti Kristu se podřizujte jedni druhým: ženy svým mužům jako Pánu, protože muž je hlavou ženy, jako Kristus je hlavou církve, těla, které spasil*“³⁹⁶. Jakékoliv projevy žen na veřejnosti měly být podle Pavla vyloučené, žena měla vždy své požadavky vznést prostřednictvím muže: „*Ženy necht' ve shromáždění mlčí. Nedovoluje se jim, aby mluvily; mají se podřizovat, jak to říká i Zákon. Chtějí-li se o něčem poučit, ať se doma zeptají svých mužů*“³⁹⁷. Některé badatelky se domnívají, že tato tvrzení jsou do Pavlova textu vložena až později³⁹⁸, v podstatě na objednávku. Původní křesťanská zvěst byla totiž rovnostářská, nehierchizovaná.

³⁹³ J. Opočenská, 2008, s. 79.

³⁹⁴ J. Le Goff, 1998.

³⁹⁵ A to díky exogamním sňatkům, při kterých se ženy-křesťanky přivdaly do nových rodin a tím šířily novou zvěst.

³⁹⁶ EF 5, 21-24.

³⁹⁷ 1 K 14, 34-35.

³⁹⁸ Srov. J. Opočenská, 2008, s. 74.

6.12.2. Pohanské Madony a čarodějnictví

Křesťanství se ovšem nevyhnulo vlivu „pohanských“ představ ani v průběhu svého vývoje, proto byla postava Marie mnohde velice pozměněna a získala zpět i jiné rysy Velké bohyně. Vztah mezi plodnou půdou a matkou Zemí je například v uctívání Černých Madon, který se dochoval až do dnešních dnů. Černá barva, která je v křesťanství spojena se smrtí nebo zlem, byla ve staré Evropě spojována s plodností a půdou. Tyto Černé Madony jsou mezi věřícími velmi oblíbeny, což do svědčuje svatyně Černé Madony v Czestochova na jižním Polsku, která je nejnavštěvovanější svatyní východní Evropy. Čern těchto zázračných Madon evokuje hluboké a smysluplné obrazy a asociace pro věřící ³⁹⁹. Zvláště je v oblibě víra v zázraky, které tato Černá Madona koná, stejně tak se mnohde dochovaly legendy o zázračných zjeveních těchto Madon.

Přesto Panna Marie většinou představuje již redukovanou, pouze mateřskou podobu Velké bohyně, její temný aspekt bývá úplně vytlačen do podsvětí, potažmo nevědomí. Její panenskost a tudíž netělesnost nám ukazuje Velkou bohyni, ale také ženu, která ztratila své tělo a zbyla jí jen pouhá mysl, která je ovšem bez svého těla pouhou polovinou sebe samé, nevztažností a vykořeněností. Toto její panenství už odráží „pouze“ mravní čistotu její duše a nemá nic společného s cyklem obnovy života skrze cyklus ženy/ hada. Plně to odráží křesťanské pojetí světa, jak bylo definováno především ve středověku, jako údolí utrpení a hanebnosti, kde jediné vztažnost k transcendenci společně s odříkáním tělesných potřeb může vést k dosažení dokonalosti a míru.

Vývoj dalších století nám Velkou Bohyni ještě více oddálil. Křesťanství plně potlačilo jakékoliv projevy příklonu k její symbolice, zvláště

---

³⁹⁹ M. Gimbutas, 1991, s. 144.

v období inkvizičního řádění, kdy byly ženy, „čarodějnice“ houfně upalovány za jejich „magické praktiky“. Nešlo samozřejmě o nic jiného, než o potlačování spodního proudu, který se nesl přes pohanské uctívání přírody a jejích živlů. Dílo z roku 1486 *Malleus Maleficarum*, Kladivo na čarodějnice, se dá z našeho pohledu definovat jako snaha vyhubit Bohyni.

Její projevy se nám však zachovali v lidové víře, i přes velký odpor „oficiální kultury“. Existují představy, které v lidové tradici přetrvaly z prehistorie téměř až do dnešních dnů. První z nich je Bílá Paní, přímo spojená se smrtí, která se prochází kolem domu zemřelého, bývají slyšet její osamělé a truchlivé zvuky, což se mísí i s vytím psů a vlků, kteří ji provázejí. Druhá z nich je již zmiňovaná čarodějnice, která představuje redukovanou podobu Život i Smrt dávající Bohyně. Obě tyto představy jsou antropomorfní povahy, s rysy dravců nebo hada, obě létají nebo se plíží jako hadi, v Baskicku např. tato představa bohyně pokračovala až do poloviny 20. století v podobě supy⁴⁰⁰.

Další představy, které se dochovaly až téměř do dnešních dnů, jsou různé podoby Velké bohyně v jejím aspektu Bohyně Matky, které jsou vzývány při porodu, nebo s ním jinak souvisí. Příkladem může být Velká bohyně symbolizovaná medvědem, což se dochovalo ve slovanských zvycích až do 20.st., kde bylo novorozeně položeno vedle matky na medvědí kůži a ve východní Litvě je rodička po porodu nazvána Medvědicí („*Meška*“).⁴⁰¹

Velká bohyně ve své démonizované podobě se nám zachovala jako můra, noční stvoření, které vystupuje zpravidla v podobě stínu, hada, myši, kočky či motýla, případně jako stéblo slámy nebo vlas. Má na svědomí zlé sny, pije krev a kojícím ženám odsává mléko⁴⁰².

⁴⁰⁰ M. Gimbutas, 1991, s. 209 - 210.

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 116.

⁴⁰² přístupno online http://www.fext.cz/bestiar/bestiar_005.htm#mura, 10.12.07, 17:30.

Středověk a křesťanská démonologie ji transformovaly zase na sukubu, zlého ducha, svádějící ve spánku muže kvůli nekalému použití jejich sémě.

Křesťanství tedy uctívalo pouze „lepší“ stránku bohyně v její podobě Panny Matky, zatímco její stránka temná byla odsunuta do podsvětí, kde si ovšem žije svůj vlastní život.

Období novověku a osvícenské myšlení Velkou bohyni odsoudilo k smrti absolutním nezájmem a popřením kvůli její iracionální povaze. Nejinak tomu bylo i v minulém století. Snad možná až feministické hnutí, konkrétně tzv. „pohanské“ feministky⁴⁰³ se ve svých myšlenkách obracejí k Velké bohyni jako femininní alternativě křesťanského Boha Otce.

---

⁴⁰³ Srov.: J. Opočenská, 1995.

7. Gender jako projekce Velké bohyně

Gender jakožto komplex vlastností, rolí a chování, které daná společnost přisuzuje a spojuje s obrazem mužství a ženství, je při svém vzniku a vývoji ovlivňován mnoha proměnnými. Jednou z nich je bezesporu i náboženské myšlení, které člověku již od počátku vysvětluje, zpřítomňuje, ale i legitimizuje svět, respektive obraz světa. Tento obraz světa je pak náboženským myšlením ovlivňován, ale sám je pravděpodobně také předobrazem, na jehož základě si lidé vytvářejí jakési sakrální struktury, které zpětně na tento obraz působí jako ideál nebo vzor.

Důvodem pro vznik jakékoliv víry je především snaha o postihnutí a nalezení smyslu lidské existence a života vůbec. Popřípadě se jedná o zprostředkování jakési naděje, poselství o lepším světě. Náboženství je tedy svou podstatou transcendentní, ukazuje nám smysl, který se většinou nachází mimo „náš“ svět, který nás obklopuje.

Přesto je z hlediska utváření genderu nutno přistupovat k náboženským představám jako k důležitým zdrojům postojů, které lidé zaujímají, a rolí, které lidé hrají a od ostatních očekávají.

Je asi nemožné zjistit, co je ve vztahu příčinném prvotním impulsem, zda náboženské předobrazy bohyně, tak jak jsem je ve své práci popsala, které působí na obrazy ženství. Nebo naopak postavení žen a role, jež jsou jim socializací zprostředkovány jako obraz ženství, které následně působí na povahu a postavy bohyně. Jisté ovšem je, že se tyto představy navzájem ovlivňují.

Jak jsem již popsala výše, podle teorie matriarchátu měly původně ženy ve společnosti významné postavení, které se na sakrální úrovni odráželo v postavě všemocné Velké bohyně, uctívané v mnoha podobách. Jaký vliv na podobu genderu ženství tato skutečnost měla se lze jen domnívat, ale nebudu se pravděpodobně příliš vzdalovat realitě, pokud si

troufnu tvrdit, že ženství mělo v té době podobu magického neznáma, které zprostředkovávalo styk s božstvím a jeho božskou kreativitou, prostřednictvím transformace a tvorby nového života. Tato schopnost propůjčovala ženám pravděpodobně nemalou úctu, která je patrná z obrovského množství votivních předmětů, dochovaných z nejstarších dob lidství.

První trhlinou v uctívání ženství byl zřejmě příchod indoevropských národů do Evropy, který se odehrál v průběhu 7.-1. tisíciletí př.Kr. a který sebou přinesl patriarchální společnost orientovanou na prestiž a hierarchii. Ženství a jeho magické schopnosti bylo zřejmě nutno sesadit z pomyslného trůnu a nahradilo je bojovné a dominantní mužství a jeho bozi, nebeští vládci, kteří si v posvátném sňatku podmanili své ženské protějšky, reprezentované převážně Zemí. Napříště již jen „pouhých“ manželek, společnic, matek a dcer, manipulovaných ve prospěch svých božských mužských „pánů“. Doménou ženských postav se tedy stalo mateřství a zemědělství, tedy vyživovací povinnosti. Jejich temným ekvivalentem bylo svádění, ale i zabíjení a války.

V průběhu vývoje si ženy vytvořily sféru svého vlivu, kterým byla „pouze“ rodina a výchova. V období tradičních společností, pro něž je hlavní charakteristikou malé společenství lidí provázaných přímými a především recipročními vztahy, to ovšem nebyla sféra až tak bezvýznamná. Přesto již v tomto období figuruje gender ženství jako to „*druhé*“.

Zásadní proměnu ovšem přinesla až modernita se svým důrazem na individualitu, které sféra ženy, jakožto „služba“ druhým a žití prostřednictvím synů, příliš neodpovídá. Žena ztratila již nadobro svou prestiž jakožto dárkyně života, a to nejen odtajněním procesu početí, ale především díky marginalizaci a devalvaci rodinného života. Její role strážkyně domácího krbu nemá v době industrializace a následně v době terciální a informační, založené na poskytování *placených* služeb a informa-

cí, žádnou *vyčíslitelnou* hodnotu. Měřítkem hodnot se stává pouze hodnota tržní, služby poskytované ženou v domácnosti jsou ovšem *většinou* zadarmo. Ženy jsou proto konfrontovány se společensky úspěšnějšími muži, kteří mají ve „veřejné“ sféře několika tisíciletý náskok.

Přes veškeré zdání (post)modernity si sebou i nadále gender ženství nese své charakteristiky založené na archetypálním základu, jehož kořeny sahají do počátků náboženského a mýtického myšlení. I přes obrovské množství mýticko-náboženských postav ženského pohlaví, které se mohly stát jakýmsi vzorem pro ženský gender, je po bližším seznámení možno rozdělit tyto představitelky a jejich charakteristický gender do čtyř základních skupin. Pojmenovala jsem je po nejtypičtějším postavách náboženského života, tedy Eva, Marie, Ištar a Lilit.

7.1. Eva jako matka

Přestože se v nábožensko-mýtické tradici objevily nepochybně mnohem charakterističtější mateřské postavy, Eva představuje typický „produkt“ patriarchálního pojetí genderu ženy - matky.

Eva byla stvořena z Adamova žebra, byla stvořena po něm a pro něj, je tedy ta „*druhá*“. A to nejen ve smyslu pořadí, ale také jako nepoznaná, „*jiná*“. Tato její jinakost, nepoznatelnost je symbolizována dělohou, tajemnem a hloubkou, která se v ní skrývá. Ženství je proto to neznámé, cizí, tajemné a nevypočitatelné.

Eva je v židovsko-křesťanské tradici spojována především s tělesností a prvotním hříchem. Za svůj hřích (který byl původně na rovině touhy po poznání, později byl ovšem transformován do roviny tělesné, tedy sexuální) byla spolu se svým partnerem vyhnána z ráje a všechny ostatní ženy nesou po ní svůj hříšný úděl. Úděl splácený ženským cyklem, který ženu neustále staví na nižší, živočišnou rovinu. A také bolestivým porodem.

Po vyhnání z ráje dostala Eva nové jméno, *Chavvá, Živa*, což ukazuje na její novou identitu, kterou má pro příště být role pramatky, zakladatelky lidského pokolení a také hospodyně, protipól hospodáře.

Stejně tak ženství je v Evině aspektu především mateřstvím, spojeným s tělesnou reprodukcí, ale také s výchovou potomků a vedením domácnosti. Takovéto ženství je ovšem zaměřeno pouze na jakousi neadorovanou povinnost zachování lidského rodu, jeho kvalita je pouhým transferem genetické informace. Výchova potomků je kulturním ekvivalentem biologickému přivedení na svět, skutečnou *moudrost* předávají mužští zástupci a to především opět mužům⁴⁰⁴.

A v neposlední řadě je Eva manželkou, oddanou společnicí. Ženství, které reprezentuje, je také takové. Evino ženství je ale kající, vědomé si svého provinění, poddajné a nedoceněné. Jeho „služebné“ role jsou brány se samozřejmostí, nemají v dnešní době hodnotu sami o sobě, vždy jsou tu pro druhé.

Skutečné ženství, které Eva reprezentovala ještě před patriarchální interpretací a změnou, je vyjádřeno právě tím, díky čemu byla odsuzována. Jejím prvotním *hříchem*, kterým ve skutečnosti byla touha po poznání, po uvědomění. Tato její touha a následné *poznání*, ke kterému *svedla* i Adama, bylo ve skutečnosti na rovině *uvědomění si* své celosti, poznání své smrtelnosti, konečnosti, ale s ní spojené i poznání své nahoty, syrovosti, odvrácené tváře lidství, díky čemuž dochází k uvědomění. Tato její touha po poznání byla na patriarchální rovině redukována a odsouzena ve formě fatální ženské zvědavosti, která vede ke zhoubě, v tomto případě k vyhnání z ráje, prvotního života v nevědomosti, neoddělenosti. Ve skutečnosti se lidstvo díky tomu vydalo na Cestu hledání sebe sama.

---

⁴⁰⁴ Čemuž ovšem v praxi odporuje tzv. feminizace především základního školství, která ovšem nemá s předáváním moudrosti mnohdy příliš společného.

Ovšem patriarchální interpretace přisoudila ženství slídivou zvědavost, místo zvědavosti a odsouděnihodnou tělesnost, namísto moudrých instinktů a intuice, pramenící z hloubky ženství.

7.2. Marie jako světice

Druhým archetypem genderu ženství je Marie, mateřská ženská postava z Nového Zákona. Marie je sice matka, bohorodička, přesto je v křesťanství jaksi „odtělesněna“, je stále panenská. Je v přímém protikladu k mateřství Evy, která byla synonymem pro tělesnost a hříšnost, zatímco Marie byla prohlášena za neposkvrněnou, byla zbavena dědičného hříchu a její i synovo početí bylo z ducha svatého.

Marie tedy představuje gender světice, jakýsi nedosažitelný ideál, který působí jako protipól všudypřítomné zkaženosti a tělesnosti. Marie je bez pochybností dobrá, milující a obětavá. Je ale stejně jako Eva poddajná, ovšem bez prvotní vzpoury konvencím, jakou ukázala Eva svou neposlušností. Mariiným mužským protějškem je především její syn, Marie je *matka syna*, což je v podstatě největší její zásluhou a kvalitou. Je přímlovkyní, jejímž prostřednictvím dosahují lidé styku s posvátnem. Je nádoba, dobrá, neposkvrněná, nedosažitelná (ve smyslu ideálu). Vždy stojí oddaně po boku svého mužského protějšku a statečně nese nepřiznání osudu.

Ženy snažící se dosáhnout tohoto předobrazu jsou nutně konfrontovány s realitou svého těla, bez kterého jsou pouhými polovičními bytostmi. A stejně tak jejich přirozená lidská potřeba seberealizace naráží na podřadnou roli prostřednice a ženského doprovodu, která jim je po vzoru Marie přisuzována. Jakákoliv konfrontace žen s touto ideální postavou, kterou provádí společnost, má nutně za následek pocit méněcennosti a nedokonalosti vůči nedosažitelnému ideálu. Nedostatečná jsou ovšem i

očekávání vůči tomuto aspektu ženství, které je redukováno na pouhou společnici, utěšitelku a přímlyvkyni u výše postaveného mužství. Marie je ovšem také zosobněním útěchy a naděje, která mohla po staletí ovlivňovat (sebe)obraz mnohých žen. A v každém případě to byla ženská dimenze posvátna, která se, ač „nebožská“, přesto přiblížila jinak silně patriarchálním mužským posvátným postavám a otevřela tím cestu ženskému genderu na nebesa. A ženám tím mohla otevřít cestu k znovunalezení vlastní hodnoty, sílu k uctívání sebe sama, nalezení vlastní hloubky, která je stejně jako Marie hodna nanebevzetí.

7.3. Lilit jako čarodějnice

Lilit je démonická postava vytlačená z kánonu Starého Zákona. Je to padlá první manželka Adama, která byla stejně jako on vytvořena z hlíny, a proto se považovala za rovnou svému muži. To bylo ovšem pro Adama a celou patriarchální tradici semitských národů nepřijatelné, a proto byla Lilit odsouzena (částečně dobrovolně) k roli démonky.

Z genderového hlediska představuje Lilit rebelující a nezkrotnou povahu ženství, které chce prosadit svou rovnost a je si vědomo svých (mnohdy i relativně záporných) hodnot. Lilit je předobraz veškerých čarodějnic, které byly pro svou „jinakost“ upalovány na hranicích a trestány za magické praktiky, které jsou pro ženství příznačné. Dovednosti, které ženství spojují s magií přírody, léčivé schopnosti a vědomosti, instinkty a intuice, které se matrilineárně dědily již od počátků lidství, bylo ve jménu *víry* a později *rozumu* nutno vymýtit.

Lilit je proto temným stínem pramatky Evy, která ji jako poddajná manželka (po menším „zaváhání“ nebo spíše „klopýtnutí“) nahradila. Lilit nemá žádné vazby, raději zůstane svobodnou bytostí i za cenu, že bude společností odsouzena za své odpadlictví a neposlušnost. Není podřízena žádné autoritě, proto je ženství v aspektu Lilit pro *autoritu* mužství

tak nebezpečné, a proto je nutno ho zlikvidovat nebo alespoň marginalizovat. Proto se stala démonkou a vražedkyní. Démoni a čarodějnice narušují řád a to je to, co udělala i Lilit - porušila řád hierarchie. Ale její vzpoura jí proměnila v mocnou bytost, ačkoliv je její moc veskrze záporná.

Jakožto protipól pramáti Evy, představující oddanou a poslušnou manželku, je také Lilit našeptávačkou nespokojeným ženám, jimž je jejich role manželek a matek příliš těsná. Toto její našeptávání rezonuje mezi většinou žen a je předáváno jako ženské dědictví a věno z matky na dceru ve formě *ženského spiklenectví*. To obsahuje tradici rozdělených sfér, ale i naprostou odlišnost obou pohlaví a také onu pověstnou pravdu o *krku, který hýbe hlavou*, představující mužské jedince jako méněcenné bytosti, jež je nutné dovést ke kýženému (nejlépe ženskému) cíli. Toto *učení* je ženám škodolibou útěchou v jinak mužském světě.

To je ovšem pouze malá vzpoura, není tak radikální jako ta, kterou na počátku světa demonstrovala Lilit a ještě stále nereflektovala realitu rovnosti v odlišnosti a skutečnou kvalitu rovnocenného partnerství.

Lilit tedy nepředstavuje pouze rebelující a nezkrotnou ženskost, ale také samotnou hlubinu ženství, která je mocná a moudrá, stejně jako Lilit, která znala tajné boží jméno, čímž se mohla odpoutat od Adama. Představuje instinktivní a intuitivní povahu ženství, které sahá až k samotnému prameni poznání.

7.4. Ištar jako svůdnice

Posledním archetypem ženského genderu je Ištar. Tato mezopotamská bohyně lásky a války (mimo jiné) je předobrazem ženství jako svůdnice a krásky. Ištar byla mnohokrát popisována jako nezkrotná milenka, zatímco její manželské *schopnosti* nebyly nikdy příliš zdůrazňovány.

Nebyla to ani typická bohyně matka a to i přes to, že podle některých dochovaných textů děti měla.

Vyznavačky Ištar měli alespoň jednou za život podstoupit chrámovou prostituci a svůj honorář za tuto službu pak věnovaly samotné bohyni, což naznačuje odvrácenou polohu svádivé bohyně. Ištar byla také nesmírně krásná a na své kráse si zakládala, což je další rozměr ženství, který je pro budoucí pokolení „závazný“.

Svůdnost, krása a erotická náruživost je aspekt ženství, který je v protikladu k ženství reprezentovanému Marií. Zatímco byla Marie panenská po celý svůj život⁴⁰⁵, Ištar měla, stejně jako jí podobné bohyně, schopnost své panenství cyklicky obnovovat. To ji samozřejmě spojovalo s cyklickou obnovou přírody a života a naznačuje to její tělesnou přirozenost. Ištar je žena, která si je vědoma svých předností a dokáže jejich prostřednictvím dojít svého cíle. Za svoje ženství se ani trochu nestydí, nemá také proč, vždyť byla jednou z nejuctívanějších bohyní všech dob. Ale její ženství je pro muže nebezpečné, dokáže ovládnout a zničit. Pro to byla i Ištar pokořena bojovným Gilgamešem, který odolal jejím svodům a urazil ji. Nato Ištar odpověděla dalším aspektem svého ženství, kterým je pomstychtivost, bojovnost a nenávist. Tato dimenze ženství je odpovědí na urážku, je to obrana pokořené ženy, která je odsuzována za svou přirozenost.

Ištarina bojovná stránka ukazuje na rebelující stránku ženství, obsaženou již u Lilit a na počátku u Evy. Ištar je bezesporu mocná svou nezávislostí a rovností, kterou dává ostentativně najevo. Za to jí ovšem mužští hrdinové, stejně jako Gilgameš, rozhodně nepochválí.

Jedním ze způsobů, jak si tuto původně mocnou dimenzi ženství podmanit, je její redukce na pouhou krásnou společnici a milenku. Ta je v dnešní společnosti hojně zastoupena ve formě jakéhosi atributu určujícího mužský status. Z ženy, jejíž krása nemusí být vždy redukována

---

⁴⁰⁵ Její panenství bylo ovšem spíše symbolem její duchovní čistoty a mravnosti.

pouze na tu tělesnou, se proto stává pouhá ozdoba připíchnutá na klopou saka, stejně jako byla Ištar nabodnutá na kůl poté, co ztratila všechny atributy své moci při sestupu do podsvětí.

Aspekt svůdnice a milenky je namísto uznání přirozené potřeby zase překroucen moralizujícím pohledem patriarchální společnosti. Žena, realizující plně svůj tělesný předpoklad, je odsouzena jako osoba lehkých mravů, i přesto, že podobné chování mužů je tolerováno a mnohdy i respektováno a dokonce často hodno uznání. Promiskuita je u mužů společností přijímána, zatímco u ženy, jejíž tělesnost nevede ke kýženému výsledku (tedy početí nového života), je zatracována.

Všechny tyto čtyři aspekty genderu ženství jsou pouhým náznakem a zevšeobecněním, skutečný gender a jeho projevy jsou individuální variace a ovlivňují je mnohé další proměnné, jako je společenský status, společenská stratifikace, kultura, vzdělanost (jak ve společnosti, tak i samotné nositelky genderu), temperament, hodnoty atd. I proto je u většiny žen zastoupeno více typů genderů, které podtrhávají určité rysy samotné nositelky.

I přes mnohá zobecnění a zkreslení je ovšem zřejmé, že ženský gender většinou vychází z tělesných (reprodukčních) předpokladů ženy, stejně jako náboženská postava Velké bohyně představovala především tělesnost, narození, smrt a regeneraci. Byla absolutně z tohoto (ve smyslu materiálního) světa.

Pro dnešní ženství je tato sféra společensky velice degradující, protože je upoutává do prostředí bez velkých možností společenské realizace, což je v kulturní oblasti zaměřené na společenskou prestiž a ekonomickou hierarchii mimo jakékoliv (společenské) uznání. Dědictví Velké bohyně redukované na symbol mateřství a domácnost působí v dnešní socio-kulturní realitě spíše jako ona pověstná *koule na noze* při společenském rozletu.

Ženy hrají roli krás, matek a vychovatelek, v případě vzdání se svého těla (nebo spíše tělesných potřeb) je zastoupena role světic a pokud odmítnou výše zmíněné (reproduktivní a s nimi související předpoklady) stanou se pronásledovanými „čarodějnicemi“. To souvisí i se společenským odsuzováním úspěšných žen, u nichž se předpokládá zanedbání ženských rolí, kterými jsou mateřství, vedení domácnosti a podobně, a tudíž je jejich společenský úspěch kompenzován jakýmsi selháním jejich *přirozených* rolí.

Ženství je tedy vždy nějakým způsobem vztaženo k reprodukčnímu procesu a následným povinnostem péče o potomstvo, stejně jako zásadní doménou Velké bohyně byla také život dávající síla. Velká bohyně měla ovšem mimo to mnohem hlubší symboliku smrti a regenerace. Ale co dnešní ženství? Kam se tato symbolika cyklické obnovy ztratila?

Jsou dnes ženy skutečně redukovány na pouhé krásy a společnice, matky, hospodyňky a vychovatelky? Je opravdu ženským horizontem pouze domácnost a mateřství? Mnohé výzkumy potvrzují, že většina dívek stále touží především po hezkém, hodném partnerovi a milých dětech a chce být především „dobrou mámou“, zatímco mužská ambice je většinou spojována s „velkým světem“ za hranicí rodiny a domova.

Tyto skutečnosti jsou stále genderově podmíněné, ale přesto je dnešní společnost pro ženy otevřenější, než tomu bývalo dříve. Uplatnění žen ve veřejné sféře je skoro srovnatelné s muži, stínem na této skutečnosti je ovšem jejich menší finanční ohodnocení a skryté formy diskriminace, které v naší společnosti stále přetrvávají. A mnohdy je daní za úspěch také popření ženství v jeho základech a přistoupení na mužské patriarchální hodnoty prestiže a hierarchie.

8. Závěr

Toto je tedy práce o historických vtěleních Velké bohyně, jak se nám zachovaly v mýtech, náboženstvích, ale i ve folklórní tradici a jejich možném vlivu na ženský gender. Počet bohyň je značný, ale přesto dosti redukovaný, především díky nedostatečnosti prostoru, který zde mohu této symbolické postavě věnovat. Přesto si zde na závěr musím položit otázku: má vůbec hledání této náboženské a kultické postavy vůbec smysl? V dnešním světě překotného technologického pokroku se to může jevit jako staromilský pokus oživit staré časy, které ale již nikoho příliš nezajímají.

Nebudu zde popírat svou (možná naivní) představu, že poznáním starých náboženství se dozvím i něco o sobě samé jako o člověku, ženě a také o ženském postavení ve společnosti, které jsme součástí. Náboženství a mytologie vždy určitým způsobem odrážejí sociokulturní realitu své doby. Ale tak, jak tomu v oblasti duchovní kultury vždy bývá, nelze ve skutečnosti nikdy říci, co bylo prvotním impulsem. Proto nebude asi nikdy zřejmé, jestli náboženské představy tuto sociokulturní realitu „pouze“ reduplikují a legitimizují na vyšší, ale zrcadlové rovině, nebo jsou skutečnými iniciátory sociokulturních jevů a struktur. Přesto, díky náhledu psychoanalýzy a archetypálních představ z kolektivního nevědomí, lze vyvodit závěr, že ačkoliv jsou nám tyto představy předkládány jako vnější zjevení transcendentního charakteru, jsou ve své podstatě naprosto imanentní, vlastní našemu psýché. Lidská potřeba celostního vnímání pak tyto představy předkládá sama sobě ve smyslu Kantových idejí, které nám dovolují vnímat svět jako uspořádané univerzum, které má smysl a řád.

Postava Velké bohyně je imanentní, jak ve své podstatě mateřské náboženské představy, tak i ve své podobě smrtonosné a regenerující. Je

absolutně z našeho světa, ještě neodděleného, nediferencovaného na Já a ne-Já. Je také tělem, smrtelnou částí našeho bytí, která podléhá sféře této bohyně, a v neposlední řadě je samotnou přírodou.

Historie této postavy nám ukázala, že naše dějiny jsou kromě letopočtů, vztahujících se k důležitým událostem a bitvám, také dějinami pomalého opouštění této základní představy. S Velkou bohyní, jež je nám matkou, tělem, životem, smrtí i přírodou samou, přicházíme také o vnímání světa jako uspořádaného celku, který má svůj smysl a řád. Upínáním k budoucnosti, jež nám křesťanství nabízí jako spásu v podobě vykoupení a následného přijetí do božího království, zapomínáme na svou přítomnost a minulost.

Křesťanství nám kromě radostné zvěsti o příchodu Spasitele zanechalo v srdcích také prázdnotu. Tou prázdnotou je mysl oproštěná od svého těla, ale také lidské pobývání vytržené z přirozených vztahů, které nás ve světě obklopují. Svého těla a s ním i Velké bohyně jsme se vzdaly poprvé v období středověku, kdy na tělesnost bylo pohlíženo jako na něco méněcenného až ohavného, a podruhé v době racionalismu a pozitivismu. Odsunuli jsme ho tím do pole nevědomí, kde ovšem disponuje nezměrnou silou a navrací se nám zpět v podobě démonické – kultu těla v dnešní kultuře, ale i v podobě civilizačních nemocí, v nichž nám tělo připomíná, že tím, že jsme ho přestali uctívat, jsme ho také přestali znát.....

Člověk ovšem neopustil jen své tělo a vše, co k němu patří, včetně přirozených instinktů, ale zbavil se i břímě přírody, která ho tížila jako těžký balvan, stahující hmotné tělo člověka do pomyslných hlubin, tedy do společnosti všeho živočišstva. Toto zbavení se Velké bohyně a s ní i přírody, jako rámce našeho pobývání, se nám vrací v podobě socio-kulturně-ekologické krize, hrozící katastrofou globálních rozměrů.

Je otázkou, zda si vzpomeneme na cestu, která vede k celosti bytí, zda nalezneme hodnotu v rovnosti a různosti, vrátíme se k našim kořenům,

pit do podsvětní říše našeho bdělého vědomí a poznat skryté síly, které nám naše celost skrze poznání nevědomí nabízí. Ištar svým sestupem a následným návratem obnovila život na zemi, stejně jako to po ní a pravděpodobně i před ní absolvovali i další bohové a bohyně vegetačního cyklu. Třeba i nám se vzhledem do temných zákoutí naší duše a poznáním své odvrácené a temné stránky podaří obnovit *život* na Zemi.

Pokud v sobě tento posvátný rozměr najdeme, může ještě dojít k regeneraci.

8.1. Shrnutí

Ve své práci popisují vývoj a symboliku kultu Velké bohyně, který provází lidstvo již od jeho počátku, od pravěku v podobě Venuší, ale i abstraktních zobrazení, přes bohyně starověkých panteonů až po Marii, Matku Boží. Zdůrazňuji zde nepochybnou kontinuitu tohoto vývoje, který je zřejmý např. ze synkretických náboženství helénistické doby, křesťanství nevyjímaje. Kult Bohyně v sobě odráží hlubokou symboliku narození, života, smrti a znovuoobnovení, se kterou je víra v Bohyni-Ženu -Pannu- Matku od počátku spjata. Ve své práci neopomínám ani aspekt (hlubinně) psychologický, tedy bohyně jako projekce archetypu matky a animy, ale ani sociologický, konkrétně jaký vliv měla víra na postavení ženy ve společnosti a na formování ženského genderu.

Summary

The cult of the Goddess is known from the beginning of human race and it continues in nowadays. It involves the Paleolithic Venuses, goddesses from ancient pantheons, who were transformed in a cult of Mary in Hellenistic syncretism. I emphasize an indubitable continuity of this development, which is evident in syncretic religions in Hellenistic period, including Christianity. This cult is connected with a deep symbolism of a birth giving, life, death and rebirth. It contains psychological aspect, where the goddesses are thought as projections of archetypes of mother and Anima and also the sociological aspects of women status in these cultures and societies and forming of gender of femininity.

9. Bibliografie

- ANTALÍK, Dalibor. Jahve a jeho paredros v náboženství předexilního Izraele, *Religio: Revue pro religionistiku*. 1996, roč. 4, č.2.
- ASSMAN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. Praha: Vyšehrad, 2003.
- BALABÁN, Milan, TYDLITÁTOVÁ, Veronika. *Gilgameš –mytické drama o hledání věčného života*. Praha: Vyšehrad, 2002.
- BALABÁN, Milan. Žena ve Starém zákoně. *Religio: Revue pro religionistiku*. 1997, roč. 5, č. 1.
- BALABÁN, Milan. Ženy a muži v Bibli. *Religio: Revue pro religionistiku*. 1999, roč. 7, č. 1.
- BLACK, Jeremy. a GREEN, Anthony. *Bohové, démoni a symboly starověké Mezopotámie – ilustrovaný slovník*. Praha: Volvox Globator, 1999.
- BOEREE, George, C. Personality Theories [online]. 2006. Copyright 1997, 2006. [cit. 2007-12-02]. Dostupný z WWW: <http://webpace.ship.edu/cgboer/horney.html>.
- BORECKÝ, Vladimír. Prostorové analogie egovývoje [online]. 2000. 2000-01-03 [cit. 2007-12-04]. Dostupný z WWW: <http://www.sweb.cz/sffp/archiv/borecky.htm>.
- BUDIL, Ivo T. *Za obzor Západu - proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Praha: Triton, 2001.
- CAMERONOVÁ, Anne. *Dcery měděné ženy*. Volary: Stehlík, 2003.
- CAMPBELL, Joseph. *Proměny mýtu v čase*. Praha: Portál, 2000a.
- CAMPBELL, Joseph. *Tisíc tváří hrdiny – archetyp hrdiny v proměnách věků*. Praha: Portál, 2000b.
- CAMPBELL, Joseph. *Mýty západu – představy o bozích v dějinách civilizace*. Praha: Pragma, 2004.
- CLARUSOVÁ, Ingeborg. *Keltské mýty*. Praha: Vyšehrad, 2001.
- COTTERELL, Arthur. *Encyklopedie mytologie*. Praha: Rebo, 2002.
- DOLEŽALOVÁ, Iva. Vznik kultu Marie v kontextu pozdního starověku. *Religio: Revue pro religionistiku*. 1996, roč. 4, č.2.

- DOLEŽALOVÁ, Iva. Postavení a role ženy v křesťanství. In FORMÁNKOVÁ, Lenka, RYTÍŘOVÁ, Kristýna. Abc feminismu. Brno: Ne-sehnutí, 2004. Historie a současnost feministického hnutí. s. 149-227.
- DUMÉZIL, Georges. *Mýty a bohové Indoevropanů*. Praha: OIKOYMENH, 1997.
- DUMÉZIL, Georges. *Mýtus a epos I. - trojfunkční ideologie v eposech indoevropských národů*. Praha: OIKOYMENH, 2001.
- DUQUESNE, Jacques. *Marie - pohledy na život matky Ježíše Krista*. Praha: Lidové noviny, 2005.
- ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení I*. Praha: OIKOYMENH, 1995.
- ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení II*. Praha: OIKOYMENH, 1996.
- ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení III*. Praha: OIKOYMENH, 1997.
- ELIADE, Mircea. *Pojednání o dějinách náboženství*. Praha: Argo, 2004.
- ELIOT, Alexander. *The universal myths- heros, gods, trickers and others*. S příspěvkem od Josepha Campbella *Myths from West to East*, s. 41-59. Copyright 1997 by J. Cambell. New York: First Meridian Printing, 1990.
- FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*. Praha: Mladá Fronta, 1994.
- FREUD, Sigmund. *Totem a tabu*. Praha: Práh, 1991.
- FREUD, Sigmund. *Nespokojenost v kultuře*. Praha: Hynek, 1998.
- GIMBUTAS, Maria. *The Language of the Goddess*. New York: HarperCollins Publishers, 1991.
- GIMBUTAS, Maria. *The Goddesses and Gods of Old Europe - myths and Cult Images*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1996.
- HALLAM, Elizabeth. *Bohové a Bohyně*. Praha: Knižní klub a Balios, 1998.
- HART, George. *Egyptské mýty*. Praha: Lidové noviny, 2000.
- HELLER, Jan. *Starověká náboženství – náboženské systémy starého Egypta, Mezopotámie a Kenaamu*. Praha: Kalich, 1988.
- HRYCH, Ervín.: *Velká kniha bohů a bájných hrdinů*. Praha: Regia, 2000.

- JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla II. – archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997.
- JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla V. – snové symboly individuálního procesu*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1999.
- JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla, sv. VII. – Symbol a libido*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2004.
- KERÉNYI, Karl. *Mytologie Řeků I. - příběhy bohů a lidí*. Praha: OIKOYMENH, 1996.
- KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka et al. *Obrazy ženství v náboženských kulturách*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2008.
- KOZÁK, Jaromír. *Egyptská kniha mrtvých I. - kapitoly o vycházení z hmotného světa do bezbřehé záře*. Praha: Eminent, 2001.
- KOMOROVSKÝ, Ján. Sakrálné funkcie ženy v archaických společenstvách. *Religio: Revue pro religionistiku*. 1997, roč. 5, č. 1.
- KRAMER, Samuel Noah. *Mytologie starověku*, Praha: Orbis, 1977.
- Le GOFF, Jacques. *Středověká imaginace*. Praha: Argo, 1998.
- LEADBETTER, Ron. Artemis [online]. 2005. Created on 03 March 1997; last modified on 10 August 2005 (Revision 2) [cit. 2007-12-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.pantheon.org/articles/a/artemis.html>>.
- LEXA, František. *Náboženská literatura staroegyptská I*. Praha: Nakl. J. Snaydra, 1921.
- LINDEMANS, Micha F. Bean Nighe [online]. 1999. Created on 03 March 1997; last modified on 05 December 1999 (Revision 2) [cit. 2007-11-12]. Dostupný z WWW: <http://www.pantheon.org/articles/b/bean_nighe.html>.
- MARTIN, Luther. H. *Helénistická náboženství*. Brno: Masarykova Univerzita, 1997.
- MARTIN, René. *Slovník řecko-římské mytologie a kultury*. Praha: EWA Edition, 1993.
- McCALLOVÁ, Henrietta. *Mezopotámské mýty*. Praha: Lidové noviny, 1998.
- MOSCATI, Sabatino. *Staré semitské civilizace*. Praha: Odeon, 1969.

- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. K duchovním a sociálním základům rituálního ukončení šestinedělí. *Religio: Revue pro religionistiku*. 1997, roč. 5, č. 1.
- OAKLEYOVÁ, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000.
- OPOČENSKÁ, Jana. *Křesťanství*. In KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka et al. *Obrazy ženství v náboženských kulturách*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2008.
- OPOČENSKÁ, Jana. *Z povzdálí se dívali také ženy. Výzva feministické teologie*. Praha: Kalich, 1995.
- PERERA, Sylvia Brinton. *Sestup k bohyni iniciační cesta žen*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2002.
- PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Bohové dávných slovanů*. Praha: ISV, 2002.
- PROFANTOVÁ, Nad'a a PROFANT, Martin. *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*. Praha: Libri, 2004.
- PROSECKÝ, Jiří et al. *Encyklopedie mytologie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 2003.
- Protoevangelium Jakubovo [online]. není uvedeno [cit. 2007-12-08]. Dostupný z WWW: <www.acizek.nfo.sk/teolog/duchtexty/jakubprev/jakubprev.html>.
- SLIPP, Samuel. *Freudovská mystika - Freud, ženy a feminismus*. Praha: Triton, 2007.
- Slovník antické kultury*, Kol. autorů. Praha: Svoboda, 1974.
- SPÁČILOVÁ, Libuše a WOLFOVÁ, Maria. *Germánská mytologie - svět germánských božstev*. Praha: Votabia, 1996.
- STEHLÍK, Ondřej. *Ugaritské náboženské texty*. Praha: Vyšehrad, 2003.
- TRAUGOTT, Hannelore. *Lilit - temná žena v našem nitru*, Bratislava: Eugenika, 2003.
- TŮMA, Radek. Od první augusty k císařovněm 5. století, sociální postavení žen ve starověku [online]. 2005. 2005-09-01 [cit. 2007-11-26]. Dostupný z WWW: <<http://antika.avonet.cz/article.php?ID=2056>>.

TYDLITÁTOVÁ, Věra. *Judaismus*. In KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka et al. *Obrazy ženství v náboženských kulturách*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2008.

VILÍMKOVÁ, Milada. *Starověký Egypt*. Praha: Mladá Fronta, 1977.

VLČKOVÁ, Jitka. *Encyklopedie mytologie germánských a severských národů*, Praha: Libri, 1999.

VLČKOVÁ, Jitka. *Encyklopedie keltské mytologie*. Praha: Libri, 2002.

Citováno také z <<http://cs.wikipedia.org>>.

10. Seznam ilustrací

Obrázek 1	16
Ptačí Bohyně s labirintem na břiše a zádech a „chevrony“ na ramenou.	
Vinča, Jugoslávie, 4500 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 2	17
Přívěšky ve tvaru prsou. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 3	18
tzv. „Vyhublí naháči“, mladší paleolit,	
Malta, Sibiř, 16-13000 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991	
Obrázek 4	19
Soví bohyně, Litva, 4. tisíc.př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 5	21
Kresba na váze, Théby, Řecko, cca 700 př.Kr.	
Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 6	22
Rytina na kameni. Propojení symboliky cyklu měsíce, hada a spirály. Irsko,	
2. polovina 2. tis.př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 7	25
Dvojitá bohyně.	
1 Vinča, Rumunsko, 5000-4800 př.Kr.	
2 Anatolie, doba bronzová, 2600 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991	
Obrázek 8	27
Laň jako symbol Bohyně, pokrytá znaky dárkyně života, nalezená v hrobce.	
Protogeometrická keramika.	
Athény, Řecko, okolo 900 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 9	52
Věstonická Venuše.	
Česká republika, Dolní Věstonice, cca 29- 25 000 př.Kr.	
Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 10	53
Slonovinová figurka těhotné bohyně,	
Ukrajina, 20 000 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 11	54
Rytina vodního ptáka na kosti. Kost je z obou stran zdobena symboly	
bohyně.Haute Garonne, Magdalenien, cca 13 000 př.Kr.	
Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 12	56
Rodící Bohyně.	
Centrální Anatolie, Çatal Hüyük, 6000 př.Kr.	
Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 13	57
Madona s dítětem.	
Neznámého původu, 2300-2000 př.Kr.	
Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 14	58
Mramorová soška,	
Kyklady, 2800 př.Kr. Zdroj: M. Gimbutas, 1991.	
Obrázek 15	68
Bohyně Ištar stojící na lvu na pečetním válečku z novoasyrského období.	
Zdroj:J. Prosecký a kol., 2003.	
Obrázek 16	70
Inanna uprostřed jedné z podsvětních bran, držící v ruce prsten, který	
odevzdá strážcům brány jako další symbol své moci.	
Okolo 2330-2150 př. Kr.	
Zdroj: © S. Beaulieu, after Wolkstein and Kramer 1983:57.	
Obrázek 17	74
Kultovní socha bohyně Ningal, město Uru, 19. století př. Kr.	
Zdroj:J. Prosecký a kol., 2003.	
Obrázek 18	78
Lilit. Zdroj: © Benjamin Kluter 1997-2003 / ASTRALLION	
http://www.astrallion.nl/Lilutu.gif	

Obrázek 19	79
Ženský démon Lamaštu na bronzové tabulce, kterou drží démon Pazuzu. Zdroj: J. Prosecký a kol., 2003.	
Obrázek 20	91
Bohyně Tefnut. Zdroj: Vilímková, 1977.	
Obrázek 21	93
Bohyně Eset s malým Horem. Zdroj: Trncsényi-Waldapfel, I.: Die Tochter der Erinnerung, Berlin, Rütter&Loening, 1989.	
Obrázek 22	96
Bohyně Hathor držící na koleni sistrum. Nástěnná malba z hrobky v Dér el-Medíně. 20. dyn. Zdroj: M. Verner a kol., Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta, Praha, Karolinum, 1997. © fotografie Milan Zemina	
Obrázek 23	97
Bohyně Neit. Zdroj: Vilímková, 1977.	
Obrázek 24	98
Bohyně Mut se svým mužským doprovodem. Zdroj: Vilímková, 1977.	
Obrázek 25	100
Krétské hadí bohyně. Zdroj: Eliade, 2004.	
Obrázek 26	105
Bohyně Déméter držící v ruce svazek obilí, svůj symbol. Zdroj: Hallam, 1998.	
Obrázek 27	107
Persefoné držící v ruce granátové jablko, díky kterému se musela cyklicky vracet do podsvětí. Zdroj: Hallam, 1998.	
Obrázek 28	109
Bohyně Héra. Zdroj: Slovník antické kultury, 1974.	
Obrázek 29	111
Bohyně Artemis Zdroj: © MCMXCV - MMVI Encyclopedia Mythica™.	
Obrázek 30	112
Artemis z Efezu v její podobě Velké Matky. Zdroj: : http://www.praha.astro.cz/turecko/IMG/Artemis.jpg	
Obrázek 31	114
Athéna, rodící se v plné zbroji z hlavy Dia. Zdroj: Hallam, 1998.	
Obrázek 32	116
Zrození Afrodity, 1516. M. Dente Da Ravenna.	
Obrázek 33	118
Charitky. Zdroj: : http://www.astro.pef.zcu.cz/.../obr/nazvoslovi/charites.gif	
Obrázek 34	121
Trojitá bohyně Hekaté. Zdroj: http://www.astro.pef.zcu.cz/hvezdy/obr/nazvoslovi/hecate2.gif	
Obrázek 35	128
Diana, dvojnice Artemis. Zdroj: http://rimska-mytologie.navajo.cz	
Obrázek 36	132
Bohyně Epona, Zdroj: http://kelt.mysteria.cz/Pics/epona.jpg	
Obrázek 37	138
Bohyně Freya. Zdroj: Cotterell, 2002.	
Obrázek 38	139
Bohyně Hel. Zdroj: Cotterell, 2002.	
Obrázek 39	141
Mokoš. Zdroj: Profantová, 2004.	
Obrázek 40	143
Adam a Eva, A. Dürer. Zdroj: http://www.cojeco.cz/.../ilustrations/39a03128bfb7.jpg	
Obrázek 41	150
Lilit s panovnickými symboly v rukou, stojící na lvech, obklopena sovami, posly smrti. Zdroj: http://www.kristinawright.com/Lilith.jpg	
Obrázek 43	152
Sixtinská Madona. Raffael. 1513. Detail. Zdroj: Alpatov, M.V.: Dejiny umenia, Bratislava, SNP, 1978.	